

”Ei ihan sellasta vääntämistä”

KANGASNIEMELÄISTEN NUORTEN
MURREKÄSITYKSIÄ JA -ASENTEITA

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopiston
kielten laitoksessa
tammikuussa 2011
Salla Oja

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Salla Oja	
Työn nimi – Title ”Ei ihan sellasta vääntämistä” KANGASNIEMELÄISTEN NUORTEN MURREKÄSITYKSIÄ JA -ASENTEITA	
Oppiaine – Subject suomen kieli	Työn laji – Level pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year tammikuu 2011	Sivumäärä – Number of pages 72 sivua (liitteinen)
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkasteltiin eteläsavolaisen Kangasniemen kunnan kahdeksaluokkalaisten nuorten murrekäsityksiä ja -asenteita. Mielenkiinnon kohteena olivat nuorten ajatukset omasta murteestaan. Lisäksi tutkittiin nuorten käsityksiä omasta puhekielestään, murteiden tuntemusta sekä käsityksiä muista murteista ja lähikaupunkien puhekielistä. Tutkimuksen teoriapohja on kansanlingvistiikassa. Tämänkaltaista tutkimusta ei ole aiemmin tehty Etelä-Savon murrealueella.</p> <p>Tutkimuksen aineisto kerättiin lomakekyselynä helmikuussa 2008. Lomake sisälsi seitsemän kysymystä, joista kolme ensimmäistä käsitteli Kangasniemen omaa murretta, yksi nuorten puhekieltä ja kolme viimeistä suomen murteita ja lähikaupunkien puhekieltä.</p> <p>Vaikka useiden nuorten mielestä Kangasniemellä ei ole omaa murretta, oli informanteissa yhtä suuri joukko niitä, joiden mielestä murre on Savon murretta. Myös ajatus Kangasniemen murteen ”savonomaisuudesta” sai laajaa kannatusta. Nuoret havaitsivat myös oman ja vanhempien kangasniemeläisten puheen eron. Monista vastauksista näkyi ajatus omasta murteesta sekakielenä. Nuoret havainnoivat myös murteensa piirteitä ja sanastoa. Huomion kohteeksi nousivat mm. yleisgminaatio sekä <i>aa:n</i> ja <i>ää:n</i> diftongiutumisen. Huomiota herättävää oli laaja yksimielisyys siitä, että persoonapronominit <i>mie</i>, <i>sie</i> -variantit kuuluvat Kangasniemen murteeseen.</p> <p>Nuoret kuvailivat paikkakuntansa puhekieltä <i>normaaliksi</i> ja <i>tavalliseksi</i>. Yleisimmin murretta kuvailtiin positiivisin sanoin (esim. <i>hauska</i>, <i>pehmeä</i>, <i>mielenkiintoinen</i>), vaikka myös negatiiviset ominaisuudet saivat kannatusta (esim. <i>vanhanaikainen</i>, <i>tyhmä</i>, <i>puiseva</i>). Suhtautuminen kielenkäyttäjiin oli samoin pääosin positiivista.</p> <p>Suurin osa vastaajista katsoi, että kangasniemeläisillä nuorilla on oma puhekieli. Tässä joukossa yhtenäisin näkemys oli, että oma puhekieli on yleistä nuorten puhekieltä. Puhekieleen on vaikuttanut Helsingin slangi ja englannin kieli. Kaikki nuoret eivät käytä puhekieltä samalla tavalla, vaan esimerkiksi ystäväpiiri voi vaikuttaa sen tyyliin. Nuorten mainitsemat sanastoesimerkit olivat pääosin yleisiä puhekielen sanoja.</p> <p>Nuoret nimesivät tuntemiaan murteita alueen, paikkakunnan, ns. seutukunnan (<i>Tampereen seudun murre</i>) ja kielenkäyttäjien (<i>savolaisten murre</i>) mukaan. Yleisimmin tunnistettuja murteita olivat <i>Savon murre</i>, <i>Stadin slangi</i>, <i>Turun murre</i> ja <i>Tampereen murre</i>. Nimeämisperusteena oli länsimurteissa vallalla paikkakunta ja itämurteissa alue. Savolais- ja hämäläismurteisiin lukeutuvat murteet tunnettiin parhaiten.</p> <p>Nuoria pyydettiin evaluoimaan murteita valmiiksi annettujen ominaisuuksien perusteella. Eniten murteita liitettiin <i>hauskuuteen</i>, <i>letkeyteen</i>, <i>ärsyttävyyteen</i> ja <i>outouteen</i>. Eniten ominaisuuksia taas liitettiin <i>Savon murteeseen</i>, <i>Stadin slangiin</i> ja <i>Turun murteeseen</i>.</p> <p>Lähikaupunkien puhekielistä tunnettiin parhaiten Mikkelin ja Jyväskylä puheenparret. Pieksämäen puhekielistä mainintoja oli vain muutama.</p>	
Asiasanat – Keywords: murteet, savolaismurteet, asenteet, nuoret, Etelä-Savo, Kangasniemi	
Säilytyspaikka – Depository: Kielten laitos, Fennicum	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimusaihe ja -tehtävä	1
1.2 Kansanlingvistiikasta	2
1.3 Kangasniemestä ja Etelä-Savon murteesta	5
1.4 Aineisto ja metodit	6
2 KÄSITYKSET OMASTA MURTEESTA	10
2.1 Luonnehdintoja Kangasniemen murteesta	10
2.2 Kangasniemen murteen piirteitä	14
3 ASEENTEITA OMAA MURRETTA JA SEN KÄYTTÄJIÄ KOHTAAN	22
3.1 Affektiiviset kuvailut kielestä	22
3.2 Affektiiviset kuvailut kielenkäyttäjistä	26
4 NUORTEN OMA PUHEKIELI	28
4.1 Havaintoja puhekielestä	28
4.2 Puhekielen sanastoa	32
5 NUORET MURTEIDEN TUNNISTAJINA	35
5.1 Murteiden nimeämisestä	35
5.2 Murteiden tunnistaminen	41
5.3 Mainintoja murteiden piirteistä ja murre sanoista	45
6 MURTEIDEN ARVIOINTIA	47
6.1 Millaisia ominaisuuksia murteilla on?	47
6.2 Murteiden luonnehdintoja ja ominaisuuksia	51
7 KÄSITYKSIÄ LÄHIKAUPUNKIEN PUHEKIELESTÄ	56
8 NUORTEN METAKIELI	61
9 PÄÄTÄNTÖ	65

LÄHTEET	69
LIITE 1: Tutkimuksen kyselylomake	70
LIITE 2: Etelä-Savon murrealueen ja sen naapurimurteiden kartta	72

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimusaihe ja -tehtävä

Tässä pro gradu -tutkimuksessani jatkan proseminaarityössä aloittamaani tutkimusta kangasniemeläisten nuorten murrekäsityksistä ja -asenteista. Tarkastelen, mitä kangasniemeläiset nuoret ajattelevat kotimurteestaan, kuinka he käsittävät sen ja kuvailevat sitä. Tutkin myös, mitä muita suomen murteita nuoret tunnistavat ja mitä he niistä ajattelevat. Mielenkiintoni kohteena ovat myös nuorten käsitykset lähikaupunkien murteista ja puhekielistä. Entä minkä kielimuodon nuoret tuntevat omakseen? Onko kangasniemeläisillä nuorilla omaa puhekieltä ja millaista se mahdollisesti on? Selvitän myös, onko sukupuolten välillä eroja asenteissa ja käsityksissä. Mahdollisuuksien mukaan vertailen oman aineistoni tuloksia aiemmin tehtyihin samankaltaisiin tutkimuksiin.

Tutkimukseni teoreettinen tausta on **kansanlingvistiikassa** (*folk linguistics*) ja vielä tarkemmin **kansandialektologiassa** (*perceptual dialectology*), kansanlingvistiikan murreasenteita ja -mielipiteitä tutkivassa haarassa. Kansanlingvistiikassa tutkitaan lyhyesti sanottuna tavallisen kielenpuhujan kielitietoisuutta, kieliamenteita ja käsityksiä kielestä. Perinteisen kielitieteellisen lähestymisen sijasta kieltä tutkitaan siis kielenkäyttäjän ajatuksista käsin. Tämä tutkimusasetelma on mielenkiintoinen, sillä asenteet eivät vain liity kieleen, vaan kuuluvat sen ytimeen. Juuri asenteet vaikuttavat kielellisiin valintoihin ja voivat näin johtaa kielenmuutokseen. (Vaattovaara 2009: 15.) Käsittelen kansanlingvististä tutkimusta tarkemmin luvussa 1.2.

Tutkimusalueena Kangasniemi on kiinnostava, sillä Etelä-Savossa ei ole aiemmin tehty varsinaista kansanlingvististä tutkimusta. Kangasniemi on mielenkiintoinen myös siksi, että se Etelä-Savon murrealueen luoteiskulmassa on kosketuksissa useisiin murrealueisiin. Pohjoisosassaan se rajautuu Pohjois-Savon murrealueeseen. Länsirajansa se jakaa savolaisen Päijät-Hämeen murrealueen kanssa. Se on kosketuksissa myös savolaiseen Keski-Suomen murrealueeseen. (Mielikäinen 1999: 25.)

Nuoret valitsin tutkimuskohteekseni paitsi oman henkilökohtaisen, tulevan opettajan mielenkiinnon perusteella, myös siksi, että kahdeksaluokkalaisille ei vielä ole opetettu murteita ja näin heidän pohdinnoissaan ei kaitu lingvistinen tieto niistä. Murteiden käyttö myös muuttuu ja yleiskielistyy (Paunonen 1982: 139), ja tämä muutos on oletettavasti nuorten koh-

dalla edistyneintä. Toisaalta kouluikäisillä ei vielä ole ollut kontaktien tai muualla asumisen kautta mahdollisuutta tutustua perinpohjaisesti muihin suomen murteisiin (Palander 1982: 171). Siksi heillä on kenties vanhempien ihmisten mielipiteistä poikkeava näkemys oman pitäjän murteesta.

1.2 Kansanlingvistiikasta

Kansanlingvistiikka on suhteellisen nuori tieteenala. Se on syntynyt 1980-luvulla sosiolingvistiikan ja dialektologian välimaastoon. Toisaalta sosiolingvistiikan piirissä on tehty jo aiemmin asennetutkimusta. (Mielikäinen–Palander 2002: 86.) Kansandialektologista eli ei-kielitieteilijöiden murreasenteita tutkivaa tutkimusideaa on käytetty jo 1940-luvulla (Palander 2001: 147). Suomessa kielellisten asenteiden tutkimus alkoi vähitellen 1970-luvun sosiolingvistikista hankkeista. Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimushankkeessa (NPM 1976–1979) yksilöhaastatteluihin sisältyi kysymyksiä omasta kielenkäytöstä, tilannevaihtelusta, murre-eroista jne., vaikka asenteita ei vielä varsinaisesti tutkittukaan. (Mielikäinen–Palander 2002: 86.) NPM-tutkimuksen jälkeen asennetutkimuksia on tehty vain muutama, mutta suomen kielen opiskelijat ovat selvittäneet kieli-asenteita sosiolingvistikissa pro gradu -tutkimuksissaan (Vaattovaara 2009: 28).

Kansanlingvistiikan vakiinnuttajana voidaan pitää yhdysvaltalaisesta Dennis R. Prestonia. Suomessa ensimmäinen varsinainen kansanlingvistinen fennistiikan julkaisu oli Aila Mielikäisen ja Marjatta Palanderin artikkeli *Suomalaisten murreasenteista*. Vuonna 2009 tarkastettiin ensimmäinen fennistikista kansanlingvistiikkaa käsittelevä väitöskirja, Johanna Vaattovaaran *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. (Vaattovaara 2009: 27–28.)

Kansanlingvistiikassa on käytetty erilaisia tiedonhankintamenetelmiä, kuten murteen-tunnistustestejä, lomakekyselyjä ja haastatteluja. Lisäksi apuvälineenä on käytetty mielikuva-karttoja, joissa informanttien tulee rajata kartalta murrealueet niin kuin he niiden olettavat sijaitsevan. Lisäksi kielimuotoja arvioidaan esimerkiksi korrektiuden ja miellyttävyyden kautta. Näiden tutkimusten tuloksena on saatu tietää, miten ei-kielitieteilijät määrittelevät murteiden ydinalueet, millaisina he pitävät eri alueiden murteita ja kuinka informanttien alueellinen ja sosiaalinen tausta vaikuttavat heidän käsityksiinsä kielestä. (Mielikäinen–Palander 2002: 91; Palander 2001: 148.)

Siitä, millaisena kielen variaatio näyttäytyy puhujille, on vasta tiedonmurusia. Puhujien kielellisten käsitysten, asenteiden ja havaintojen tutkiminen on kuitenkin tärkeää, jos halutaan ymmärtää kieliasteita kielellistä muutosta ajavana voimana. Kansanlingvistiikan tehtäväksi määrittyykin näiden ei-lingvistien käsitysten tutkiminen. Esimerkiksi kansandialektologia kohdalla tämä tarkoittaa vaikkapa sen selvittämistä, miten ei-lingvistien mentaaliset murrekartat ovat piirtyneet. Nämä kartat eivät välttämättä vastaa lingvistien sommittelemia murrerajoja; tämän kuilun kurominen umpeen on kansanlingvistiikan tehtävä. (Vaattovaara 2009: 26–27, 32; Preston 1989: 119.)

Kansanlingvistiikka siis suuntaa huomion puhujien **kielitietoisuuteen** (*language awareness*) (Vaattovaara 2009: 29; Niedzielski–Preston 2000: 8–9.) Prestonin määritelmän mukaan kielitietoisuus muodostuu neljästä toisistaan riippumattomasta jatkumosta, jotka Mielikäinen on suomentanut seuraavasti: **saatavuus** tai **helppous** (*availability*), **paikkansapitävyys** (*accuracy*), **yksityiskohtaisuus** (*detail*) ja **hallinta** (*control*). Vaattovaara käyttää hie-man erilaisia termejä: **saatavuus/pääsy** tai **käsiteltävyys**, **täsmällisyys**, yksityiskohtaisuus ja **imitointikyky**.

Tässä tutkimuksessa käytän Mielikäisen termistöä, vaikka myös Vaattovaaran vastaavat nimitykset ovat osuvia. Kielen kaikki osa-alueet eivät ole samassa määrin kommentoinnin kohteena. Saatavuus tarkoittaaakin sitä, onko kielen ilmiö ei-kielitieteilijän oma-aloitteisesti käsiteltävissä vai ei. Paikkansapitävyys taas kertoo siitä, onko havainto lingvistisen todellisuuden mukainen. Yksityiskohtaisuus asettaa havainnot kielestä jatkumolle tarkoista yleisluonteisiin ja hallinta kertoo siitä, miten hyvin ei-kielitieteilijä hallitsee tunnistamansa kieli-muodon. Tähän liittyy myös kyky imitoida kyseistä ilmiötä tai puheenpartta. (Mielikäinen 2005: 98; Niedzielski–Preston 2000: 22–23; Vaattovaara 2009: 31–32.)

Kielitietoisuuden käsittäminen eri osa-alueiden jatkumoksi aiheuttaa sen, että kielitietoi-suutta ei voida rajata vain yhteen luokkaan tai tyyppiin. Kielitietoisuuden tarkastelussa ei siis ole kyse vain tietoisuuden asteesta, vaan myös tietoisuuden tyypistä. Vaikka ei-kielitieteilijän havainto tai imitaatio kielestä ja kielimuodosta olisi kuinka yleinen tai epätarkka suhteessa lingvistiseen todellisuuteen, ei kuitenkaan voida sanoa, että hän ei olisi tiedostanut kielellistä piirrettä. (Niedzielski–Preston 2000: 24.)

Asennetutkimuksesta puhuttaessa **kieliasenteen** tai **kielellisen asenteen** määrittely lie-nee paikallaan. Yleisen määritelmän mukaan kieliasenteella tarkoitetaan varianttien tai kie-lenilmiöiden sosiaalista arvottamista (Vaattovaara 2009: 28). Niedzielskin ja Prestonin mu-kaan kieliasenne ei todellisuudessa ole asenne kielen ilmiötä kohtaan, vaan erilaisten usko-musten ja näkemysten joukko, joka kohdistuu kielenkäytön kautta tiettyyn ihmisjoukkoon ja

assosioituu johonkin kielen piirteeseen. Tämä yhteys tiettyyn kielelliseen ilmiöön voi kuitenkin olla niin tiivis, että asenne vaikuttaa kohdistuvan juuri siihen. (Niedzielski–Preston 2000: 9.)

Asenteita määriteltessä voidaan pohtia niiden rakennetta, alkuperää ja funktiota. Yleisen näkemyksen mukaan asenteet rakentuvat kolmesta komponentista: **kognitiivisesta**, **evaluoivasta** ja **konatiivisesta** komponentista. (Mielikäinen–Palander 2002: 88.) Vaattovaara käyttää näistä komponenteista nimityksiä **tiedollinen**, **tunteellinen** tai **affektiivinen** ja **toiminnallinen** komponentti (2009: 28–29). Kognitiivinen komponentti koskee tietoa, esimerkiksi käsitteitä erilaisista kielimuodoista, murteiden jaottelusta, kielenpiirteistä jne. Evaluoiva komponentti on tutkimuksen kohteena, kun vastaajat arvioivat kielimuotojen ja -piirteiden esteettisyyttä, mielisuutta tai muuta vastaavaa ominaisuutta. Konatiivinen komponentti liittyy käyttäytymiseen: se vaikuttaa siihen, miten asenteet vaikuttavat kielenkäyttöön, esimerkiksi tilanteiseen vaihteluun. (Mielikäinen–Palander 2002: 88.)

Alkuperältään asenteet eivät ole synnynnäisiä, vaan opittuja. Niiden oppiminen kuuluu olennaisena osana lapsen ja nuoren sosiaalistumiseen. Kielenkäytöllä on sosiaalistumisessa tärkeä rooli, ja kielelliset asenteet omaksutaan usealta eri taholta, esimerkiksi vanhemmilta, koulusta, ystäväpiiristä ja tiedotusvälineistä. Asenteiden funktioita ovat hyötytavoite, siis välineellisyys, oman ympäristön hahmottaminen ja ymmärtäminen, minäkuvaan ja omaan identiteettiin liittyvä affektiivinen puoli sekä itsepuolustus, siis oma asema suhteessa muihin. (Mielikäinen–Palander 2002: 88 ja siinä mainitut lähteet.)

Yksi kansanlingvistiikkaa tutkivalle toisinaan ongelmia aiheuttava seikka on lingvistin ja ei-lingvistin erilainen metakieli. Kyseessä ei siis ole ei-lingvistien metakielen puute, vaan erilaisuus. (Niedzielski–Preston 2000: 3–6; Mielikäinen–Palander 2002: 91.) Metakielen erilaisuus on paitsi rikkaus myös haaste: tutkija voi ymmärtää ja tulkita informanttien käyttämät nimitykset eri tavalla, kuin vastaaja itse oli tarkoittanut (Mielikäinen–Palander 2002: 92).

Ei-lingvistien käyttämästä metakielestä erotetaan kaksi tasoa: metakieli 1 ja metakieli 2 (Niedzielski–Preston 2000: 302–314; Mielikäinen 2005: 98). Metakieli 1 on varsinaista kieltä kielestä. Se siis kommentoi kieltä jollain tavalla: sen piirteitä, sanastoa, rakennetta. Metakieli 1 on tietoista. Sen kohteena olevia piirteitä vastaaja on jollain tasolla tietoisesti pohtinut. (Niedzielski–Preston 2000: 302.) Kielimuotojen arvioinnit kohdistuvat kuitenkin pohjimmiltaan kielenkäyttäjiiin (Mielikäinen–Palander 2002: 103; Niedzielski–Preston 2000: 9). Kun metakieli puhuu kielen sijasta sen käyttäjistä, on kyse metakielen toisesta tasosta (Mielikäinen 2005: 98). Metakieli 2 liittyy kielenkäyttäjien ja puhujayhteisöjen yhteisiin arvoihin ja usko-

muksiin, jaettuun tietoon kielestä, siis siihen, mikä vaikuttaa kielestä puhumisen takana (Niedzielski–Preston 2000: 308).

Niedzielskin ja Prestonin mukaan ei-lingvistit näkevät kielessä ideaalin, abstraktin tason, josta kaikki muut kielimuodot eroavat. Tämä muoto on hyvän kielen mittari: se on loogista, selkeää ja johdonmukaista. (Niedzielski–Preston 2000:18.) Juuri tämä kielen staattinen ideaali johtaa kielimuotojen arvottamiseen, oikeaan ja väärään. Suomessa ideaalikieltä edustaa yleis- tai kirjakieli. Toisaalta Johanna Vaattovaaran väitöskirjan tulokset ovat haastaneet tämän ideaalikielen teorian: hänen informanttinsa arvioivat kielimuotoja ymmärrettävyyden, oman ja muiden kielimuotojen läheisyyden sekä niiden mielikuvien perusteella, joita heillä kielestä ja käyttäjistä on. (Vaattovaara 2009: 30, 241.) Joka tapauksessa tutkimukset osoittavat, että ei-kielitieteilijät jakavat usein kielen kahteen osaan, norminmukaiseen kieleen ja murteeseen (Mielikäinen–Palander 2002: 91).

1.3 Kangasniemestä ja Etelä-Savon murteesta

Kangasniemen kunta sijaitsee Etelä-Savossa. Sen rajakuntia ovat Toivakka, Pieksämäki, Mikkeli, Hirvensalmi ja Hankasalmi. Kunnassa on hieman alle 6000 asukasta (syksy 2010). Yläkouluja Kangasniemellä on yksi, Kankaisten koulu kirkonkylässä.

Kangasniemi on pinta-alaltaan Etelä-Savon kolmanneksi suurin kunta (1326 km²). Noin 20 % sen pinta-alasta on veden peitossa. Kunnassa on yli 3700 mökkiä, joten kesäisin kunnan asukasluku noin kaksinkertaistuu. Kangasniemi on tullut tunnetuksi mm. valinnastaan Suomen kauneimmaksi kunnaksi (v. 1997), ja se on myös tullut neljänneksi Helsingin Sanomien mökkikuntien vertailussa (v. 2002). Vuonna 2011 kunnassa järjestetään omakotitalonäyttely. Palveluala on Kangasniemen elinkeinorakenteen suurin osatekijä (50 %). Myös alkutuotanto (24 %) ja jalostus (21 %) ovat merkittäviä työllistäjiä. Jäljelle jäävä 5 % koostuu ryhmittelemättömistä toimialoista. (Kangasniemen kunnan internetsivut 2011.)

Suomen itämurteet on jaettu kahteen murrealueeseen: savolaismurteisiin ja kaakkoismurteisiin. (Mielikäinen 1999: 25). Savolaismurteet ovat laajin murreryhmä, ja ne käsittävätkin noin kolmasosan Suomen pinta-alasta (Palander 2005: 57). Kangasniemi kuuluu Etelä-Savon murrealueeseen, joka on yksi yhdeksästä savolaismurteiden alaryhmästä. Etelä-Savon murrealueeseen kuuluu yksitoista pitäjää. Lännestä alkaen lueteltuna ne ovat Kangasniemi, Hirvensalmi, Mäntyharju, Pertunmaan itäpuolisko, Mikkeli, Ristiina, Suomenniemi, Juva, Anttola, Puumala ja Sulkava. Murrealue kokonaisuudessaan rajautuu savolaismurteisten Päi-

jät-Hämeen, Keski-Suomen, Pohjois-Savon ja Savonlinnan seudun välimurteiden lisäksi kaakkoismurteiden murrealueeseen sekä länsimurteisiin kuuluviin hämäläismurteisiin, näistä tarkemmin kaakkoishämäläisiin murteisiin. (Mielikäinen 1999: 25–26.)

Erikoisen sijaintinsa ja asemansa vuoksi Etelä-Savon murteet eroavat muista savolaismurteista. Myös itse murreryhmän sisällä on suuria vaihteluita. Idässä ja lännessä, pohjoisessa ja etelässä puhutaan eri tavoin. Etelä-Savon murrealueen pohjoisosissa, kuten Kangasniemellä, jotkin savolaismurteiden piirteet esiintyvät voimakkaampina kuin etelämpänä. Tällaisia ovat esimerkiksi diftonginreduktio (*koera* 'koira', *käärä* 'käyrä') ja švaavokaali (*talavi* 'talvi', *kylömä* 'kylmä'). (Mielikäinen 1999: 27, 32–33.) Etelä-Savon murteiden heterogeenisuus verrattuna yhtenäisempään Pohjois-Savon murrealueeseen on saanut aikaan sen, että pohjois-savolaiset murteet ovat saaneet aseman yleisesti tunnettuna perussavona. Kansanlingvistisessä tutkimuksessa on havaittu, että *Savon murteella* tarkoitetaan yleensä juuri Pohjois-Savon murteita, eikä eteläsavolaista puheenpartta välttämättä mielletä *savoksi* ollenkaan. (Palander 2005: 64,66; Mielikäinen–Palander 2002: 95.)

1.4 Aineisto ja metodit

Keräsin aineiston kyselylomakkeella (Liite 1) Kangasniemen Kankaisten koulun kahdeksansilta luokilta 11.2.2008. Luokkia oli tuolloin yhteensä neljä. Opettajien avustuksella keräsin oppilaiden vanhemmilta etukäteen luvan tutkimuksen suorittamiseen. Lupien saanti oli kirjavaa: toisessa luokassa kyselyyn vastasivat lähes kaikki oppilaat, toisessa taas vastaajat jäivät vähemmistöön. Kyse ei liene ollut niinkään siitä, että vanhemmat eivät olisi halunneet lapsensa osallistuvan tutkimukseen, kuin siitä, että oppilaat eivät itse halunneet osallistua. Jotkut oppilaista olisivat kyselyhetkellä kuitenkin kiinnostuneet vastaamaan. Näillä oppilaille ei kuitenkaan ollut siihen mahdollisuutta, sillä valinta oli jo tehty tai lupalappu oli kokonaan palauttamatta.

Vastauksia kertyi kaiken kaikkiaan 44; vastaajista tyttöjä oli 23, poikia 21. Tutkimukseni viittaaan heihin lyhenteillä, joista käy ilmi sukupuoli (*T* 'tyttö' tai *P* 'poika'), sekä järjestysnumero (tyttöjen kohdalla 1–23, poikien 1–21). Vastaukset ovat nimettömiä, mutta kysyin lomakkeessa muutamaa perustietoa: vastaajien sukupuolta, luokkaa ja syntymävuotta. Lisäksi tiedustelin, missä Kangasniemen kylässä he asuvat, ovatko he asuneet koko elämänsä Kangasniemellä, ja jos eivät, missä he asuivat aiemmin. Kankaisten koulu on yläkoulu, johon oppilaat tulevat ympäri kuntaa. Siksi olinkin kiinnostunut vastaajien kotikylästä: toivoin voi-

vani tehdä jonkinlaista vertailua myös kylittäin. Kysymyksen tarkka muoto ”Missä kylässä asut?” oli kuitenkin ilmeisesti liian laajatulkintainen: moni vastaaja oli todennut asuvansa Kangasniemellä. Koska tulosten yleistettävyyks kärsii tämän joukon huomattavasta koosta, hylkäsin tämän näkökulman.

Tutkimus toteutettiin kahden eri opettajan äidinkielen ja kirjallisuuden oppitunneilla aamupäivän aikana. Ennen tutkimuksen aloittamista annoin oppilaille ohjeeksi, että kysely ei ole minkäänlainen testi tai koe, vaan siinä ollaan kiinnostuneita ainoastaan oppilaiden omista mielipiteistä. Valitettavasti ymmärsin vasta kolmannessa tutkimusryhmässä tähdentää, että kyselystä ei saa keskustella vierustoverin kanssa. Huomautuksen jälkeenkin tietyissä vastauksissa esiintyy huomattavia yhteneväisyyksiä, joten ilmeisesti keskusteluja on kuitenkin käyty. Koska näitä selviä yhtäläisyyksiä on vain kahdessa vastauspaperissa, en usko niiden vaikuttavan tutkimuksen luotettavuuteen.

Kysely koostui seitsemästä kysymyksestä. Ensimmäiset neljä kysymystä selvittivät oppilaiden mielipiteitä heidän oman kuntansa murteesta ja heidän puhekielestään, kolme viimeistä kysymystä taas keskittyivät oppilaiden murteiden tuntemukseen, ja heidän käsityksiinsä vieraista murteista, mukaan lukien lähikuntien murteet (ks. liite 1). Lomakkeen ensimmäinen ja toinen kysymys liittyivät läheisesti yhteen. Ensimmäisessä kysymyksessä oppilaita pyydettiin kertomaan, mikä heidän mielestään on Kangasniemen murteen tärkein murrepiirre tai -sana, josta puhekielellä kangasniemeläisen voi tunnistaa. Toinen kysymys laajensi ensimmäistä: vastaajia pyydettiin mainitsemaan muita mahdollisia kangasniemeläisiä murre sanoja tai -piirteitä. Kolmas kysymys tähtäsi suorimpaan asenteiden selvittelyyn: oppilaita pyydettiin kuvailemaan, miltä Kangasniemen murre kuulostaa. Neljäs kysymys siirtyi tarkastelemaan nuorten omaa puhekieltä. Siinä tiedusteltiin onko sellaista, millaista se on ja ketkä sitä käyttävät. Kysymyksessä viisi pyydettiin listaamaan murteita, joista informantti on kuullut tai lukenut. Kuudes kysymys tarkasteli nuorten tietämystä lähikaupunkien puhekielestä: oppilaita pyydettiin kuvailemaan Jyväskylän, Mikkelin ja Pieksämäen murteita. Seitsemännessä ja viimeisessä kysymyksessä oppilaat saivat yhdistää annetut adjektiivit (*hauska, ärsyttävä, töksähtelevä, letkeä, jämäkkä, miellyttävä, hieno, lämmin, outo*) haluamaansa murteeseen, kuitenkin siten, että kohta pyydettiin jättämään tyhjäksi, jos asiasta ei ollut selkeää mielipidettä.

Taulukkoon 1 olen laskenut kunkin kysymyksen vastausten määrät siten, että olen erottanut tyhjiksi jätetyt kohdat vastauksista. En laskenut vastauksiksi myöskään niitä vastauksia, jotka olivat tyyppiä *en tiedä* eivätkä sisältäneet muuta informaatiota. Tämä siksi, että nämä vastaukset eivät tuo lisätietoa ja muistuttavat siksi enemmän tyhjiä vastauksia. Taulukko osoittaa, että oman murteen määrittäminen ja piirteiden erittelemine on ollut hankalinta

nuorille (kysymykset 1 ja 2). Mahdollisiin syihin palataan luvussa 2. Helpointa taas on ollut puhua omasta puhekielestä (kysymys 4). Toisaalta myös muita Suomen murteita on osattu mainita hyvin (kysymys 5). Eri sukupuolten välillä ei ole vastausten määrässä merkittäviä eroja. Pojat jättivät vastaamatta hieman useammin kuin tytöt (tyttöillä 20 tyhjää, pojilla 27), sama koski *en tiedä* -vastauksia (tytöt 8, pojat 11). Esimerkiksi kysymyksessä 5 kaikki vastaamatta jätetyt tai *en tiedä* -vastaukset olivat poikien papereissa.

Taulukko 1. Kysymyslomakkeen vastauksien määrät kysymyksittäin (n = 44).

	Vastattu
Kysymys 1	32
Kysymys 2	18
Kysymys 3	37
Kysymys 4	42
Kysymys 5	41
Kysymys 6	37
Kysymys 7	35

Vastausten yksityiskohtaisuus vaihteli: jotkut informanteista olivat pohtineet asiaa syvällisestikin, toisten vastaukset liikkuvat yleisemmällä tasolla. Yhteistä kaikille vastauslomakkeille oli, ettei niissä ollut yhtäkään epäasiallista vastausta. Joistakin lomakkeista on kenties nähtävissä, että vastaaja on suhtautunut kyselyyn välinpitämättömästi, mutta tällaiset tapaukset ovat hyvin harvassa. Toisaalta ei voida selvittää, kuinka moni on jättänyt vastaamatta kysymyksiin välinpitämättömyyttään ja kenellä on kyseessä todellinen tiedon puute.

Kyselylomakkeilla voidaan kerätä paljon ja nopeasti kvantitatiivisesti analysoitavaa aineistoa. Lomakkeilla annettujen vastausten luotettavuus voi kuitenkin kärsiä, jos informantit vastaavat sellaisiinkin kysymyksiin, joihin heillä ei ole olemassa selvää mielipidettä. Toinen lomakekyselyn ongelma on, että ohjeista huolimatta kyselyihin suhtaudutaan kuin kokeisiin tai testeihin. On myös mahdollista, että vastauksissa hyödynnetään kyselyn tehtävänantoja poimimalla niistä esimerkiksi kielenpiirteitä. Tämä asettaa haasteen lomakkeen laatijalle: nimitysten poimimisen mahdollisuus tulee minimoida. (Mielikäinen–Palander 2002: 89.) Lomakekyselyn heikkouksiin kuuluu myös se, että informantilta ei voi tarkastaa, mitä hän on mahdollisesti tarkoittanut. Tätä mahdollisuutta olisin monen vastauksen kohdalla kaivannut.

Toisaalta haastattelussa myös informantti voi pyytää tarkennusta joihinkin kysymyksiin. (Kantoluoto 2007: 65–66.) Jotkin selkeät väärinymmärrykset kertovat myös tästä tarpeesta. Kaiken kaikkiaan lomakekysely kuitenkin puolustaa paikkaansa tutkimuksen aineistonkeruumenetelmänä, sillä sen avulla voi luoda kuvan koko kyseisen kangasniemeläisen ikäluokan mielipiteistä. Haastatteluissa informanteja olisi voinut olla mukana huomattavasti vähemmän.

Tässä tutkimuksessa olen merkinnyt vastausesimerkit kahdella tavalla: pidemmät vastaukset sisennettynä ja tihennettynä ja lyhyemmät upotettuna leipätekstiin lainausmerkein osoitettuna. Kursiivilla olen merkinnyt kielenainesesimerkkien lisäksi ei-lingvistien käyttämät termit, esimerkiksi eri murteiden nimitykset. En ole tehnyt muutoksia informanttien vastausten kieliasuun eli en ole korjannut esimerkiksi yhdyssanavirheitä. Kun taas käsittelen nuortenkin mainitsemia muotoja (esimerkiksi murteiden nimiä) termeinä, kirjoitusasu on yleiskielen mukainen. Esimerkiksi nuoren mainitsema nimitys ”Pääkaupunki slangi” merkitään siis terminä muotoon *pääkaupunkislangi*.

Tärkeät, ensimmäistä kertaa esiintyvät termit olen lihavoinut. Murteiden nimityksissä käytän kielitieteellisten termien rinnalla nimityksiä **Savon murre**, **Hämeen murre**, **Lapin murre**, **Pohjanmaan murre**, **Karjalan murre**, **Tampereen murre**, **Turun murre** ja **Stadin tai Helsingin slangi** tai **murre**. Osin näitä nimityksiä käyttää mm. Marjatta Palander (2005). Murrealueiden kielitieteellisiä nimiä yksityiskohtaisempien nimitysten käyttö on paikallaan, sillä ne eivät läheskään aina kuvaa aluetta tarpeeksi tarkasti tai kerro siihen liitetystä rajauksista ja miellelyhtymistä.

Kansanlingvistiksessä tutkimuksessa on käytetty vastaajista mm. nimityksiä *ei-lingvisti*, *ei-kielitieteilijä*, *maallikko*, *maallikkovastaaja*. Näillä tarkoitetaan ei-ammattilaista, tavallista kielenkäyttäjää (Mielikäinen–Palander 2002: 90; Vaattovaara 2009: 15). Tässä tutkimuksessa käytän termejä *ei-lingvisti* ja *ei-kielitieteilijä*.

2 KÄSITYKSET OMASTA MURTEESTA

2.1 Luonnehdintoja Kangasniemen murteesta

Saadakseni mahdollisimman kattavan kuvan kangasniemeläisten nuorten näkemyksistä oman alueensa murteesta tarkastelen rinnakkain kaikkia aineiston kysymyksiä. Pääasiassa kyseen tulevat tässä kohden kolme ensimmäistä kysymystä. Ensimmäisellä pyrin selvittämään, millaista kieltä nuorten mielestä Kangasniemellä käytetään: ”Mikä on mielestäsi Kangasniemen murteen tärkein murrepiirre tai murrekana? Mistä kangasniemeläisen tunnistaa?” (ks. liite 1). Toinen kysymys täydensi ensimmäistä ja antoi vastaajille mahdollisuuden mainita mieleen tulevat esimerkit, joita he eivät kuitenkaan pitäneet murteen tärkeimpinä piirteinä: ”Mitä muita kangasniemeläisiä murrepiirteitä ja -sanoja voisit mainita?” Lisäksi luonnehdintoja murteesta annettiin myös kysymyksen 3 yhteydessä: ”Miltä Kangasniemen murre mielestäsi kuulostaa? Kuvaile.”

Murrepiirteen termi on ollut perinteisesti vaikea ei-lingvisteille. Heidän on usein vaikeaa tuottaa esimerkkejä murrepiirteistä, jos he eivät samalla kuule murretta (Palander–Nupponen 2005: 27). **Murrekanan** ja murrepiirteen termien erottaminen on kansanlingvistikassa usein ongelmallista. Usein arkikielessä käytetään termiä *murrekana* kuvaamaan mitä tahansa yleiskielestä poikkeavaa varianttia, ei ainoastaan varsinaista lekseemiä. (Mielikäinen–Palander 2002: 97.) Tämä on nähtävissä myös omassa aineistossani. Se ei kuitenkaan varsinaisesti ole ongelma, pyydetäänhän kysymyksissä mainitsemaan sekä murrepiirteitä että -sanoja.

Mielikäinen on jaotellut kielestä puhumisen kahteen päätyyppiin: sanallisiin kuvailuihin ja kielenainesesimerkkeihin. Ensimmäisessä ryhmässä kyse on erilaisista selityksistä ja kuvailuista, joissa ei esiinny kielenaineksia. Toiseen taas kuuluvat kaikki murteesta esitetyt jäljitelvät: lauseet, lauseketjut, fraasit, muut kiteytymät, sanat ja sananmuodot sekä näitä pienemmät äänneainekset. Lisäksi kielenainesesimerkit voidaan yhdistää sanallisiin kuvailuihin. (Mielikäinen 2005: 99–100.)

Niissä kysymyksissä, joissa pyydetään havainnoimaan murrepiirteitä ja -sanoja (kysymykset 1 ja 2), sanalliset kuvailut tai kielenainesesimerkkien yhdistäminen niihin olivat suurin ryhmä. Ensimmäisessä kysymyksessä valta-asemassa olivat pelkät sanalliset kuvailut (23 vastausta). Vastauksia, joissa oli käytetty sekä sanallisia kuvailuja että kielenainesesimerkkejä (6)

ja pelkkiä kielenaineesimerkkejä (2), oli huomattavasti vähemmän. Kysymyksessä 2, jonka funktio on enemmän ensimmäistä kysymystä täydentävä, mainittiin huomattavasti enemmän kielenpiirteitä. Eniten vastauksissa oli käytetty sekä sanallisia kuvailuja että kielenaineesimerkkejä (10 vastausta). Pelkkiä kielenaineesimerkkejä oli 5, kuten myös sanallisia kuvailuja. Usein kielenaineesimerkkiin oli liitetty jokin selventävä kommentti, esimerkiksi yleiskielinen vastine murrepiirteen sisältävälle sanalle tai jokin ajatustenjuoksua kuvaava lausahdus. Erityisesti seuraavista esimerkeistä ensimmäisessä näkyy ajatusten prosessointi. Toisessa esimerkissä näkyy lisäksi yleiskielisen vastineen antaminen.

En tiedä tunnistaako mistään. Tuntuu, että täällä puhutaan useampia murteita, riippuen ikäluokista :) (T21)

Ekaks tulee mieleen ”mehtä” metsä. (T15)

Sanallisten kuvailujen määrää voi selittää juuri se seikka, että murrepiirteiden luetteleminen murretta kuulematta on vaikeaa (Palander–Nupponen 2005: 27).

Seitsemän vastaajaa ei osannut nimetä Kangasniemen murteen piirteitä. Eräs heistä ihmetteli: ”Onko Kangasniemellä oma murre?” (P15). Tyhjäksi vastauskohdan jätti samoin seitsemän informanttia. 44 vastaajasta siis 30:llä olin jonkinlainen näkemys Kangasniemen murteesta. Perinteiset kansanmurteet ovat tasoittuneet (Paunonen 1982: 139), ja kenties siksi myös oman murteen erottaminen yleiskielestä omaksi kielimuodokseen on vaikeaa.

Toinen yleisimmistä näkemyksistä oli, että Kangasniemellä ei ole omaa murretta tai että kangasniemeläistä ei voi erottaa puheen perusteella (mainittu 10 vastauksessa). Muutama vastaaja oli kuitenkin kuvaillut murretta jotenkin. Päädyin kuitenkin laskemaan myös nämä vastaukset tähän ryhmään, sillä vastauksista näkyy kuitenkin ajatus, että omaa murretta ei ole. Seuraavassa esimerkissä vastaaja kyllä mainitsee kielenpiirteen mutta kaiken kaikkiaan pitäytyy kuitenkin alkuperäisessä ajatuksessaan.

Kangasniemellä ei minun tietääkseni ole mitään omaa murrepiirrettä tai murre sanaa. Sie, Mie... Samanlaisia kuin muuallakin. En tiedä, mistä kangasniemeläisen voisi tunnustaa. (T6)

Ei-lingvistien on tutkimuksissa todettu ajattelevan, että oma kieli on neutraalia ja murteellisesti puhuvat muut (Palander–Nupponen 2005: 39; Preston 1989: 51).

Savon murteen oli nimennyt Kangasniemen murteen ominaisuudeksi niin ikään 10 nuorta. Jotkut olivat kuitenkin lisänneet pehmentävän ”vähän”-sanon luonnehdintaansa.

No Kangasniemellä on vähän savon murretta, mutta en sitten tiedä kun en hirveesti kuuntele murteita. (T11)

Tässä kohden tuli myös hyvin esiin kansanlingvistiikan monikerroksinen tulkinta: peräti kaksi vastaajaa ilmoittaa, että Kangasniemellä ei ole omaa murretta, mutta puhuu kuitenkin myös savolaisuudesta. Toinen heistä tekee tämän saman kysymyksen yhteydessä:

Mun iskän tunnistaa ehkä parhaiten savon murteesta, mut mitä se tähän liittyy... No ei niitä [kangasniemeläisiä] voi tunnistaa ne on tavallisia, tylsiä ja negatiivisia. (T23)

Lisäksi eräs informantti kertoo, että ”osa ’vääntää’ savolaisittain” (T5). *Vääntää*-verbi on muodostunut jo lähes kansanlingvistiseksi termiksi, ja se liitetään usein juuri savon murteeseen. Jos sillä tarkoitetaan mitä tahansa leimallista puhetta, se lähestyy merkitykseltään alkuperäistä *murtaa*-verbiä. *Vääntää*-verbi kuvannee nykysuomalaiselle selkeämmin murteellista puhetta. (Mielikäinen 2005: 111–112.)

Savolaisuuden murteen ominaisuudeksi mainitsevien lisäksi vastauksista nousi esiin joukko, jonka mielestä Kangasniemen murre on ”savonomaista” (T3), muistuttaa savoa kuitenkaan olematta sitä (5 vastaajaa). Murre on *laimeaa savoa* (T3 ja T19) ja siinä on ”savomaisia piirteitä” (T4). Kangasniemeläisen voi tunnistaa ”hieman savon murteen puhetyylistä” (T20). Se ei kuitenkaan ole ”varsinaisesti savon murretta”, eikä se ”aivan savon murteelta” kuulostakaan (T4).

Kangasniemen murre on aika ”savonomaista”. (T3)

Täällä esiintyy paljon erilaisia savonmurteen sanoja. Ihmiset eivät puhu varsinaisesti savon murretta. (T4)

Murre kuulostaa hieman sellaiselta savon murteelta. – – Eipä tule muuta [kangasniemeläisiä murrepiirteitä tai -sanoja] kun se vähän savolainen piirre. (T14)

Etelä-Savon murteen rajaaminen Savon murteen ulkopuolelle on kansanlingvistisesti tyypillistä. Usein Savon murteeksi mielletään Pohjois-Savon eli Kuopion ympäristön murteet, eikä muita savolaismurteita välttämättä pidetä oikeana savona. (Mielikäinen–Palander 2002: 95.) Tämä koskee siis myös Etelä-Savon murteita, joita voidaan pitää eräänlaisena *laimeana savona* ja *kevytsavona* (Mielikäinen 2005: 109). Eräs informantti pohtii asiaa:

[Murre kuulostaa] Aika ”laimealta” savolta, eli ei niin voimakkaalta kuin esim. Kuopiossa. (T3)

Alueen murteet saatetaan mieltää Savonlinnan seudun kaltaisiksi siirtymämurteiksi varsinaisen savon ja kaakkoismurteiden välillä (Mielikäinen 2008: 70). Myös viimeaikojen murrebuumin savonmurteiset käännöstekstit ovat nimenomaan Pohjois-Savon murretta (Palander 2005: 64).

Käsitys Pohjois-Savon murteiden oikeellisuudesta lienee siis juurtunut myös eteläsavolaisten nuorten mieliin. Toisaalta kyseessä voi olla myös affektiivinen arvottaminen; ehkä nuorten mielestä Savon murre on jotakin ei-toivottavaa, ja siksi he haluavat sanoutua omalta osaltaan siitä irti. Ainakin Palanderin ja Nupposen tutkimuksen pohjoiskarjalaiset vastaajat arvioivat savon murteen olevan arvostukseltaan heidän murrettaan alempana (Palander–Nupponen 2005: 47). On mahdollista, että myös kangasniemeläisillä nuorilla on tämän kaltainen käsitys. Toisaalta tämä tulkinta ei vaikuta kovin pitävältä: tutkimuksissa itämurteet on yleensä määritelty positiivisesti (Mielikäinen–Palander 2002: 103).

Nuoret olivat myös havainnoineet oman ja vanhempien ihmisten puheen erilaisuutta. Tätä havainnointia ovat tehneet eteläpohjalaiset koululaiset jo vuonna 1981 (Mielikäinen 1981: 115). Nuoret tiedostavatkin yleensä hyvin vanhan murrekannan väistymisen (Mielikäinen–Palander 2002: 99). Monet vanhoille murteille leimalliset piirteet ovat käyneet harvinaisiksi ja puuttuvat nuorten puhekielestä. Nuoret luopuvatkin ensimmäisinä vanhoista murrepiirteistä. Jopa kahdeksan eri vastaajaa mainitsi eritellessään omaa murrettaan ja nuorten puhekieltä (kysymykset 1, 2 ja 4; ks. liite 1) vanhempien ikäluokkien puheen olevan erilaista ja myös murteellisempaa kuin nuorten. Toisaalta tehdään myönnytys, että nuorikin saattaa käyttää samanlaista murretta.

Vanhemmat kangasniemeläiset puhuvat aika paljon savoa (T18)

En tiedä tunnistaako mistään. Tuntuu, että täällä puhutaan useampia murteita, riippuen ikäluokista :) (T21)

Kyllähän nuorikin käyttää sie, mie tapasta murretta, mitä vähän vanhempikin kyttaa. Kangasniemellä. (T6)

Murre kuulostaa hieman sellaiselta savon murteelta. Monet vanhemmat ihmiset varsinkin puhuvat hieman murtaen. Nuoremmat eivät niinkään huomattavasti murra puheesaan. (T14)

Tähän eri ikäluokkien puheen erojen korostamiseen voi vaikuttaa vastaajien ikä: Palanderin ja Nupposen informantit totesivat, että yläasteikäisenä oma murre tuntui hävettävältä ja nuoret pyrkivät käyttämään arvostetumpaa eteläsuomalaista puhetyyliä (Palander–Nupponen 2005: 46).

Monista vastauksista näkyy ajatus Kangasniemen murteen heterogeenisuudesta. Siihen viittaavat myös huomiot, joiden mukaan eri ikäluokat puhuvat eri tavoin. Eräs informantti mainitsee asiasta näin:

Mielestäni ei ole varsinaista ”Kangasniemen murretta”, vaan se on sekoitus vähän kaikenlaista murretta. (T13)

Ajatus omasta puhekielestä jonkinlaisena sekoituksena yhtyy kansanlingvistiseen havaintoon, jonka mukaan vastaajat omaa puhekieltä määritellessään usein nimeävät sen jonkinlaiseksi sekakieleksi (Mielikäinen 2005: 109). Myös Mirja Lignellin eteläsavolaisista informanteista suurin osa katsoi puhuvansa murteen ja yleiskielen sekoitusta (2007: 26). Murrealueena Etelä-Savo onkin ollut monien vaikutusten alaisena ja on siksi vähemmän yhtenäinen kuin esimerkiksi Pohjois-Savo (Palander 2005: 66). Toisaalta murteiden käyttö tasoittuu, ja nykypuhesuomi valtaa alaa. Myös tämän on eräs vastaaja havainnut:

Jotain savo-maisia piirteitä on paljon, mutta siihen on sekoittunut nykysuomea. (T4)

Vastausten joukossa oli myös yksittäisiä luonnehdintoja. Eräs informantti oli sitä mieltä, että Kangasniemen murre ”kuulostaa aika samalta mitä etelä-Suomessa puhutaan”. On vaikeaa tietää, mitä vastaaja on tällä tarkoittanut, mutta Etelä-Suomen puhetyylin voisi olettaa tarkoittavan laajalle levinnyttä yleispuhekieltä (Mantila 2004: 327). Perustan olettamukseni kahteen asiaan: ensinnäkin savon murteen ja Etelä-Suomessa puhuttavien hämäläismurteiden ero on huomattava. Toinen perusteluni on kansanlingvistikissa tutkimuksissa esiin tullut käsitys Etelä-Suomen yleiskielisyydestä (Mielikäinen–Palander 2002: 93).

Toisen nuoren mukaan Kangasniemellä voi ”joskus kuulla Turun murrettakin jonkun suusta” (P21). Väite on erittäin yllättävä ottaen huomioon Kangasniemen ja Turun maantieteellisen ja murteellisen etäisyyden. Epäilenkin tämän tapauksen olleen yksittäinen. Eräs vastaaja taas kertoo kuulleensa jonkun väittäneen Kangasniemen murteen olevan lähellä kirja-kieltä. Informantti itse ei kuitenkaan ole samaa mieltä (T21).

2.2. Kangasniemen murteen piirteitä

Ei-lingvistien voi olla vaikea erottaa murrepiirrettä ja muresanaa toisistaan. Usein he puhuvat muresanoista mutta mainitsevat esimerkkeinä tavallisten sanojen murteellisia asuja. Omassa aineistossani pyysin mainitsemaan sekä murrepiirteitä että -sanoja, joten niiden erotteleminen

jäi analysoijan vastuulle. Tutkimuksissa on havaittu, että vaikka murteiden tuntomerkkejä ei aina pystytä kuvaamaan piirteittäin, niitä osataan kuitenkin matkia. (Mielikäinen 2005: 104.) Tavoitteenani onkin tarkastella, millaisia piirteitä nuoret liittävät kotimurteeseensa ja mitä nämä havainnot kertovat erilaisten piirteiden merkittävydestä nuoria ympäröivässä kieli-muodossa.

Vain harvat nuoret lähestyivät murrepiirteitä pohtimalla yksittäisiä tapauksia analyyt-tisemmin. Useat mainitsivat erilaisia sanoja tai lause-esimerkkejä, joissa piirteet tulevat esiin. Joukkoon mahtui myös varsinaisia murre sanoja.

-- v-kirjainta käytetään suht paljon ("lauvantai, kovvoo") Muitakin konsonantteja saate-taan tuplata, esim. n-kirjain ("männöö") (T12)

Vanhat ihmiset saattavat sanoa "Katso tuota kukkaa."– lauseen sijasta: "Katso tuota kukkoo." (T4)

miä, mie, työ (=te), sie jne... (P17)

Sanoja esim. perunalaatikko on linttipottu ja luode on luve... (T18)

Lomaketta laatiessani alkuperäinen ajatukseni oli, että kysymysten 1 ja 2 välillä olisi mahdol-lista tehdä vertailua siitä, mitä nuoret pitävät murteen tärkeimpänä piirteenä, kuuluuhan se ensimmäisen kohdan kysymyksenasetteluunkin ("Mikä on mielestäsi Kangasniemen murteen tärkein murrepiirre tai murre sana?"). En ole vakuuttunut siitä, että vastaajat ovat käsittäneet asian näin, sillä eniten mainintoja saaneet piirteet ovat esiintyneet lähinnä kysymyksen 2 yh-teydessä. Tarkastelen kuitenkin jossain määrin vastauksia myös tästä vertailun näkökulmasta.

Sanastosta annettiin esimerkkejä ja sitä myös kommentoitiin. Erään vastaajan mielestä siihen kuuluu paljon erilaisia savon murteen sanoja. Toisaalta myös "kuullostaa, kuin puhees-sa ei esiintyisi erityisesti murre sanoja" (T4). Lopputulos jää siis hieman hämäräksi. Kuitenkin vastaukset on annettu eri kysymysten yhteydessä (kysymykset 1 ja 3), joten ajatus lienee pro-cessoitunut vastaamisen edetessä. "Paljon" on myös määrää kuvaavana sanana epämääräinen. Toinen informantti toteaa, että vieraita sanoja ei juuri kuule, vaan sanat on "jotenkin taivutettu vanhasta" (T12). Toinenkin vastaaja on havainnut sanojen taivuttamisen (P7). Vastaajan T20 mielestä Kangasniemen murteessa on "jopa hieman typeriä sanoja". Vastaajilla P10 ja P5 on vastakkaiset näkemykset: edellisen mielestä puheessa kuulee toisinaan "outoja sanoja", kun taas jälkimmäisen mielestä niitä ei juuri ole.

Kysymyksessä 1 vastaajat määrittelevät Kangasniemen murteen erottuvimmiksi piir-teiksi lähinnä murteellisia äänne- ja muotoasuja, eivät murre sanoja. Eräs informantti (P3) kui-

tenkin ehdottaa Kangasniemen murteen erottelevimmaksi piirteeksi sanaa *tokkopa*. Myös *Nykysuomen sanakirja* tuntee sen: se esiintyy 'usein liitepartikkelien -han, -pa lieventämänä ilmaisemassa arvelua, epäilyä' (NS s.v. *tokko*). Kysymyksessä 2 murre sanoja mainittiin enemmänkin: *linttipottu* 'perunalaatikko', *luve* 'luode', *kolttu* 'mekko' ja *pilppoa* 'pilkkoa'. Lisäksi eräs informantti (P13) mainitsee sanan *kuuppa*. Tämäkin sana on päätynyt *Nykysuomen sanakirjaan* ('kupu' tai 'vesikauha, kousa, nappo'), joten sen luokittelu murre sanaksi on kyseenalaista (NS s.v. *kuuppa*). Sanan *kolttu* merkitys on sanakirjojen mukaan 'pikkulapsen puku, pikkutyön mekko' (NS s.v. *kolttu*), tai 'tytön tai naisen yksiosainen puku, leninki' (SMS s.v. *kolttu*).

Kysymyksen 1 vastauksissa näkyvin murrepiirre oli itämurteiden yleisgemaatio, jossa pitkän vokaaliaineksen etiset konsonantit kahdentuvat (Mielikäinen 1999: 29). Se on murteellisesti laaja-alainen piirre, eikä se erottele puhujan kotiseutua. Tämänkaltaiset piirteet ovat maaseudulla eläviä, mutta kaupungeissa ne osoittavat sosiaalista variaatiota. (Mantila 2004: 326.) Esimerkkejä antoivat kaikkiaan kolme vastaajaa: *korree*, *tullee*, *kovvoo*, *mennee*, *männöö*. Lisäksi eräs vastaajista kuvaili yleisgemaatiota toteamalla, että "konsonantteja saataan tuplata" (T12). *Konsonanttien tuplaaminen* ei ole ainutkertainen selitys ei-lingvistien käytössä: myös Mielikäinen kertoo saaneensa gemaation määritelmäksi mm. "konsonanttien tuplaamisen" (Mielikäinen 2005: 110).

Kiistattomasti yleisin havaintojen kohde olivat kuitenkin persoonapronominit ja niiden eri variantit. Ne ovat kansanlingvististen tutkimusten valossa tärkeimpiä ei-lingvistien havaintojen kohteita. Tämä selittyy niiden jokapäiväisellä käytöllä. Persoonapronominit kuuluvat puheeseen myös kaikkein henkilökohtaisimmissa vuorovaikutustilanteissa. (Mielikäinen 2005: 104.)

Kaikkiaan havaintoja persoonapronomineista oli kuudessa vastauksessa. Yllättävää nuorten vastauksissa oli, että useat mainitsivat Kangasniemen murteen tuntomerkiksi persoonapronominivariantit *mie* ja *sie*, jotka eivät kuulu Etelä-Savon murteisiin. Eteläisessä Suomessa ne esiintyvät kaakkoismurteissa. (Kettunen 1981 nro 112.) Eräs informantti (T6) mainitsi nämä muodot jopa Kangasniemen murteen tärkeimmäksi piirteeksi. Eräässä vastauksessa (P17) mainitaan myös muoto *miä*, joka on savolaismurteiden mukautettu muoto alkupepäisestä kaakkoismurteiden mallista. Nämä kaakkoismurteiset persoonamuodot ovat levinneet osittain Etelä-Savon murteisiin mutta ovat usein mukautuneet ä:llisiksi edellisen esimerkin mukaan. (Mielikäinen 1999: 37.) Kangasniemelle asti tämäkään muoto ei yllä, vaan se jää Mikkelin korkeudelle (Kettunen 1981 nro 112).

Selitys näille havainnolle voi olla varsin luonnollinen: on mahdollista, että nuoret todella käyttävät niitä puheessaan, vaikka ne eivät alueen murteeseen varsinaisesti kuulukaan. Samankaltaista näiden varianttien leviämistä nuorten keskuudessa on havaittu ainakin Pohjois-Karjalan Juuassa ja Etelä-Savon Sulkavalla (Palander–Nupponen 2005: 26; Lignell 2007: 63–64). Omien havaintojeni perusteella *mie*, *sie* -äänneasut voi omaksua puheeseensa myös henkilö, jolla ei ole lähipiirissään välitöntä yhteyttä kyseisiä varianteja käyttäviin murteenpuhajiin. Pronominin *mie* ja *sie* ovat murteellisesti tunnistettavia piirteitä, jotka ovat saaneet positiivisen arvolatauksen. Ne leviävät sekä maantieteellisesti että sosiaalisesti. Ne liittyvät positiiviseen paikallisuuteen ja maalaisuuteen. Pronominien positiivinen sosiaalinen lataus selittyy osittain topeliaanisella kuvauksella karjalaisuudesta. Karjalaiset ovat iloisia, vilkkaita, puheliaita, avoimia ja toimeliaita. Nuoret halunnevat liittää omaan puheeseensa ja sitä kautta identiteettiinsä tietoisesti tai epätietoisesti näitä karjalaisuuteen liitettyjä ominaisuuksia. Siksi omalle murteelle alun perin vieraat piirteet on otettu käyttöön. (Mantila 2004: 328–329, 332.)

Pronominin *mie* ja *sie* ovat ainakin jollain tasolla nuorille tuttuja ja helposti saatavilla (available). Yksikön 1. persoonassa esiintyykin puhekielessä persoonapronomineista useimmin. Yleisyydestä kertovat *mie* ja *sie* pronomineista mainitut yksikön ensimmäisen persoonan genetiivimuodot *miun* ja *siun*. Vartalot *miu-* ja *siu-* ovat käytössä pronominien taivutuksessa sekä Mikkelissä että kaakkoismurteissa. Etelä-Savon murteessa ne ovat kuitenkin produktiivisempia: niitä voidaan käyttää minkä tahansa sijamuodon yhteydessä toisin kuin kaakkoismurteissa (kaakkoismurteissa partitiivi ja illatiivi ovat muodossa *minnuu*, kun taas Mikkelin seudulla on mahdollista käyttää *miu-*vartaloa: *miuva* ja *miuvuu*). (Mielikäinen 1999: 37.)

Mie, *sie* -varianttien lisäksi Kangasniemen murteen piirteiksi mainittiin laajalevikkiset pikapuhemuodot *mä* ja *sä*. Myös monikkomuodoista oli havaintoja: vastauksissa mainittiin pronominimuodot *myö* ja *työ*, jotka ovatkin paikkansapitäviä (accurate) itämurteisuuksia (Mielikäinen 1999: 29).

Yksi savolaismurteiden tunnusomaisimpia äänteellisiä piirteitä on pitkän *aa:n* ja *ää:n* diftongiutumisen ensi tavussa *ua:ksi* ja *iä:ksi* (*mua*, *piä*) (Mielikäinen 1999: 31). Tästä vastaajat antoivat kaksi esimerkkiä. Erikseen mainittiin sana *uamuna* (informantti kertoi sen merkitykseksi 'aamuna') (T20). Lisäksi piirre esiintyi sanassa *puahtosuola* 'paahtosuola', jonka informantti kertoi olevan "ruokasana" (T5).

Eräs mielenkiintoisen analyttinen vastaus aiheutti tutkijalle päänvaivaa:

Kangasniemeläisen tunnistaa melkeimpä sanan lopun muuttamisesta ä=e a=e siis pitkän lopun jossa on vokaaleja. (P21)

Vastaus on mainio esimerkki lingvistin ja ei-lingvistin metakielen erilaisuudesta. Esimerkkien avulla piirre olisi kenties ollut selkeämpi. Ilmeisesti informantti kuitenkin tarkoittaa samaa murrepiirrettä, jonka toiset nuoret ovat ilmaisseet esimerkkisanoissaan *kovvoo* ja *kukkoo*. Etelä-Savon murteessa pitkän *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen on ensi tavua kauempana johtanut monoftongeihin *oo* ja *ee* (Mielikäinen 1999: 40). Molemmat sanaesimerkit kuvaavat juuri *aa:n* muutosta. *ää:n* muutosta voisi kuvata vaikkapa esimerkillä *leipee*.

Informantin T9 mainitseman sanan *korree* murrepiirre on oma muotonsa. Siinä lopun *ea*-yhtymä on muuttunut pitkäksi vokaaliksi *ee*. Savolaismurteissa tämä piirre on alun perin pohjoissavolainen ja siksi otollinen juuri Etelä- ja Pohjois-Savon rajalla sijaitsevassa Kangasniemen kunnassa, jossa murteeseen on vaikuttanut pohjoissavolainen murre. Muita mahdollisia muutoksia ovat yhtymien *eä*, *oa* ja *öä* muuttuminen pitkäksi vokaaliksi *ee*, *oo* tai *öö* (esimerkiksi *kivvee* 'kiveä', *talloo* 'taloa'). (Mielikäinen 1999: 33.) Piirre on myös yleistyvä puhemielessä, ja se leviää nopeasti sekä maantieteellisesti että sosiaalisesti (Mantila 2004: 326).

Yleisgeminaation kohdalla mainittu sanapari *mennee* ja *männöö* on mielenkiintoinen. Molemmissa on epäilemättä tarkoitettu samaa asiaa. Muoto *männöö* on kuitenkin näistä kahdesta tarkempi (accurate). Koko Etelä-Savon murrealueella käytetään *mennä*-verbistä itämurteista muotoa *männä*.

Muotoon *männöö* liittyy myös toinen itämurteinen piirre: *ee*-loppuiset yksikön kolmannen persoonan muodot ovat labiaalistuneet *o*:llisiksi tai *ö*:llisiksi (Mielikäinen 1999: 29). Tähän samaan ryhmään kuuluu myös verbi *tullee*, jonka loppua informantti ei ole merkinnyt labiaalistuneeksi (*tulloo*). Tähän havainnon tarkkuuteen saattaa vaikuttaa esimerkiksi se seikka, että huomio kiinnittyy usein helpommin sananalkuisiin piirteisiin kuin jäljempänä sanassa oleviin (Palander–Nupponen 2005: 27). Toisaalta piirre vaikuttaa myös olevan väistymässä (Mielikäinen 1981: 94).

Etelä-Savon murrealueella *ts*-konsonanttiyhtymän vastineena on *ht* (Mielikäinen 1999: 31). Eräs informantti toteaaakin:

Ekaks tulee mieleen ”mehtä” metsä. (T15)

Tämä esimerkki jää ainoaksi, johon tämä vaihtelu on liitetty. *ts*-yhtymän vaihtelua on pyrkinyt kuvaamaan myös informantti T3 sanassa *kattoo*. Hänen havaitsemansa murrepiirre on kuitenkin puhutussa Suomessa yleistyvää *ts*-yhtymän vaihtelu *tt*-variantin kanssa. Tämä piirre onkin yleistynyt juuri nuorilla. (Mantila 2004: 327.) Vaikka havainto epäilemättä onkin aito, se ei perinteisesti ole kuulunut Etelä-Savon murteeseen (Kettunen 1981 nro 8). Toinen perinteisen vaihtelun vastainen esimerkki oli lauseessa ”Katso tuota kukkoo” (T4), jossa sana *katso*

on yleiskielen mukaisessa asussa. Eteläsavolaisittain sana olisi muodossa *kato* tai *kaho*, sillä *ht*-yhtymän heikko aste voi olla *t* tai *h* (Mielikäinen 1999: 31).

Erään informantin mukaan

-- *v*-kirjainta käytetään suht paljon ("lauvantai, kovvoo") (T12)

Varsinaisesti informantin mainitsemat esimerkit kuvaavat kahta eri piirrettä. Sanassa *kovvoo* kaksi *v*-kirjainta selittää jo aiemmin käsitelty yleisgemiinaatio. Sanaan *lauvantai* sisältyvä *v* taas on oma murrepiirteensä. Kyseessä on siirtymä-äänne, sanansisäiseksi puolivokaaliksi muodostunut *v*-kirjain (Rapola 1966: 292–293). Vaikka sitä ei esimerkeistä näykään, on mahdollista, että informantti on ajatellut myös yleisitämurteista *t:n* astevaihtelua eli yleiskielen *d:n* edustusta (*pöytä* : *pöydässä*). Myös Etelä-Savon alueella *d* voi olla kokonaan kadonnut tai sen tilalla on *j* tai *v*, joissain tapauksissa myös *h*. Näin ollen *pöytä*-substantiivin heikko astevaihtelumuoto voi olla esimerkiksi *pöyvässä*. (Mielikäinen 1999: 28.)

Vastausten sanallisissa kuvailuissa todettiin, että kielenpiirteitä mainitseminen on hankalaa, sillä niitä on "niin monessa paikassa" (P21).

No ei niitä hirveästi voi mainita niitä ilmenee niin monessa paikassa.

Toinen informantti kertoi murteen tuttuuden vaikeuttavan sen erittelyä.

Kangasniemen murrepiirteitä on vaikea kertoa, koska olen jo tottunut niihin, enkä tiedä paljon murteita johon verrata. (P19)

Nämä havainnot ovat varmasti hyvin paikkansapitäviä monen informantin kohdalla. Tässä tulee esiin myös se seikka, että murrepiirteiden tunnistaminen on aina vertailua (Mielikäinen 2005: 108). Oman murteen arviointi ja kuvaaminen ei ole helppoa: tätä mieltä olivat myös Sanna Leipälän pro gradu -tutkimuksen informantit. He olisivat kaivanneet enemmän aikaa piirteiden miettimiseen, sillä omaa murretta ja kielenkäyttöä on vaikea pohtia. Heidän mukaansa jonkun ulkopuolisen olisi voinut olla helpompaa vastata kysymykseen. (Leipälä 2000: 22.) Samankaltaisen havainnon on tehnyt myös Johanna Alpia: nuorten on vaikea kertoa, mistä oman kotimurteen voisi tunnistaa. Persoonapronominit olivat myös hänen aineistossaan tärkeimpiä havaintojen kohteita. Muutoin nuoret totesivat, että omaa kieltä ei tule pohtineeksi arkielämässä. (Alpia 2005: 121.)

Oman aineistoni vastauksista nousi kuitenkin 30 analysoitavaa muotoa, niin murre sanoja kuin -piirteitäkin. Lisäksi ne sisälsivät erilaisia sanallisia kuvailuja. Tulos ei mielestäni ole huono, ottaen huomioon vastaajien nuorten iän ja sen, että he eivät vastaushetkellä olleet vielä

koulussa harjaantuneet huomioimaan murteita. Myös henkilökohtaisilla kokemuksilla on vaikutusta murretietämyksen karttumiseen (Palander 2005: 87). Kahdeksaslukalaisilla ei luultavasti ole vielä näitä kokemuksia ennättänyt kovin paljon kertyä.

Vaikka toiset nuorten mainitsevat sanat ja muodot ovat toisia tarkempia (accurate) matkimuksia, ei erot osoittamalla ole tarkoitus korostaa niiden paremmuutta tai huonommuutta havaintona. Horjunnat perinteisestä näkemyksestä tarjoavat paljon tietoa siitä, miten nuoret näkevät oman murteensa. Kansanlingvistiikassa ajatellaankin, että matkimuksen ei tarvitse olla täydellisen tarkka. Tärkeää on, että sen avulla luodaan kuva tietyistä murteesta. (Mielikäinen 2005: 102.)

Yleisgeminaatiosta annettujen esimerkkien määrä ja tarkkuus kertovat, että kyseinen piirre on elinvoimainen ja hyvin tunnistettavissa Kangasniemen murteesta, Prestonin termein nuorten saatavilla, käsiteltävissä (*available*). Myös pitkän *aa:n* ja *ää:n* diftongiutumisen niin ensi tavussa kuin kauempanakin lienee murteelle tunnusomainen piirre. Ne oli merkitty nuorten mainitsemisissa piirteissä ja sanoissa kaikkiin niihin asemiin, joissa ne ovat mahdollisia. On uskottavaa ajatella, että piirre on säilynyt myös nuorten kielessä. Diftongiutuminen onkin selkeästi erottuva piirre; tällaisten piirteiden on todettu olevan helpommin tiedostettavia. Toisaalta leimallisista piirteistä myös luovutaan herkästi. (Mielikäinen–Palander 2002: 98, 100.) Ikä on tärkeä tekijä: nuoret luopuvat ensimmäiseksi vanhoista murrepiirteistä (Mielikäinen 1986: 14). Mirja Lignellin pro gradu -tutkimuksessa sulkavalaiset 15–25 -vuotiaat nuoret eivät maininneet lainkaan diftongiutumista jälkitavuuissa (2007: 47). Kangasniemellä murrealueen pohjoisosassa sen voidaan kenties olettaa säilyneen nuorten kielessä paremmin kuin sen itäosissa Sulkavalla.

Mennä-verbin *männä*-edustuksen havaitsemisessa nuorilla on jo horjuntaa – tosin esimerkkejäkin on vain kaksi. *Männä*-muodon on kuitenkin havaittu olevan väistytvä piirre (Palander–Nupponen 2005: 28, 50; Alpia 2005: 103). Samaten *ee*-loppuisten yksikön kolmannen persoonan muotojen labiaalistuminen vaikuttaa olevan vaikeasti havaittava piirre. Samankaltaisen huomion on tehnyt Johanna Alpia omien informanttiansa kohdalla (2005: 103). Näiden piirteiden matkimisen vaikeus kertonee siitä, että ne eivät ole samalla tavalla leimallisia piirteitä nuorten kuulemassa Kangasniemen murteessa. Sama koskee suuressa määrin myös *ts*-yhtymän vaihtelua: *ht*-variantti oli merkitty vain yhteen kolmesta mahdollisesta asemasta. Nämä muodot ovat mahdollisesti väistymässä ainakin nuorten kangasniemeläisten murteesta. Tämänkaltaiset piirteet voivat olla vanhempien murteenpuhujien kielessä vielä varsin elinvoimaisia: totesivathan nuoret itsekin havainneensa sukupolvien välisen eron.

Persoonapronominien *mie, sie* -variantteja ei voi niiden saamien useiden mainintojen vuoksi jättää huomiotta. Nämä runsaat havainnot viittaavat siihen, että muodot todella ovat käytössä Kangasniemellä. Olen kuitenkin taipuvainen uskomaan niiden positiivisen arvolatauksen ja puhekieleen leviämisen vuoksi, että suurin käyttäjäryhmä on juuri nuoret kangasniemeläiset. Varsinaisten puhenäytteiden puuttuessa tämä jää kuitenkin vain oletukseksi.

3 ASETEITA OMAA MURRETTA JA SEN KÄYTTÄJIÄ KOHTAAN

3.1 Affektiiviset kuvailut kielestä

Murrekäsityksien lisäksi haluan tutkia myös nuorten murreasenteita. Näitä haettiin mm. kysymyksen 3 vastauksista (”Miltä Kangasniemen murre mielestäsi kuulostaa? Kuvaile”). Toisaalta asenteita oli nähtävissä myös muissa aineistoni kysymyksissä.

Vaikka omaa murretta pidetään usein parempana, asennoituminen siihen on usein kuitenkin kahtalainen. Oman murteen positiiviseen ja negatiiviseen arvottamiseen liittyy yleensä useampia taustatekijöitä. Yksi tällainen tekijä on kielellinen itsetunto. Asenteeseen vaikuttaa siis se, kuinka uskotaan omaa murretta arvostettavan. Jos sen asemasta ollaan varmoja, sitä on helppo pitää myös itse miellyttävänä. Arvostus riippuu myös sen hetken prestiisivarianteista, siis siitä, mikä kielimuoto on kyseisellä hetkellä muodissa. Yleisen mielipiteen vaikutus on varmasti juuri nuorilla huomattava. Nuorille ei myöskään usein ole vielä kertynyt kovin paljon omia kokemuksia muista murteista, joihin verrata omaa puhekieltä (Mielikäinen–Palander 2002: 101, 104). Yleinen asennoituminen murteisiin on tutkimusten mukaan yleensä myönteistä (Mielikäinen 2005: 113; Vaattovaara 2009: 98).

Kielimuotojen arvioinnit kohdistuvat usein perimmältään kielenkäyttäjiin, eivät niinkään kieleen (Mielikäinen–Palander 2002: 103). Niedzielski ja Preston (2000: 302–314) erottavat kaksi kielestä puhumisen tasoa: metakielen ensimmäinen taso on puhetta kielestä, kun taas metakielen toinen taso on puhetta kielenkäyttäjistä. Toisaalta metakielen kaksi tasoa saattavat kietoutua yhteen niin, että asenteiden kohteita on hankalaa erottaa toisistaan (Mielikäinen 2005: 113). Tässä luvussa pyrin kuitenkin erottamaan nuo tasot ja käsittelen ensin nuorten asenteita kieltä kohtaan ja sitten heidän näkemyksiään kielenkäyttäjistä.

Yleisin kuvailu Kangasniemen murteesta oli näennäisesti neutraali luonnehdinta: murre kuulostaa *normaalilta, tavalliselta*, eikä mitenkään erikoiselta.

Ihan tavallista kieltä se on, ei kuulosta kauhean erilaiselta. (T2)

Ei sen kummemmalta kuin muukaan puhe (P20)

Normaalilta puheelta varmaankin (T7)

Murteen erilaisuuden kuvaaminen vertailun kautta on mielenkiintoista, sillä tässä yhteydessä ei käy ilmi, mikä on se kielimuoto, johon verrattuna Kangasniemen murre on tavallista ja josta se ei eroa. Eräs informantti kertoo, ettei ”näe siinä mitään eroa kuin muissakaan paikkakunnilla” (T6). Tämäkään ei kerro paljon: vielä pitäisi selvittää, millaista muiden paikkakuntien kieli on.

Joitakin arvauksia voi kuitenkin esittää. Yhteinen kirja- ja yleiskieli on tärkein vertailukohte, joten ainakin suurin osa lienee etsinyt ns. tavallisen kielen mittaria siitä (Mielikäinen 2005: 108). Kirja- tai yleiskieli onkin Suomessa ideaalikielimuodon asemassa, johon muut kielenkäytön muodot vertautuvat (Vaattovaara 2009: 30). Yleiskieli vertailupohjana näkyy myös nuorten ajatuksessa siitä, että Kangasniemellä ei ole erityistä murretta ja että nuoret käyttävät yleistä nuorten puhekieltä (ks. luvut 2.1 ja 4). Yksi vertailukohte voikin olla omanikäisten puhekieli. Tästä puheesta monet murteille tunnusomaiset piirteet puuttuvat. (Palander–Nupponen 2005: 25.)

Sama vertailukohteen puuttumisen ongelma jatkuu myös murteen määrittelyssä normaalisti. Mikä on normaalia, ja kuka asettaa normaaliudelle standardin? Sanna Leipälä on pro gradu tutkimuksessaan havainnoinut tätä asiaa: Oma itse nähdään usein normaalina, ja muut ihmiset tai heimot eroavat tästä normaaliudesta. Sama koskee omaa murretta. (Leipälä 2000: 71.) On mahdollista, että vastaajilla ei ole ollut mielessään varsinaista selkeää vertailukohtetta, vaan oman alueen murre yksinkertaisesti kuulostaa tavalliselta ja normaalilta.

Totesin aiemmin, että kuvailu on näennäisesti neutraali. Näinhän asia ei todellisuudessa ole, vaan ”tavallisuus” saa positiivisen tai negatiivisen värin vastaajan lähtökohdista käsin. Mikäli ”normaalius” on tavoiteltavaa, on sen mukaisuus myös positiivinen ominaisuus. Mikäli taas ajatellaan, että murre on kirjakielen vastakohta ja murteisiin suhtaudutaan yleisesti positiivisesti (Mielikäinen 2005: 108, 113), voi tavallisuus saada myös negatiivisen sävyn. Itse olen taipuvainen uskomaan, että tässä tapauksessa normaalius on tavoiteltavaa. Vastaajina ovat nuoret, jotka kenties halukkaammin liittyvät yleisiksi ja neutraaleiksi miellettyjä sekä nopeasti leviämässä olevia puhekielisyyksiä omaan kieleensä ja luovat näin identiteettiään (ks. Mantila 2004: 323, 325–326, 333–335). Eräs vastaus vahvistaa näkemystäni: siinä informantti kuvailee ensin myönteisesti Kangasniemen murretta ja toteaa sitten sen kuulostavan normaalilta:

Ihan hauskalta ja omaan korvaan ihan normaalilta. (T14)

Tietynlaista vahvistusta antaa myös vastaaja, joka kuvailee Kangasniemen murteen asemaa tutulla kansanlingvistikäsitteellä:

ei ihan sellasta vääntämistä. Siinä keskivaiheil. (P3)

Jos jälleen otetaan huomioon murteen ja kirjakielen vastakohtaisuus ja se seikka, että *vääntämisen* on todettu tarkoittavan lähes samaa kuin murtaen puhumisen (Mielikäinen 2005: 108, 112), voidaan vastauksen sananmuodon perusteella olettaa, että kirjakieli on myös tässä tapauksessa lähempänä prestiisiä. Toisaalta eräs vastaaja kertoo kuulleensa väitteen, jonka mukaan Kangasniemen murre on lähellä kirjakieltä (T21), mutta ei itse yhdy näkemykseen.

Nuoret kuvailivat murretta enemmän positiivisesti kuin negatiivisesti. Vastaajista yhdeksän kuvaili murretta positiivisin sanoin, kun taas negatiivisia vastauksia antoi vastaajista kuusi. Molempiin ryhmiin oli lisätty lieventäviä sanoja, kuten *aika, ihan* tai *melko*.

Positiivisten asenteiden mukaan murre kuulostaa *hauskalta, hyvältä, mukavalta, pehmeältä, mielenkiintoiselta* ja *omanlaiselta*, se on *selkeää, helposti ymmärrettävää* ja *varmaa*.

Minusta se [Kangasniemen murre] on aika mukavan kuuloista, sellaista helposti ymmärrettävää ja varmaa. (T13)

Aika hauskalta ja pehmeältä. (T18)

Mielenkiintoiselta ja omanlaiselta (T17)

Murteiden humoristisuuden on laajemminkin huomattu olevan tärkeä ominaisuus; myös kangasniemeläisnuoret mainitsivat murteen hauskuuden kolmesti (Mielikäinen–Palander 2002: 100). Murteen selkeyteen ja ymmärrettävyyteen otti kantaa niin ikään kolme vastaajaa. *Hyvänkuuloiseksi* murteen määritteli kaksi nuorta. Muut kuvailut olivat yksittäisiä. *Omanlaisuus* on epäilemättä positiivinen luonnehdinta: omaperäisyys on yksi oman murteen kauneuteen vaikuttavista seikoista (Vaattovaara 2009: 150).

Murteen selkeys ja ymmärrettävyys ovat ominaisuuksia, joiden kohdalla on vaikeampaa päätellä, kuuluvatko ne metakielen ensimmäiseen vai toiseen tasoon. Nämä määritelmät voisivat kuvailla myös puhumisen tapaa (ks. luku 3.2), jos niihin olisi liitetty lisämääritelmä *kangasniemeläiset puhuvat* tai muu vastaava. Koska näin ei kuitenkaan ole, käsitän, että vastaajat pitävät Kangasniemen murretta rakenteineen, sanoineen ja ääntämisineen selkeänä ja ymmärrettävänä.

Negatiiviset asenteet ilmenevät todettaessa murteen kuulostavan *vanhanaikaiselta, tyhmältä, junttimaiselta* ja *kovalta*. Murre on *puisevaa, tylsää* ja *liian vähämurteista*.

Vanhanaikaiselta. Puhutaan yhteen pötköön ilman erityisiä ääni sävyn muutoksia. (T15)

[Kangasniemen murteessa on] Ehkä jopa hieman typeriä sanoja ja [se kuulostaa] ihmeelliseltä. Vanhanaikaiselta. (T20)

Kaksi eri vastaajaa eri vastaajaryhmistä on siis määritellyt Kangasniemen murteen *vanhanaikaiseksi*. Harri Mantilan mukaan tietyt leimalliset murrepiirteet kantavat mukanaan negatiivisia merkityksiä, ja ne luovat kuvaa mm. maalaisuudesta (2004: 328). Näen *vanhanaikaisuuden* ja myös *junttimaisuuden* heijastavan juuri tällaista näkemystä. Kaikki kolme näitä sanoja käyttänyttä vastaajaa ovat tyttöjä – sosiolingvistisesti on odotuksenmukaista, että juuri naiset karttavat näitä ”maalaisia” piirteitä ja näkevät ne negatiivisessa valossa (Mantila 2004: 328). Toisaalta vanhanaikaisuuden vaikutelmaa voi lisätä myös se, että nuoret tekevät rajan oman ja vanhempien ihmisten kielenkäytön välille.

Eräs vastaaja (P19) suhtautuu hyvin affektiivisesti Kangasniemen murteeseen. Hänen mukaansa murre on liian vähämurteinen, jopa ärsyttävyyteen asti. Hän ilmoittaa kantansa jopa kahden eri kysymyksen yhteydessä:

Kangasniemeläisen tunnistaa ärsyttävän vähämurteisesta murteesta.

Puisevaa ja tylsää, liian vähämurteinen.

Vaikka suhtautuminen Kangasniemen murteeseen onkin negatiivista, vastaajan asenne murteita kohtaan yleensä on todella positiivinen. Vaikka kysymyksen 1 yhteydessä annettu lausunto (ensimmäinen esimerkki) arvioi sanallisesti murteen puhujaa, varsinainen asenne kohdistuu kuitenkin itse murteeseen.

Murreasenteissa näkyy erittäin selvästi mielipiteiden subjektiivisuus. Sama murre on samalla alueella asuvien samanikäisten vastaajien mielestä sekä *kovaa* että *pehmeää*, sekä *junttimaista* ja *vanhanaikaista* että *mielenkiintoista* ja *omanlaista*, toisaalta *tyhmää* ja *puisevaa*, toisaalta taas *hauskaa* ja *mukavan kuuloista*. Sukupuolten välillä eroja ei ole: sekä tytöt että pojat ovat määritelleet hyvin tasaisesti murretta sekä positiivisin että negatiivisin luonnehdinnoin.

3.2 Affektiiviset kuvailut kielenkäyttäjistä

Myös metakielen toisesta tasosta eli asenteista kielenkäyttäjiä kohtaan nousi aineistosta esimerkkejä. Näistä suurin osa esitettiin kysymyksen 1 yhteydessä, jossa kysymyksenasettelu ”Mistä kangasniemeläisen tunnistaa?” lienee ohjannut tulkintoja.

Viisi vastaajaa on kiinnittänyt huomiota kangasniemeläisten kovaäänisyyteen. Kovaa puhuminen ei ole minkään murteen ominaisuus, vaan liittyy aina puhujan äänenvoimakkuuteen.

No siis Kangasniemellä ollaan aika äänekkäitä, kuten aina savossa. (T11)

Kangasniemeläinen puhuu kovaa ja selvästi savon murteella. (P7)

Esimerkeistä ensimmäisessä näkyy myös mielenkiintoinen näkemys siitä, että savolaiset yleensä ovat kovaäänisiä.

Kovaäänisyyden maininneista kahden vastauspaperit ovat niin samanlaiset, että vastaajien välillä on selkeästi käyty keskustelua aineistonkeruutilanteessa. Samat vastaajat ovat maininneet myös *huumorin* kangasniemeläisen tunnistuskeinoksi. Huumorintaju on ihmisen ominaisuus, ei murteen; jos informantit olisivat puhuneet *hauskuudesta*, tulkinta voisi olla toinen. Nuoret ovat laajemminkin määritelleet oman alueensa ihmisiä pääosin positiivisesti (Vaattovaara 2009: 14–15). Vaikka nuorten asennoituminen on myös kielenkäyttäjien kohdalla positiivista, on yhdellä vastaajalla kuitenkin varsin ikävä kuva kangasniemeläisistä:

No ei niitä voi tunnistaa ne on tavallisia, tylsiä ja negatiivisia. (T23)

Erään vastaajan mukaan kangasniemeläisen tunnistaa ”Luonteesta Ja puhe kielestä” (P11). Luonne on selkeästi puhujan ominaisuus, mutta vastauksen toisen osa, puhekielen, sijoittaminen on haastavampaa. Tämän määrittelyn jätänkin metakielen kahden tason ulkopuolelle, sillä se ei varsinaisesti kuvaa kumpaakaan: se tarkoittaa paikallista puheenpartta, mutta ei kuvaa sen ominaisuuksia, toisin sanoen puhua kielestä.

Nuoret kuvailevat paljon myös puhumisen tapaa. Sekään ei kuulu murteen ominaisuuksiin, vaan liittyy jokaisen puhujan yksilölliseen puhumisen tyyliin. Toki puhujat voivat muodostaa myös ryhmiä, joissa pyritään puhumaan samalla tavalla (esim. kaveripiirit). Nuorten mukaan kangasniemeläiset puhuvat *rennosti* (P18) ja *omalla tyylillään* (T17). Tarkemman kuvan piirtää vastaaja, jonka mukaan kangasniemellä ”puhutaan yhteen pötköön ilman erityisi

ääni sävyn muutoksia” (T15). Jo aiemmin mainittuun koväänisyyteen liittyen, eräs vastaaja toteaa, että kangasniemellä ”saatetaan puhua vahvasti sanat” (T6). Informantti P7 toteaa, että kangasniemeläinen puhuu ”selvästi savon murteella”. Arvoitukseksi jää, tarkoittaako vastaaja puheen olevan selkeää, vai murteen olevan selkeästi Savon murretta.

4 NUORTEN OMA PUHEKIELI

4.1 Havainnot puhekielestä

Nuorten kielelliseen ympäristöön kuuluu luonnollisesti myös heidän oma puhekielensä. Murretta käsitellessään osa heistä totesi, että nuorten ja vanhempien puhekielen välillä on ero. Nuorten käsityksiä omasta puhekielestään selviteltiin kysymyksen 4 yhteydessä (”Onko kangasniemeläisillä nuorilla mielestäsi omaa puhekieltä, ’slangia’? Jos on, ketkä sitä käyttävät? Millaista se on?”). Omasta puhekielestään nuorten on ilmeisen helppo puhua, sillä 44 vastaajasta vain 2 jätti kohdan tyhjäksi, kun esimerkiksi kysymyksessä 1 (”Mikä on mielestäsi Kangasniemen murteen tärkein murrepiirre tai murrekana?”) tyhjiä vastauksia oli 7 ja lisäksi useita ”en tiedä” -vastauksia. Omaa puhekieltä käsiteltäessä niitä ei ollut, vaan kysymykseen vastanneilla oli asiasta mielipide.

Puhekieltään nuoret kuvailivat lähes poikkeuksetta vastatessaan kysymykseen 4: ”Onko kangasniemeläisillä nuorilla mielestäsi omaa puhekieltä, ’slangia’? Jos on, ketkä sitä käyttävät? Millaista se on (millaisia piirteitä, sanoja ym.)?” Termi *slangi*, jonka oli tarkoitus olla mukana kysymyksessä helpottamassa sen ymmärtämistä, näyttää päinvastoin osittain vaikeutaneen kysymykseen vastaamista. Tutkimusten mukaan *slangi* ymmärretään alueelliseksi tai sosiaalisesti puhekieleksi tai yhteiseksi yleispuhekieleksi (Mielikäinen–Palander 2002: 92). Usein *slangi* käsitetään pääkaupunkiseudun puhekieleksi. Myös pääkaupunkilaiset itse ovat tätä mieltä. (Vaattovaara 2009: 147.) Osa vastaajista on ilmeisesti käsittänyt slangin juuri näin: useat informantit kertoivat, ettei Kangasniemellä ole mitään erikoista slangia, mutta mainitsevat silti esimerkkejä nuorten puhekielestä tai sanovat nuorten puhuvan tavallista nuorten puhekieltä.

Erityistä slangia ei oikeastaan ole, mutta nuoret puhuvat ihan tavallista nuorten puhekieltä. (T18)

No ei kai mitään omaa ”slangia” ole jotkut lukiossa olevat puhuu helsingin slangia. (T23)

Tämä metakielen erilaisuus on voinut vaikuttaa niihin 11 vastaajaan, joiden mielestä nuorilla ei ole omaa puhekieltä. Toisaalta on myös mahdollista, että he eivät irrota oman ikäryhmänsä puhetta erilleen ympäristön muusta puheesta. On mielenkiintoista, että näistä 11

jopa 10 on poikia. Useimmat mielipiteen edustajista ovat yksiselitteisiä kannassaan, mutta eräs heistä lisää lieventävän sanan ”kai” (P13) ja toinen taas mainitsee vanhojen ihmisten erikoiset sanat (P10).

Käytännössä 31 vastaajaa siis tunnistaa jollakin tavoin nuorten puhuvan omalla tavallaan. Mielipiteet slangin ominaisuuksista, käyttäjistä ja määrästä vaihtelevat. Suurin yhtenäinen mielipide on, että nuorten slangi on yleistä, tavallista puhekieltä (8 vastaajaa).

ei mitään erityistä. normaalia puhekieltä puhutaan (T1)

On, yläasteella sitä käyttävät melkein kaikki. Se on juuri sellaista ”nykynuorison puhetta”; LOL jne. (T3)

Eipä oikeastaan paljoa muista paikka kunnista eroa mikään ”slangi”. (T14)

jotain pientä. normi teini sanoja (P3)

Kuten yllä olevista esimerkeistä näkyy, sama asia ilmaistiin monella tavalla. Toiset kommentoivat kieltä, toiset sanastoa.

Kenties kontekstin eli murrekyselyn vaikutuksesta neljä nuorta on pohtinut murteiden vaikutusta nuorten puhekieleen. Savon murretta kommentoidaan kahtalaisesti: yhden vastaajan mielestä se kuuluu osittain puhekielen rakenteisiin, toisen mielestä Savon murteella ei ole osaa nuorten kielessä.

– – kai sieltä suusta silloin tällöin savoksi jotain väännetään. (T19)

– – eikä puhekielessä kuulu Savon murretta ollenkaan. (P7)

Kaksi vastaajaa pohtii asiaa persoonapronominien käytön kautta. Toinen heistä myös kiinnittää huomiota siihen, mikä käsitetään slangiin kuuluvaksi.

Joskus tulee käytettyä eri murteita kuten ”mää”, mutta ei sitä silloin ajattele että se kuuluisi meidän ”slangiimme” (T5)

Kyllähän nuorikin käyttää sie, mie tapasta murretta, mitä vähän vanhempikin kyttää [’käyttää’]. Kangasniemellä. (T6)

Nämä nuoret siis yhtä lukuun ottamatta näyttävät tunnistavan murteen vaikutuksen myös omaan kieleensä. Toisaalta sävy on vähättelevä: murre ei kuulu nuorten slangin tärkeimpiin rakennusaineisiin. Eräs vastaaja tuo murteen esiin erottavana tekijänä hänen oman kaveripiirinsä puhekielen ja yleisen puhekielen välillä:

Omassa kaveri piirissä puhutaan erilailla ku muualla. Puhutaan vähän silleen ku vanhat ihmiset et voi tokkiinsa, mie ku oli siellä ja täällä jne.. (T22)

Murteellinen puhetapa, jota vastaaja mitä ilmeisimmin matkii, kuuluu siis tämän vastaajan mukaan vain tietyille osalle nuorista. On myös mahdollista, että nuoret eivät havaitse oman puheensa murteellisuutta vertaillaessaan omaa ja vanhempien ihmisten kielenkäyttöä. He eivät ehkä tule havainneeksi, että kielenkäytön muuttumisesta huolimatta osa murteellisuuksista on kuitenkin säilynyt. (Alpia 2005: 115–116.) Tämä oletus jää kuitenkin vain pohdinnaksi; kyselyvastauksista tämän kaltaisia asioita ei voi selvittää.

Kolme vastaajaa on tehnyt huomioita Helsingin slangin käytöstä Kangasniemellä, ehkä juuri osittain kysymyksenasettelun johdantelemina. Yksi heistä toteaa, että vaikka Kangasniemellä ei olekaan omaa slangia, ”jotkut lukiossa olevat puhuu helsingin slangia” (T23). Toinen vastaaja taas toteaa, että Kangasniemen puhekieleen on lainattu joitakin sanoja Helsingin slangista (P7). Kolmas näistä vastaajista kertoo, että joskus kaveripiirissä puhutaan leikillään Helsingin slangia (T11).

Enemmän se [nuorten puhekieli] on sitä ”leikillään puhumista”, vaikka Helsingin slangilla. (T11)

Slangin käyttö ei ole yllättävää: pääkaupunkiseudun kielellä on nykyään prestiisiasema nuorten keskuudessa (Alpia 2005: 119). Slangi on myös nuorten puheelle ominainen, pääosin sanastollinen piirre (Kantoluoto 2007: 28).

Kaksi vastaajaa on havainnoinut englannin vaikutusta nuorten puhekieleen. ”Englantilaisperäisiä sanoja on melko paljon” (T19) tai ”hyvin paljon” (T4), ja niitä ”muutellaan suuhun sopiviksi” (T4). Esimerkkeinä tästä annetaan sanat *sori* ja *tanks*. Samaten kaksi vastaajaa on kiinnittänyt huomiota nuorten kirosanon käyttyöön (T10, T13). Molemmat ovat sitä mieltä, että niitä on liikaa.

Eräs mielenkiintoinen mainittu Kangasniemen puhekielen piirre on lyhenteet ja niiden runsas käyttö. Niistä mainitsee jopa neljä vastaajaa. Yksi heistä määrittelee jopa koko puhekielen lyhenteiden kautta toteamalla, että ”se on melko lailla sanojen lyhenteitä” (T20). Valitettavasti kukaan neljästä ei anna esimerkkejä näistä lyhenteistä. Myös Anita Kantoluodon pro gradun informantit mainitsivat lahtelaisten nuorten puhekielen piirteeksi useimmin lyhenteet (2007: 31), joten niiden voisi olettaa kuuluvan myös yleisemmin puhekieleen. Aineistossani yksittäinen havainto tehtiin huudahdusten käytöstä (P2). Valitettavasti niistäkään ei annettu esimerkkejä.

Nuoret pohtivat myös puhekielen käyttäjiä. Kaikki eivät yksiselitteisesti ole sitä mieltä, että slangia käyttävät kaikki kangasniemeläiset nuoret yhtäläisesti. Sitä käyttävät ”jotkut nuoret” (T2), mutta ”eivät varmaan kaikki kuitenkaan” (T17). Tosin ”yläasteella sitä käyttävät melkein kaikki” (T3). Tämä vaikuttaisikin olevan yleinen mielipide. Joidenkin mukaan slangia käyttävät myös yläasteellaisia vanhemmat ja lukiolaiset.

On mielenkiintoista, että jotkut vastaajat ovat halunneet etäännyttää itsensä tästä joukosta. Kysyttäessä, onko nuorilla puhekieltä, eräs informantti vastaa: ”Kai niillä jollakin on.” (T9) Toisaalta informantti T13 toteaa, ettei osaa kuvailla puhekieltä, sillä hän ei itse puhu sitä. Hänen mukaansa puhekieltä käyttävätkin ”angstaavat teinit”. Samaten itsensä lukee ulos vastaaja P5, jonka mukaan puhekieltä käyttävät viikkonsa kylällä pyörien viettävät teinit. Myös kaveripiiri voi toimia erottavana tekijänä: omassa kaveripiirissä saatetaan puhua eri tavalla kuin yleisesti (T22, P19).

Oman puhekielen pohtiminen herättää myös vahvasti affektiivisiä tunteita. Kaksi vastaajaa pohtii kiro sanoja ja ottaa niiden käyttöön vahvasti kantaa.

HYVIN paljon (eli turhankin paljon) kiro sanoja. (T10)

On, sitä käyttävät angstaavat teinit. En varsinaisesti tiedä millaista se on - sillä en puhu sitä - mutta uskoakseni se sisältää paljon kiro sanoja ja muuta sellaista mitä ei puheeksi tunnista. (T13)

Jälkimmäisestä esimerkistä näkyy selvästi myös vahvasti affektiivinen asennoituminen puhekielen käyttäjiä kohtaan ja halu selkeästi irrottautua tästä joukosta. Samantapaista asennetta ilmentää myös vastaajan P5 kommentti:

On kai nuorilla jonkunlainen ”slangi”. Sitä käyttää muun muassa teinit jotka viettävät viikkonsa kylällä pyörien. (P5)

Näissä vastauksissa sana *teini* saa negatiivisen sävyn. Mielenkiintoista on, että asenteestaan huolimatta myös nämä vastaajat käyttävät puhekielisiä ilmauksia *angstaava teini* ja *pyöriä kylällä*. Tutkimusten mukaan erityisesti nuoret käyttävät kuvaillessaan värikästä ja tunnepitoista kieltä (Mielikäinen–Palander 2002: 104). Näissä esimerkeissä tämä seikka tulee hyvin esiin.

Jo murretta määritellään nuoret toivat esiin myös ajatuksen eri sukupolvien erilaisesta kielenkäytöstä. Tämä näkyy myös puhekieltä pohdittaessa kaikkiaan neljässä vastauksessa: Sitä käyttävät esimerkiksi ”vanhat ja nuoret eri tavalla” (P21). Erään vastaajan mukaan nuoril-

la ei niinkään ole omaa slangia, mutta ”vanhat ihmisillä on outoja sanoja” (P10). Vastaja P21 lähestyy asiaa analyttisemmin:

Sitä käyttävät vanhat ja nuoret eritavalla vanhat sanovat sanan kirjakiellellä ja nuoret muuttavat niitä esim. hirveä=>hirvee kauhea=>kauhee. (P21)

Informantin kuvaama ilmiö on A-loppuisten vokaaliyhtymien monoftongiutuminen. Piirre on nopeasti yleistynyt ja sitä onkin nimitetty myös yleispuhekielen piirteeksi. (Mantila 2004: 326.)

4.2 Puhekielen sanastoa

Oman puhekielensä sanastosta nuoret antoivat paljon kielenainesesimerkkejä. Lisäksi sitä kommentoitiin sanallisesti mm. toteamalla, että yläasteella ja lukiossa käytetään tiettyjä sanoja ja lauseita, joita muualla ei kuule (T14). Kangasniemellä käytetään ”ihan perustuttuja sanoja” (T12) ja ”normi teini sanoja” (P3). Joukkoon mahtuu myös slangisanoja (P2). Lisäksi mainittiin jo edellisessä luvussa 4.1 esiin tulleet ”lyhenteet”, huudahdussanat ja englantilaisperäiset (T19) sanat.

Aineistosta on varsinaisten kielenainesesimerkkien lisäksi poimittavissa joitakin puhekielen sanoja myös nuorten vastauksista.

jotain pientä. *normi* teini sanoja (P3)

Sitä [slangia] käyttää muun muassa teinit jotka viettävät viikkonsa *kylällä pyörien*. (P5)

On, sitä käyttävät *angstaavat teinit*. (T13)

Ei oikeestaan mutta täällä leviää nopeesti yleiset *läpät*. (T15)

Sana *normi* mainitaan myös kielenainesesimerkkien yhteydessä. Sanakirjoista sitä ei kuitenkaan löydy. Oman käsitykseni mukaan *normi* tarkoittaa normaalia, tavallista. Toisessa esimerkissä olevan sanan *kylä* eräs toinen vastaja selittää tarkemmin: ”Kun mennään Kangasniemen keskustaan niin se on että mennään kylälle.” (P6) Sana *pyöriä* taas tarkoittaa ’oleilla, hortoilla, palloilla’ (Jarva–Nurmi 2006 s.v. *pyöriä*). *Kylällä pyöräminen* tarkoittaa siis aikansa viettämistä kirkonkylällä, mitään erityistä tekemättä.

Yleiset läpät tarkoittavat yleisiä ’pilapuheita, herjoja, huulia’ (Jarva–Nurmi 2006 s.v. *läppä*). Verbiä *angstata* ja sen 1. partisippiimuotoa *angstaava* ei löydy vakiintuneemmista sanakirjoista. Sanan merkitystä, niin kuin sen itse käsitan, on hieman hankala selittää. Se tar-

koittaa tietyllä, hieman sopimattomalla tavalla käyttäytyvää teini-ikäistä. *Angstaava teini* on masentunut, purnaava ja kapinallisesti käyttäytyvä. Sillä ei siis nykymerkityksessään ole juurikaan tekemistä saksan kielen pelkoa tarkoittavan *Angst*-sanan kanssa. Toisaalta Nykysuomen sanakirjan sivistyssanakirja määrittelee sanan *angst* psykologian termiksi, joka tarkoittaa 'ahdistuneisuutta' (NSS s.v. *angst*). Koska kyseessä on ilmeisesti uudehko sana, otin avukseni internetin. *Urbaani sanakirja* määrittelee verbin *angstata* tarkoittavan 'pahan olon purkamista' ja 'turhasta valittamista' (US s.v. *angstata*). Nämä selitykset ovat samanlaisia, kuin oma käsitykseni sanan merkityksestä.

Joitakin piirteitä mainittiin useammin kuin kerran. Kolme mainintaa saivat laajalevikkiset pikapuhemuodot *mä* ja *sä*. Lisäksi todettiin vastaajienkin mukaan murteellisten persoonapronominimuotojen *mie*, *sie* ja *mää* kuuluvan nuorten puhekieleen. Jälleen voi havaita, että persoonapronomininit huomataan helposti (Mielikäinen 2005: 104). Persoonapronominien variantit ovat tarkalleen ottaen äännepiirteitä, eivät sanastoa. Käsittelen ne selvyyden vuoksi kuitenkin tässä yhteydessä sanaston osana.

Ehkä hieman yllättävä on slangisanan *LOL* edustus vastauksissa. Se on maininnut kolme vastaajaa, joista kahden vastaukset ovat kokonaisuudessaan hyvin samankaltaiset. Sanan uutuudesta kertoo se, että painetuista sanakirjoista sitä ei löydy. Omien havaintojeni mukaan se on kuitenkin nuorilla jo melko yleisessä käytössä. *LOL* on lyhenne englannin kielen sanoista *laughing out loud* tai *lots of laughs* (US s.v. *LOL*). Näin ollen se liittyisi sekä vastaajien mainitsemiin lyhenteisiin että englannin kielen lainoihin. Käytöstä riippuen se voisi ainakin lyhyytensä puolesta olla myös huudahdus.

Toinen lyhenteenomainen kahdesti mainittu sana oli *EVO*. Koska en itse tiennyt lainkaan, mitä kyseinen sana voisi tarkoittaa, kysyin serkultani, joka kävi kyselyn suorittamisen aikaan Kankaisten koulussa yhdeksättä luokkaa. Hänen mukaansa *EVO* tarkoittaa 'amatööriä'. Kysyin häneltä sanan alkuperästä, mutta sitä hän ei osannut selittää. Tätäkään sanaa ei löydy sanakirjoista, internetiä lukuun ottamatta. *Urbaani sanakirja* selventää sanan *EVO* tarkoittavan 'ei vaan osaa' (US s.v. *EVO*). Nämä kaksi hieman erilaista merkitystä ovat siis ajatuksellisesti hyvin lähellä toisiaan.

Muita mainittuja puhekielen sanoja olivat *sori*, *tanks*, *maikka* 'opettaja', *mutsi* 'äiti', *faija* 'isä', *kuteet* 'vaatteet', *muijat* 'nainen, tyttöystävä', *jätkä* 'poika, mies, kaveri', *rööki* 'savuke', *amis* 'ammattikoulu' (Jarva–Nurmi 2006 s.v. *maikka*, *mutsi*, *faija*, *kuteet*, *muija*, *jätkä*, *rööki*, *amis*). Mainittua sanaa *makee* ei tässä muodossa ollut Jarvan ja Nurmen sanakirjassa (sen sijaan muoto *makea*). Heikki Paunosen *Stadin slangin sanakirjassa* sana oli juuri informantin mainitsemassa muodossa, jossa on tapahtunut A-loppuisen vokaaliyhtymän mo-

noftongiutuminen. Paunosen mukaan sanan merkitys on 'hyvä, hauska, kiva, mukava' ja 'hie-
no, komea, upea' (Paunonen 2000 s.v. *makee*). Nuorten mainitsemiin sanaesimerkkeihin lu-
keutui myös aiemmin käsitelty sana *normi*. Sanakirjoista ei löytynyt merkitystä annetulle sa-
nalle *blokkia*. Lähin vastaava sana oli verbi *blokata* 'estää, sulkea' (Jarva–Nurmi 2006 s.v.
blokata). Apua eivät tuoneet myöskään internetlähteet. Kontekstikaan ei tarjoa selitystä; sana
ilmoitettiin sanalistan osana, ilman esimerkkejä sen käytöstä. Tarkempaa merkitystä sanalle
blokkia ei voida tässä yhteydessä selvittää.

Sori ja *tanks* mainittiin kuvailtaessa englannin vaikutusta puhekieleen. Helsingin slan-
gin vaikutus näkyy esimerkiksi siinä, että nuorten mainitsemat sanat (*amis, faija, jätkä, kuteet,*
maikka, muija, mutsi, rööki, makee) löytyvät myös Paunosen sanakirjasta. Niiden päätyminen
myös Jarvan ja Nurmen puhekielen sanakirjaan kertoo niiden asemasta yleisen puhekielen
sanoina.

Sen sijaan varsinaisen Stadin slangin vaikutusta on nähtävissä kahdessa annetussa lau-
se-esimerkissä: *Tsiigaa ulos, siel sataa snödee* 'Katso ulos, siellä sataa lunta' (T17) ja *Joo*
lähen himaan 'Joo, lähden kotiin' (P17). Varsinaiset slangisanat näissä esimerkeissä ovat *tsii-*
gaa ('katsoa, katsella'), *snöde* ('lumi'), *hima* ('koti'; Paunonen 2000 s.v. *tsiikaa~tsiigaa, snö-*
de, hima). Näissä sanoissa voidaankin nuorten ilmoittaman Stadin slangin vaikutuksen ajatella
näkyvän. Slangi on nuorten kielessä pääosin sanastollinen piirre (Kantoluoto 2007: 28).

Kaikista omaa puhekieltä koskevaan kysymykseen vastanneista suurin osa (31/42) tote-
si, että nuorilla on jonkinlainen oma puhekieli. Käsitykset sen laadusta ja puhujista kuitenkin
vaihtelevat. Monet esimerkkinä mainitut sanat ovat päätyneet eri sanakirjoihin ja edustavat
näin ollen nuorten itsensä havaitsemaa ”normaalial puhekieltä”. Toisaalta muutamit erikoi-
semmat sanat osoittavat, että kangasniemeläisten nuorten puhekieli on elävä ja produktiivi-
nen. Anita Kantoluoto on todennut yhteisen sanaston olevan merkittävä tekijä *me*-hengen
luomisessa puhujien välillä (2007: 63).

5 NUORET MURTEIDEN TUNNISTAJINA

5.1 Murteiden nimeämisestä

Halusin tietää, mitä muita murteita kangasniemeläiset nuoret tunnistavat. Aineistoa tutkiessani kiinnostuin myös siitä, miten vastaajat ovat nimenneet tunnistamiaan murteita. Varsinaisesti kysyin muiden murteiden tuntemusta kyselylomakkeen kohdassa 5: ”Mistä muista murteista olet kuullut tai lukenut?” Tässä kohdassa lueteltujen murteiden lisäksi niitä oli nimetty myös kysymyksen 7 yhteydessä, jossa pyydettiin liittämään tiettyihin kuvailuihin murteita. Nuoret mainitsivat myös sellaisia murteita, joita eivät kohdassa 5 huomioineet. Joitakin uusia mainintoja oli myös kysymyksissä 1, 3 ja 4.

Murteiden määrittelyn ja nimeämisen yhteydessä esiin nousi kysymyksenasettelun ongelma. Jotkut vastaajat ovat saattaneet käsittää kysymyksen hyvin kirjaimellisesti. He ovat olettaneet, että murteita on todella pitänyt kuulla tai lukea, kun alkuperäinen ajatukseni oli tiedustella, mitä murteita he voisivat nimetä. Eräs vastaaja ilmoitti, että ei ole lukenut tai kuullut mistään murteista (P9), toinen vastaaja ilmoitti kuullensa ”monenlaisia” murteita (T6). Yksi informantti totesi ytimekkäästi: ”En lue mitään” (P11).

Murteiden nimeäminen ei ole ongelmallista ei-lingvisteille. Eräs vastaaja pohtii asiaa näin:

suurin osa murteista, mitä tiedän on etten tiedä niiden nimityksiä :) (T21)

Lomakekyselyssä ei ole mahdollista tiedustella informantilta tarkemmin, millaisia murteita hän voisi kuvailla tai osaisiko hän määrittellä, millä suunnalla Suomea niitä puhutaan.

Yksi kansanlingvistiikan kiinnostavimpia piirteitä on kuitenkin ei-lingvistien käyttämät termit ja sananvalinnat. Tämä näkyi myös muiden murteiden määrittelyssä: kukaan vastaajista ei käyttänyt murteiden kielitieteellisiä nimityksiä, vaan nimeämisperusteet etsittiin muualta. Osan tieteellisistä nimistä on havaittu olevan tuttuja myös ei-kielitieteilijöille (hämäläis-, pohjalais- ja savolaismurteet), mutta lounais-, peräpohjalais- ja kaakkoismurteet kuuluvat vain lingvistien termistöön (Mielikäinen–Palander 2002: 93).

Tutkimuksissa on havaittu, että ei-lingvistit hahmottavat murrealueet jonkin muun kuin kielen kautta. Yksi tällainen tekijä vaikuttaisi olevan maakunta. (Palander 2005: 62.) Tutkimuksissa onkin havaittu maakunnan olevan suosituin nimeämisperuste (Palander–Nupponen 2005: 19; Mielikäinen–Palander 2002: 93–94.) Karkeasti informanttien tässä aineistossa käyt-

tämät nimeämisperusteet voidaan jakaa neljään osaan: alueen (*Hämeen murre*), paikkakunnan (*Turun murre*), eräänlaisen seutukunnan (*Pääkaupunkiseudun slangi*) ja kielenkäyttäjien (*savolaisten murre*) mukaan nimeämiseen. Nämä valintaperusteet ovatkin tyypillisiä eilingvisteille (Palander 2005: 57). Useimmin nuoret käyttivät nimityksien perusteena aluetta ja paikkakuntaa.

Monissa useamman kuin yhden nimen sisältävissä vastauksissa on mainittu sekä kunnan että alueen mukaan nimettyjä murteita. Toisaalta joukossa on myös pelkkien kuntien mukaan murteita nimenneitä ja niitä, jotka ovat maininneet ainoastaan alueiden mukaan nimettyjä murteita. Eri vastaajien näkemykset eivät siis näytä selittävän nimeämisperusteiden valintaa.

Savon murre, Turun murre, Hämeen murre, Oulun murre, Stadin slangi (P17)

Kuopion/Siilinjärven murre, Turun murre, ”Hesan slangi”, Oulun murre, Tampereen murre (T3)

Savon & Karjalan (T9)

Taulukossa 1 on lueteltu yleisyysjärjestyksessä nuorten antamat murteiden nimet. Vain kerran mainittuja murteita en ole listannut näkyviin. Lisäksi olen jättänyt taulukon ulkopuolelle saamen kielen saamat neljä mainintaa. Tähdellä merkityt nimet ovat esiintyneet kyselylomakkeessa, joten on mahdollista, että informantit ovat ottaneet siitä mallia. Tämä on vaarana lomakemuotoisessa kyselyssä (Mielikäinen–Palander 2002: 89). Nimitysten kirjoitusasu on informanttien, kuitenkin siten, että samasta nimityksestä on voinut esiintyä sekä isolla että pienellä alkukirjaimella kirjoitettua varianttia (esim. *Savon murre* ja *savon murre*).

Olen laskenut mukaan kaikki vastaajien antamat nimitykset, vaikka yhdellä vastaajalla on voinut olla useampi hyvin samankaltainen nimitys, esimerkiksi *Savon murre* ja *savo* (T4). Tällä laskutavalla olen saanut mahdollisimman monipuolisesti esiin nimitysten kirjon. Kerran mainittuja nimityksiä olivat *savolaisten murre*, *Tampereen seudun murre*, *tamperealaisten murteet*, *turkulaisten murteet*, *Jyväskylän murre*, *Mikkelin murre*, *Kuopion/Siilinjärven murre* (informantin kirjoitusasu), *Kymenlaakson murre*, *Porin murre*, *Lappeenrantalainen murre* ja *Imatran murre*. Vaikka näistä yksittäisistä maininnoista neljä ensimmäistä muistuttavat määriteosaltaan taulukkoon listattuja, olen jättänyt ne sen ulkopuolelle erilaisen nimeämisperusteen takia; nimityksinä *savolaisten murre*, *tamperealaisten murre* ja *turkulaisten murre* pohjautuvat kielenkäyttäjiin ja *Tampereen seudun murre* seutukuntaan.

Taulukko 2. Murteiden nimitykset mainintojen määrän mukaan.

Savon murre, savonmurre, savo, savolainen murre	41
Helsingin murre, Helsingin slangi, Helsinkiläis murre, slangi, Stadin slangi, Hesani slangi, Stadin murre	18
Turun murre, turunmurre	17
Tampereen murre	16
Karjalan murre	9
Pohjanmaan murre	6
Lapin murre	6
Oulun murre	5
Hämeen murre	4
Rauman murre	3
Kangasniemen murre*, Kangasniemi	3
Pääkaupunkiseudun slangi, Pääkaupunki slangi	2

Ylivoimaisesti eniten mainintoja on saanut Savon murre, jonka erilaisista muodoista suosituin oli *savon murre* erilaisine kirjoitusasuineen (31 mainintaa). Toiseksi eniten kannatusta sai *savo*, joka muodoltaan muistuttaa kielen nimeä (8). Näiden nimien runsasta esiintymistä selittää kuitenkin kyselylomakkeen luonne; moni on kuvaillut oman pitäjänsä murretta *savon murteen* kautta. Se, että olen nimityksiä laskiessani ottanut huomioon kaikki vastaukset, lisää siis savolaismurteiden kannatusta jonkin verran. Toisaalta on myös odotuksenmukaista, että savolaismurteiden alueella asuvat osaavat nimetä oman alueensa murteen. *Savo* on kärjessä myös Marjatta Palanderin pääosin itäsuomalaisten informanttien antamissa murteen nimissä (2005: 62). Sama koskee Laura Arven pro gradu -informantteja, eri puolilta Suomea kotoisin olevia Jyväskylän yliopiston opiskelijoita (2002: 37). Tämä osoittaaakin Savon murteen olevan laajasti tunnettu.

Savon murteesta puhuttaessa ei-lingvistit tarkoittavat yleensä Savon aluetta, siis historiallista Savon maakuntaa. Kielellisesti se merkitsee kuitenkin enemmistölle Pohjois-Savoaa. (Palander 2005: 64.) Savolaismurteiden osalta selkeästi suosituin nimeämisperuste onkin alue. Paikkakunnan mukaan nimetyt murteet ovat lähinnä yksittäistapauksia; ainoastaan Kangasniemen pitäjänmurre on saanut kaksi nimitystä. Muita paikkakunnan mukaan nimettyjä murteita olivat niin ikään kyselylomakkeessa esiintyneet *Jyväskylän* ja *Mikkelin murre*, sekä *Kuo-*

pion/Siilinjärven murre. Lisäksi alueen asukkaat ja murteen käyttäjät ovat nimityksen perusteena nimessä *savolaisten murre*.

Hämäläismurteiden osalta nimeämisperusteet ovat toisenlaiset kuin savolaismurteissa. Vain kolme vastaajaa on nimennyt alueella puhuttavan murteen *Hämeen murteeksi*. Lisäksi yksi vastaaja on maininnut *Kymenlaakson murteen*. Muutoin nimitykset on annettu paikkakunnan mukaan. *Tampereen murteesta* vastaajat olivat yksimielisiä, eikä siitä mainittu muita variantteja. Yksi vastaaja tosin laajensi hieman aluetta ja nimesi *Tampereen seudun murteen* ns. seutukunnan mukaan. Myös kielenkäyttäjät olivat nimeämisen perusteena yksittäisessä maininnassa *tamperelaisten murteesta*.

Myös *Turun murre (turunmurre)* on ollut selkeä nimitys vastaajille. Eräs vastaaja mainitsee myös *turkulaisten murteen*. Kukaan informanteista ei käytä lounaismurteista alueen mukaisia nimityksiä. Muita paikkakuntia, joiden murre erotettiin, olivat *Rauman murre* ja yksittäismaininta *Porin murre*.

Helsingin murteen nimeämisessä on jo huomattavasti enemmän vaihtelua. Tässä kohden on otettu käyttöön myös termi *slangi*. Nimitys esiintyy myös yksin. Olen laskenut nämä yksittäiset esiintymät kuuluvaksi Helsingin puhekielen nimityksiin sen melko vakiintuneen käytön takia, ja siksi, että hyvin moni vastaaja on liittänyt sen juuri Helsinkiin nimissä *Stadin slangi*, *Hesan slangi* ja *Helsingin slangi*.

Slangin lisäksi pääkaupunkimme puhekieltä nimettiin myös kysymyksessä esiintyneen *murre*-sanan kautta: *Helsingin murre*, *helsinkiläismurre* ja *Stadin murre*. Erityisesti nimitys *Stadin murre* on erikoinen, sillä *Stadi* liitetään kenties totutummin sanaan *slangi*. *Murre*-sanan käyttöön on luultavasti ohjannut ainakin osittain kysymyksenasettelu: ”Mistä muista murteista olet kuullut tai lukenut?” Ainutkertainen nimitys ei kuitenkaan ole: myös Laura Arven aineistossa vastaaja on käyttänyt samanmuotoista nimeä (2002: 46).

Seutukuntaa ovat nimitysperusteena käyttäneet kaksi vastaajaa nimissä *pääkaupunki-seudun slangi* ja *pääkaupunkislangi*. On yllättävää, että pääkaupunkiseutuun viittaavia nimiä on vain kaksi, sillä se on yläkäsite Helsingille ja sen lähikaupungeille.

Itämurteiden alueella savolaismurteiden lisäksi myös kaakkoismurteiden nimeämisperusteena on käytetty lähinnä aluetta nimityksessä *Karjalan murre*. Yksittäiset paikkakunnan mukaan nimetyt murteet olivat *Imatran murre* ja *lappeenrantalainen murre*. Länsimurteista myös peräpohjalaismurteet oli kaikki nimetty alueen mukaan *Lapin murteeksi*. Näin on myös Marjatta Palanderin kartta-aineistossa (2005: 62). Alueen kielitieteellinen nimitys lienee ei-lingvisteille tuntematon.

Pohjalaismurteiden nimitykset jakaantuivat lähes kahtia: alueen mukaan nimetty *Pohjanmaan murre* sai kannatusta kuuden maininnan verran, kun taas *Oulun murre* nimettiin paikkakunnan mukaan viisi kertaa.

Murteiden nimeämisperusteen valinta on kiinnostava seikka. Millä kielitieteellisillä murrealueilla murteet nimetään alueen ja millä paikkakunnan mukaan? Seuraava taulukko havainnollistaa alueen ja kunnan mukaan nimettyjen murteiden prosentuaalista määrää kaikista murrealueen nimityksistä. Tässä kohtaa myös käyttäjien ja ns. seutukunnan mukaan nimeytyt murteet on laskettu mukaan, joko alueen tai paikkakunnan mukaan nimeämiseen, riippuen nimityksen määriteosasta (esim. *savolaisten murre* on laskettu alueen mukaan nimettyihin murteisiin, kun taas *turkulaisten murre* on liitetty kunnan mukaan murteisiin). Pääkaupunki-seudun puhekielen saamat kaksi mainintaa olen jättänyt laskuista pois, sillä ne eivät selkeästi edusta kumpaakaan nimeämisen tapaa.

Taulukko 3. Nimitysten valintaperusteet prosentteina.

Murrealue	<i>n</i>	alueen mukaan %	paikkakunnan mukaan %
Peräpohjalaiset murteet	6	100	0
Savolaismurteet	48	87,5	12,5
Kaakkoismurteet	11	82	18
Pohjalaismurteet	11	55	45
Hämäläismurteet	42	12	88
Lounaismurteet	22	0	100

Taulukko osoittaa, että savolais- ja kaakkoismurteiden nimeämisen perusteena käytettiin huomattavasti enemmän aluetta kuin yksittäisiä paikkakuntia. Länsimurteista peräpohjalaisiin murteisiin pätee sama periaate. Pohjalaismurteissa nimeämisperusteet menevät lähes tasan, mutta alue on kuitenkin hiukan vahvempi peruste. Hämäläis- ja lounaismurteissa puolestaan nimeämisen perusteena on käytetty huomattavasti enemmän paikkakunnan nimeä kuin aluetta.

On vaikea sanoa, miksi alueen mukaan nimetyistä murteista ei noussut selkeitä kuntakeskuksia, joita olisi hyödynnetty murteiden nimeämisessä. Kaikilla murrealueilla selkeää keskusta ei ole. Esimerkiksi Pohjanmaalla Etelä-Pohjanmaa leimautuu edelleen vahvasti alueena ja heimona. Koska nimitys *pohjalainenkin* viittaa usein eteläpohjalaisiin, on luonnollista,

että Oulu jää pohjoispohjalaismurteiden nimeämisperusteeksi. (Mielikäinen–Palander 2002: 95.)

Nimeämisperusteiden valintaan vaikuttanee myös alueiden yhtenäisyys. Esimerkiksi savolaismurteiden alueen leimallinen pääkaupunki on Kuopio, mutta vahvan maakuntakäsityksen tieltä se saa kuitenkin väistyä. Samaten Lappi on selkeästi erottuva alueellinen käsite, eikä Rovaniemi riitä murteen nimeämisen perusteeksi. (Mielikäinen–Palander 2002: 95.) Etelämmässä asuvalle se on myös koko laajuudessaan hieman tuntematon ja siksi helppo niputtaa yhden nimen alle. Palander on huomannut, että tuntemattomaksi jääneiden alueiden nimeäminen on ongelmallista (Palander 2005: 63).

Karjala taas on suomalaisessa perinteessä osittain menetetty ja muistoissa vaalittava alue. Toisaalta Kangasniemen nuoret ovat itäsuomalaisia ja Itä-Suomen alueet ovat luultavasti siksi heille tutumpia. Ei-lingvistien onkin helpompi eritellä lähellä sijaitsevia murteita (Palander 2005: 56, Preston 1989: 35–39). ”Karjalalla” murrealueena ei ole varsinaista selkeää kaupunkikeskusta, ainakaan jos se käsitetään laajimmassa merkityksessään. Sillä voidaan tarkoitaa Pohjois- tai Etelä-Karjalaa ja toisaalta myös rajantakaista Karjalaa. Nimitys on monitulkintainen ja myös yleisessä keskustelussa epämääräinen. (Palander–Nupponen 2005: 20–21.)

Saman kysymyksen nimeämisperusteista voi käänteisenä esittää lounais- ja hämäläismurteesta: miksi informantit nimeävät näitä juuri kaupunkien eivätkä alueiden mukaan? Ilmiö johtunee osittain siitä, että alueen kuvaamiselle ei ole muita perusteita. Kaikki maakunnat eivät näytä sopivan murteiden nimeämiseen. Nykyihmiset liikkuvat paljon, ja kaupungit ovat tärkeitä alueellisen hahmotuksen kannalta. (Mielikäinen–Palander 2002: 95.)

Kysymys voi kuitenkin olla vain nimen annosta, ei niinkään siitä, että murteet hahmotettaisiin käsittämään vain tietty kaupunki. Informanttien vastauksista ei käy ilmi, mitä aluetta he nimityksillään tarkoittavat. Palander huomasi tutkiessaan karjalaisten nuorten karttapiirroksia murrealueista, että vain muutama vastaaja merkitsi Tampereen ja Turun murteet pelkästään kaupunkien alueille. Esimerkiksi Turun murteeksi merkitty alue kattoi koko lounaismurteiden alueen. Tampereen murretta ja Hämeen murretta kuvailtiin myös pääosin samoilla kielenpiirteillä. (Palander 2005: 71, 77.) Koska aineistooni ei kuulu haastatteluja tai muita lisäselvityksiä, nuorten nimityksillään määrittelemä alue jää epäselväksi.

Aineistoni murrenimissä näkyneet Helsinki, Turku, ja Tampere ovat Suomen viiden suurimman kaupungin listalla. Myös Rauma, Pori ja Oulu ovat kasvavia kaupunkikeskuksia. Kenties juuri tässä on syy: kaupungit kiinnittävät enemmän huomiota kuin niitä ympäröivä alue. Ei-lingvistien mainitsemat kaupunkimurteet ovatkin usein suurissa keskuksissa puhuttavia kielimuotoja (Palander 2005: 63). Vaikuttaa myös siltä, että lounais- ja hämäläismurteiden

alueita ei mielletä samalla tavalla yhtenäisiksi kuin savolais-, kaakkois-, pohjalais- ja peräpohjalaismurteiden alueita. Esimerkiksi hämäläismurteiden alue on laaja, eikä tyypillisiä hämäläispiirteitäkään ole runsaasti (Mielikäinen–Palander 2002: 95). Toisaalta myös välimatka voi vaikeuttaa kaukaisemman murrealueen hahmottamista (Palander 2005: 87).

5.2 Murteiden tunnistaminen

Nimitysten lisäksi nuorten vastauksissa on kiinnostavaa myös se, mitä murteita he ovat erottaneet ja tunnistaneet. Vaikka nimitysten määrät ovatkin suuntaa-antavia, ne eivät kuitenkaan kerro koko totuutta. Laskutapojen erilaisuuden vuoksi murteiden saamia nimiä voi olla eri määrä kuin varsinaisia tunnistuksia. Lisäksi nimitysten ulkopuolelle jää mainintoja, joille ei ole annettu selkeää nimeä ja joita en näin ollen ole ottanut huomioon nimityksiä tarkastellessani. Tässä luvussa keskityn myös enemmän kielitieteellisiin murrealueisiin ja liitän tunnistukset niihin.

Murteiden saamien mainintojen laskeminen ei ollut aivan ongelmattonta. Päädyin kuitenkin laskemaan mainintoja siten, että kultakin vastaajalta saattaa tulla saman kielitieteellisen murrealueen alle useampi maininta. Ratkaisevana tekijänä on se, onko oletettavissa, että vastaaja on osannut liittää kyseisen murteen tiettyyn alueeseen. Kun sama vastaaja esimerkiksi puhuu *savon murteesta*, *Jyväskylän murteesta* ja *Kangasniemen murteesta* (P19), on oletettavaa, ettei vastaaja katso mainitsemiensa paikkakuntien kuuluvan savolaismurteiden alueeseen, ja näin tältä vastaajalta voidaan laskea jopa kolme mainintaa. Jos taas puhutaan *savon murteesta* ja *savosta* (P18), viitataan selvästi samaan murteeseen, eikä mainintoja näin ollen laskea kuin yksi.

Seuraavassa asetelmassa esitetään eri murteiden saamien mainintojen määrät kielitieteellisten murrealueiden mukaisesti. Asetelma on osin yleistävä ja jopa harhaanjohtava, sillä esimerkiksi hämäläismurteiden murrealueen murteita oli määritelty lähinnä suurten kaupunkikeskusten, Helsingin ja Tampereen, kautta. Kielitieteellisiä nimityksiä vastaajat eivät ole käyttäneet. Ne ovat ilmeisesti tuntemattomia kahdeksasluokkalaisille, sillä aineiston keräämisen aikaan he eivät olleet vielä opiskelleet suomen murteita.

	f
Savolaismurteet	44
Hämäläismurteet	41
Lounaismurteet	23
Kaakkoismurteet	12
Pohjalaismurteet	12
Peräpohjalaiset murteet	6
Saame	4

Savolaismurteet ovat siis selvästi useimmin mainittu murrealue, sillä ne saivat yhteensä 44 mainintaa. Suurin osa maininnoista oli liitetty Savoan alueena. Savon murteen lisäksi mainittiin tiettyjen pitäjien murteita. Savolaismurteet ovatkin tunnistetuin murreryhmä, niin itäkuin länsimurteistenkin informanttien keskuudessa (Palander 2005: 62; Mielikäinen–Palander 2002: 93; Arve 2002: 41; Leipälä 2000: 18).

Se, että eteläsavolaisen yläkoulun oppilaat osaavat erottaa Savon maakuntien alueen omaksi murrealueekseen, ei sinänsä ole yllättävää. Aineistosta ei kuitenkaan selviä, miten vastaajat rajaavat tuota murrealuetta. Kansanlingvistisissä tutkimuksissa on aiemmin todettu, että ei-lingvistit hahmottavat savon murteen alueeksi vahvimmin Pohjois-Savon ja erityisesti Kuopion seudun (Mielikäinen–Palander 2002: 95). Vastauksissa mainitaan erikseen eteläsavolaiset Kangasniemi, Mikkeli ja Puumala sekä Päijät-Hämeen murrealueeseen kuuluvat Joutsa ja Jyväskylä. Tämä vahvistaa ajatusta, että näitä kuntia ja kenties niitä ympäröiviä alueita ei mielletä savolaismurteisiin kuuluvaksi, vaan ne kaipaavat vastaajien mielestä erikseen määritellyn mainintansa. Havainto antaa perusteita uskoa, että *savon murteella* tarkoitettaisiin erityisesti Pohjois-Savoa. Tosin näistä pitäjistä Kangasniemi, Mikkeli ja Jyväskylä mainittiin kyselylomakkeessa, mikä on saattanut vaikuttaa niiden mainitsemiseen. Toisaalta eräs vastaaja mainitsee myös pohjoissavolaisten pitäjien Kuopion ja Siilinjärven murteet.

Murrealueen rajat jäävätkin sumuisiksi myös idässä itäisten savolaismurteiden alueella. Yksi informantti mainitsee vastauksissaan Joensuun seudun, mutta ei mitenkään osoita liittävänsä sitä savolaismurteisiin. Päinvastoin hän käyttää erillään nimitystä *savon murre*.

Savon murre ainakin on semmost juttimaista ja ehkä vähän vanhanaikaista? – –
Ainaki Joensuun seudulla käytetään sitä mie-sanaa – –. (T1)

Kansanlingvististen tutkimusten informantit ovatkin yleisesti erottaneet Pohjois-Karjalan savolaismurteista omaksi murrealueekseen. Sama koskee Kainuuta ja Keski-Suomea. (Mielikäinen 2008: 70.)

Hämäräksi murrealueiden rajat jäävät myös hämäläismurteiden ja lounaismurteiden kohdalla. Näiltä alueilta mainintoja maakuntaan liittyvästä murteesta oli vain muutama, jos lainkaan (ks. taulukko 2). Pääosin murteita tunnistettiin kaupunkikeskukset kautta ja niiden murteina. On siis oletettavaa, että esimerkiksi *Helsingin* ja *Tampereen murteiden* niputtaminen hämäläismurteiden alle on harhaanjohtavaa, sillä todellisuudessa hämäläismurteita ei ole tunnistettu niin paljon. Kaupunkeja ei luultavasti aina ole käsitetty Hämeeseen kuuluvaksi, kuten seuraavasta esimerkistä ilmenee. Vastaaja on siinä maininnut niin *Tampereen* ja *Hämeen murteen* kuin *Stadin slanginkin*.

Turun murre, tampereen murre, Stadin slangi, karjalan murre, saame, hämeen murre (P18)

Vastausten perusteella vaikuttaa pikemmin siltä, että hämäläis- ja lounaismurteita on alueellisesti tunnistanut vain harva, ja erilaiset puhekielet on mielletty juuri kaupunkien omiksi kielimuodoiksi. Toisaalta kuten jo aiemmin on mainittu, on tutkimuksissa havaittu eilingvistien voivan tarkoittaa kaupunkimurteiden nimityksillä laajempaa aluetta, jopa lähes koko murrealuetta (Palander 2005: 71, 77).

Häme ja Lounais-Suomi alueina voivat olla itäsuomalaiselle epämääräisiä. Eräs vastaaja esimerkiksi arvelee Joutsassa puhuttavan hämeen murretta (T5). Se kuuluu kuitenkin savolaismurteeseen Päijät-Hämeen alueeseen. Maantieteellisesti se kuuluu Keski-Suomen maakuntaan. Tosin historiallisesti Joutsa on kuulunut Hämeeseen.

Kaakkoismurteet sen sijaan on määritelty pääasiassa *Karjalan murteena*. Näitä mainintoja on kuitenkin vain yhdeksän. Tämä on melko yllättävää: itäsuomalaisten olisi oletettavasti tunnistavan paremmin läheisemmän murteen. Näistäkin tunnistuksista ei käy ilmi, millaista aluetta nuoret ovat Karjalalla tarkoittaneet. Monitulkintainen Karjalan murrealue voi tarkoittaa Pohjois-, Etelä- tai rajantakaista Karjalaa. Alueen hahmottamiseen voi vaikuttaa muun muassa se, onko vastaajalla sukujuuria luovutetuilla alueilla. (Palander–Nupponen 2005: 20.)

Pohjalaismurteiden kohdalla on kiinnostavaa, mitä niiden moninaisista ryhmistä on tarkoitettu. *Oulun murteella* viitataan selvästi pohjoispohjalaisiin murteisiin. Termin *Pohjanmaan murre* viittausta taas on vaikeampi selvittää: tarkoitetaanko etelä-, keski- vai pohjoispohjalaisia murteita? Media antaa eniten mahdollisuuksia eteläpohjalaismurteiden tunnistamiseen: mm. omaa televisiosarjaansa tekevät Duudsonit ja hiihtäjä-kansanedustaja Juha Mieto

käyttävät rohkeasti omaa kotimurrettaan julkisuudessa. Palander on havainnut ei-lingvistien tarkoittavan Pohjanmaalla lähinnä Etelä-Pohjanmaata (2005: 80).

Peräpohjalaisiin murteisiin taas viitataan selkeästi puhumalla *Lapin murteista*. Alue siis tuntuu olevan vastaajille melko selvä, mutta kielitieteellinen termi lienee tuntematon. Mielenkiintoinen vastauksista esille noussut seikka on saamen kielen määrittely. Jopa neljä vastaajaa oli maininnut saamen suomen murteeksi. On epäselvää, tarkoitetaanko näillä maininnoilla saamen kieltä itsessään vai peräpohjalaisia murteita. Eräs vastaaja tosin nimeää saamen selvästi kieleksi: ”saamelaisten kieli saame” (P21). Epäselväksi jää, tunnistaako vastaaja saamen todella olevan oma kielensä vai käyttääkö hän termiä *kieli* murteen merkityksessä.

Mainintojen määrästä voidaan päätellä, että *Savon murre* on nuorille tutuin (eri variantteineen yhteensä 38 tunnistusta). Laskutapani perusteella ainoastaan kuusi nuorta 44:stä ei maininnut Savon murretta vastauksissaan lainkaan. Tunnistusten määrä on ymmärrettävä, elävähän vastaajat savolaismurteiden alueella.

Toiseksi eniten mainintoja keränneiden hämäläismurteiden tunnistukset eivät ole yksiselitteisiä, sillä ne muodostuvat pääosin Helsingin ja Tampereen puhekielten saamista maininnoista. Mikäli hylätään hetkeksi kielitieteelliset murrealueet ja tarkastellaan useita tunnistuksia saaneita kaupunkeja, huomataan, että *Turun murre* kirii tunnistuksissa *savon murteen* taakse (18 mainintaa), vaikka lounaismurteet kokonaisuudessaan jäävät listan kolmanneksi. On vaikea sanoa, mistä tämä johtuu. Voisi olettaa, että maantieteellisesti kaukaisen Turun puhetyyli eroaa niin paljon kangasniemeläisten omasta kielenkäytöstä, että se herättää huomiota juuri erilaisuudellaan. Turku on ollut tutkimuksissa yleisimmin mainittu paikkakunnan mukaan nimetty murre (Arve 2002: 58, Mielikäinen–Palander 2002: 94). Kuten monien muidenkin murteiden kohdalla, osansa on varmasti myös medialla: erilaisissa mainoksissa ja tv-ohjelmissa hyödynnetään omaleimaista lounaismurretta. Median katsotaan vaikuttavan erityisesti nuorten murrekäsitteisiin: tiedotusvälineiden kautta päästään tutustumaan murteisiin, jotka eivät muiden kontaktien kautta ole tuttuja (Mielikäinen–Palander 2002: 104).

Seuraavana listalla ovat Tampereeseen liittyvät maininnat (17) ja Helsingin puhekielen tunnistukset (16). Pääkaupunkiseudun puhekieli ympäröineekin jo ainakin median kautta kangasniemeläisiäkin nuoria. Nuoret saattavat myös pyrkiä tietoisesti omaksumaan suurten kaupunkien, kuten Helsingin ja Tampereen, puhetyyliä. Nuorella iällä saattaa oma murre tuntua hävettävältä ja eteläsuomalainen arvostetumpi puhekieli tavoiteltavalta (Palander–Nupponen 2005: 46).

5.3. Mainintoja murteiden piirteistä ja murre sanoista

Muutama vastaaja ei ole tyytynyt vain tunnistamaan ja arvioimaan murteita, vaan he ovat antaneet yksityiskohtaisempaa tietoa näkemyksistään ja murretietoudestaan. Evaluoidessaan kysymyksen 7 yhteydessä (ks. liite 1; tarkemmin luku 6) Helsingin murretta *oudoksi* eräs vastaaja selittää mielipidettään: ”siitä ei tiedä mitä milloinkin tarkoitetaan” (T2). Informantti viittanee tässä slangin omaperäiseen sanastoon. Toinen sanallinen kuvailu koskee peräpohjalaisia murteita. Se annettiin muiden murteiden tunnistamista tiedustelevan kysymyksen yhteydessä (kysymys 5: ”Mistä muista murteista olet kuullut tai lukenut?”).

[Olen kuullut tai lukenut] lapin murteesta ainakin, joka kuulosti ja näytti aika tönköltä, enkä osaisi kuvitella itseäni puhumassa sitä luontevasti. (T18)

Vastaajan havainto ”tönköltä” näyttäneestä murteesta on ymmärrettävä, sillä kirjoitettu murre voi olla siihen tottumattomalle todella hankalalukuista (Mielikäinen–Palander 2002: 89). Informantti on ilmeisesti käsittänyt kysymyksen hyvin kirjaimellisesti, sillä hän kuvailee kokemuksiaan nimenomaan murteen kuulemisen ja lukemisen näkökulmasta. Tässä yhteydessä hän ei mainitse muita murteita, mutta murteiden evaluoinnin yhteydessä (kysymys 7, ks. liite 1) hän tuo esiin useamman muunkin murrenimityksen. Myös tämä viittaa siihen, että kysymys 5 on käsitetty kapeammin, kuin olin sen tarkoittanut: muista mainituista murteista vastaajalla ei ehkä ole samanlaista kokemusta kuin Lapin murteesta.

Vastauksissa mainittiin myös kielenainesesimerkkejä: persoonapronominien äänneasuja, sanoja ja lauseita. Tämä on kiinnostavaa, sillä murretietämystä ei Suomen murteita käsitellessä erityisesti kysytty. Kielenainesesimerkkejä merkittiin suoraan evaluoidun murteen perään kysymyksen 7 yhteydessä ja saman kysymyksen täydentävässä kohdassa: ”Keksitkö samantapaisia sanoja, joilla eri murteita voi kuvailla? Mainitse myös murre”. Näissäkään kyselylomakkeen kohdissa ei siis pyydetty kuvailemaan murretta.

Syyt esimerkkien antamiseen lienevät erilaisia. Oman tietämyksen osoittaminen lienee tärkeimpiä. Eräs informantti on kirjoittanut kolme yksityiskohtaista lause-esimerkkiä Lapin murteesta. Vaikka kielitietoutta ei siis tiedusteltu, haluaa vastaaja silti osoittaa tietämystään. Hän on muuttanut Rovaniemeltä, joten halukkuus osoittaa oman entisen murteen osaamista on ymmärrettävää. Vastaaja on ollut muuttaessaan 10-vuotias.

Toinen syy voi olla perustelujen esittäminen omalle näkemykselle; kielenainesesimerkkien avulla vastaaja voi osoittaa, että todella tietää jotain tunnistamalleen murteelle ominaisista piirteistä.

Lapin murre (mie, sie sun muut) (T12)

Eräs vastaaja taas ilmeisesti epäröi, onko tehnyt tunnistuksen oikein, ja etsii kielainesimerkkien kautta vahvistusta:

Olisikohan savolaisten murteena sie, mie tapaus? En ole varma. (T6)

Vastaaja on kenties uskonut tunnistavansa Savon murteen, mutta ei epävarmana ole maininnut sitä vastauksissaan, vaan jättänyt tutkijan selvitettäväksi, onko tunnistus ollut oikea. Toisaalta vastaaja ei ole maininnut muitakaan murteita, vaan ainoastaan kommentoinut tunnistavansa ”monenlaisia” murteita. Tämän perusteella myös hän voi pyrkiä osoittamaan tietämystään.

Tärkeimpiä havaintojen kohteita olivat tässäkin yhteydessä persoonapronominit. Kaksi vastaajaa arvioi Savon murteeseen kuuluvan *mie, sie* -variantit. Lisäksi eräs toteaa, että ”sitä mie-sanaa” käytetään ainakin Joensuun seudulla, ja että se tuolla alueella käydessä tarttuu myös omaan puheeseen (T1). *Mie, sie* -variantit tunnistetaan aivan oikein kuuluvan myös Lapin murteeseen (2 vastaajaa). Lisäksi mainitaan Tampereen murteen *mää, sää* -muodot. Nämä muodot ovatkin Tampereen murteesta useimmin mainittuja esimerkkejä (Palander 2005: 71).

Persoonapronominien ohella mainitaan vain kaksi irrallista sanaa Lapin murteesta: *ko* ja *entä* (T15). Näistä toinen esiintyy selityksineen myös saman vastaajan lause-esimerkeissä:

Mie oon fiksumpi entä (kuin) sie.

Mie ruukkaan (on tapana) käydä salilla perjantaisin.

Mie kiikuin (kiivetä) katolle, mutta tipuin ja kirvasin (kiroilla).

Informantin tarkoitus lienee esitellä erilaisia murre sanoja. Lauseet ovatkin persoonapronomineja ja ensimmäisen lauseen *olla*-verbin pikapuhemuotoa lukuun ottamatta yleiskielisiä. Suomen murteiden sanakirjassa (SMS) sanalle *entä* ei annettu merkitystä *kuin*, niin kuin informantti on tehnyt. Sen sijaan sanojen *kiikkua* ja *kirvata* merkitykset juuri peräpohjalaismurteissa olivat ’kiikkua, kavuta, nousta’ ja ’lausua kirosana tai kirosanoja, kirotta, sadatella’ (SMS s.v. *kiikkua, kirvata*). Sana *ruukata* taas on länsimurteille tyypillinen laina ruotsin kielestä (*bruka*). Sen merkitys on ’pitää tapana’, kuten informanttikin on ilmoittanut (NS s.v. *ruukata*). Yksittäin mainittu *ko* on konjunktio, jonka merkitys on sama *kuin*-konjunktion (SMS s.v. *ko*).

6 MURTEIDEN ARVIOINTIA

6.1 Millaisia ominaisuuksia murteilla on?

Ihmiset voivat liittää erilaisiin murteisiin erilaisia ominaisuuksia. Nämä ominaisuudet ovat jollain tapaa affektiivisia, ja kertovat yksilön suhtautumisesta murteeseen. Ne ovat myös hyvin henkilökohtaisia, ja kaksi eri ihmistä voi ajatella samasta murteesta hyvin eri tavoin. Joitain yleisiä suuntauksia on kuitenkin huomattu olevan olemassa. Kun tutkitaan ei-lingvistien affektiivista suhtautumista murteeseen, tarkastellaan asenteen evaluoivaa komponenttia (Mielikäinen–Palander 2002: 88, 100).

Omassa aineistossani selvitin asiaa kielimuotojen evaluoinnin kautta. Pyysin vastaajia pohtimaan, mikä murre vastaisi parhaiten mainittua adjektiivia. Kysymyksen tarkka muoto kuului: ”Onko jokin murre (mainitse, mikä) sinusta hauskaa, ärsyttävää, töksähtelevää, letkeää, jämäkkää, miellyttävää, hienoa, lämmintä, outoa? Jos sinulla ei ole johonkin kohtaan selvää mielipidettä, jätä se tyhjäksi.” Koska vastaajat liittivät murteisiin vain ne ominaisuudet, jotka heistä murteelle selkeästi kuuluvat, nähdään myös, millaisia ominaisuuksia murteisiin on helppo liittää eli mistä ominaisuuksista on helppo puhua. Taulukossa 3 on esillä eri ominaisuuksiin liitettyjen murteiden määrät.

Taulukko 4. Arvottavien luonnehdintojen määrät.

hauskaa	27
letkeää	23
ärsyttävää	22
outoa	22
miellyttävää	16
jämäkkää	12
töksähtelevää	11
hienoa	10
lämmintä	9

Informanttien vastaukset vaihtelivat. Toiset olivat liittäneet jokaiseen luonnehdintaan murteen, toisilla murteita oli vain vähän tai ei yhtään. Monet vastaajista liittivät yhteen murteeseen vain yhden ominaisuuden, toisaalta useat luonnehtivat samaa murretta useammallakin adjektiivilla. Vain kolmessa vastauspaperissa kuhunkin luonnehdintaan oli liitetty useampi kuin yksi murre. Toisinaan luonnehdinnat saattoivat mennä hiukan päällekkäin: esimerkiksi Savon murre on toisaalta *hauskaa* ja toisaalta *töksähtelevää* (P13 ja P14) ja niin *letkeää* kuin *jämäkkääkin* (T12).

Tutkimuksissa on todettu, että esteettisyys ei kuulu murteiden olennaisiin ominaisuuksiin. Siksi tässäkin tutkimuksessa ei tiedusteltu ei-lingvistien mielipidettä murteiden kauneudesta tai rumuudesta. Toisaalta luonnehdinnoista on useimmin noussut esiin murteiden hauskuus ja humoristisuus. Koomisuus onkin jo vanhastaan kuulunut murteisiin. (Mielikäinen–Palander 2002: 100–101.) Myös murrekirjallisuus on ollut perinteisesti humoristista, kunnes viime vuosina on alettu julkaista myös vakavia tekstejä murteella kirjoitettuna, tästä esimerkkinä erilaiset murteilla julkaistut uskonnolliset tekstit.

Murteiden ja humoristisuuden liittäminen yhteen näkyy myös omassa aineistossani. Juuri hauskuus oli useimmin liitetty murteen ominaisuudeksi, kaikkiaan 27 kertaa. Selkeästi useimmin tämä luonnehdinta kuului Savon murteelle (10 mainintaa). Hauskimpien murteiden joukkoon kuuluu vastaajien mielestä myös Tampereen murre (5), Turun murre (4) ja Helsingin tai Stadin slangi (4). Lisäksi yksittäismainintoja saivat Mikkelin, Kuopion, Lapin ja Pohjanmaan murteet.

Hauskan vastakohtapariksi tutkimuksissa on noussut *ärsyttävä* (Mielikäinen–Palander 2002: 101). Ärsyttävyys ei aineistossani yltänyt toiseksi suosituimmaksi ominaisuudeksi, vaan jakaa kolmatta sijaa *outouden* kanssa. Yllättäen ärsyttäväksi on luonnehdittu samoja murteita kuin hauskaksikin. Ärsyttävin murre on Helsingin tai Stadin slangi (6 mainintaa) ja sitä seuraavat Savon ja Turun murteet (molemmilla 5 mainintaa). Ärsyttäviä ovat myös Karjalan (2) sekä Tampereen, Oulun ja Kangasniemen murteet (kaikilla yksi maininta). Erään vastaajan mielestä mikään murre ei ole ärsyttävää (T11). Tämä vastaaja tosin on todennut saman kolmen muunkin kysytyn luonnehdinnan kohdalla. On siis mahdollista, että se tarkoittaa samaa kuin kohdan tyhjäksi jättäminen. Karjalan murteen asettuminen ärsyttävien murteiden listalle on osin yllättävää, sillä se on usein määritelty tutkimuksissa positiivisesti. Stadin slingin sijoittuminen ensimmäiseksi taas on odotuksenmukaista: Helsingin seudun puhekieltä on luonnehdittu selvästi kielteisemmin kuin muita kaupunkien murteita. (Mielikäinen–Palander 2002: 102–103.)

Letkeäksi nuoret ovat kuvanneet murteita kaikkiaan 23 kertaa. Selvästi letkeintä on Savon murre (10 mainintaa). Seuraavaksi listalle nousee ärsyttävimmäksi valittu Stadin slangi (6). Letkeitä puhetyylejä ovat myös Pohjanmaan ja Tampereen murteet (2), sekä Lapin, Jyväskylän ja Rauman murteet (1). *Letkeä*-adjektiivi on monitulkintainen, sillä sen voidaan ajatella kuvaavan enemmän kielenkäyttäjiä kuin kieltä. Näin se edustaa metakielen toista tasoa. (Mielikäinen–Palander 2002: 103.)

Oudoimmaksi kielimuodoksi nuoret käsittivät *Turun murteen* (4). Kolme mainintaa saivat *Tampereen murre* ja vastauksissa esiintynyt *saame*. On vaikeaa sanoa, onko saamalla tarkoitettu peräpohjalaisia murteita vai itse saamen kieltä. Aiemmat vastaukset antavat kuitenkin olettaa, että kyseessä on nimenomaan kieli. Se, onko sitä käsitetty omaksi kielekseen vai ymmärretty suomen kielen murteeksi, jää selvittämättä.

Joka tapauksessa oudoimmiksi luonnehditut kielimuodot ovat maantieteellisesti kaukaisia. Juuri välimatka voi vaikeuttaa kaukaisemman murteen tunnistamista, ja se saattaa näin kuulostaa oudolta (Palander 2005: 87.) Erikoista kyllä, myös oman alueen Savon murre luonnehdittiin oudoksi kahdesti. Outoja ovat myös Lapin murteet (2) ja Oulun, Karjalan, Rauman, Pohjanmaan sekä Helsingin murteet. Yhden vastaajan mielestä mikään murre ei ole outoa. Toisaalta kaksi informanttia on sitä mieltä, että kaikki murteet ovat outoja. Tähän liittyy vahva affekti, ja vastaajat pitänevät yleiskielisyyttä tavoiteltavampana. Yleiskieli onkin ideaali kielimuoto (Vaattovaara 2009: 30).

Listan puoliväliin sijoittuu murteiden *miellyttävyys* (16 mainintaa). Savon murre on nuorten mielestä miellyttävintä (9 mainintaa). Sen lisäksi vain Lapin murre sai yhtä useamman maininnan (2). Yksittäisiä miellyttävyyteen liitettyjä murteita olivat Oulun, Jyväskylän ja Imatran murre sekä Stadin slangi. Lisäksi eräs informantti kertoo miellyttävää olevan sen murteen, ”missä sanotaan ’mie’ ja ’sie’” (T1). Myöhemmin hän toteaa ”sitä mie-sanaa” käytettävän ainakin Joensuun seudulla.

Lomakkeen kysymyksen yhdeksästä ominaisuudesta loput neljä olivat selkeästi hankalampia murteen luonnehdintoina. *Jämäkkyys* murteen ominaisuutena liitettiin enää 12 kielimuotoon. Koska murteiden *letkeys* on toiseksi käytetyin ominaisuus, olisi ehkä voinut odottaa myös sen eräänlaisen vastaparin olevan suosittu. Savon murre nousee jälleen kärkisijoille, sillä se on kuuden vastaajan mielestä jämäkkää. Toisena on Turun murre (2). Muut luonnehdinnat ovat yksittäisiä: jämäkkiä murteita ovat Karjalan, Pohjanmaan ja Kangasniemen murteet sekä ”pääkaupunki slangi” (P21).

Murteiden *töksähtelevyys* on *outouden* ja *ärsyttävyyden* ohella kolmas kysymyksen selkeästi negatiivinen luonnehdinta. *Töksähteleväksi* murteita on luonnehdittu 11 kertaa. Mai-

ninnat ovat lähinnä yksittäisiä. Kuitenkin Turun murteeseen *töksähtelevyys* on liitetty kolme kertaa ja Savon murteeseen kahdesti. Muita töksähteleviä murteita ovat Oulun, Karjalan ja Lapin murre, saame ja Stadin slangi. Lisäksi yhden vastaajan mielestä mikään murre ei ole töksähtelevää.

Kysymyksen luonnehdinnoista kenties lähimpänä esteettisyyttä on adjektiivi *hieno*. Esteettisyyshän ei kuulu murteiden olennaisimpiin ominaisuuksiin (Mielikäinen–Palander 2002: 100), eikä murteiden *hienouskaan* ole innostanut vastaajia luonnehtimaan murteita. Savon murre on kuitenkin *hienoa* neljän vastaajan mielestä. Saman luonnehdinnan saavat myös Lapin, Karjalan ja Turun murteet, Stadin slangi ja Kangasniemi. Jälleen yksi vastaaja toteaa, ettei mikään murre ole hienoa.

Kaikista vähiten murteita on luonnehdittu *lämpimiksi* (9). Myös tämä ominaisuus kertoo enemmän kielen käyttäjistä kuin itse kielestä. Ainoa murre, joka sai yhtä mainintaa enemmän luonnehdintoja, oli Savon murre (5). Muita *lämpimiä* murteita ovat Kymenlaakson ja Lapin murre, Helsingin slangi ja saame.

Valmiiden luonnehdintojen ohella kysymyksessä oli mahdollisuus mainita myös muita mahdollisia murteiden ominaisuuksia (”Keksitkö muita samantapaisia sanoja, joilla eri murteita voi kuvailla?”). Nuorten mukaan murre voi olla *junttimaista* ja *vanhanaikaista* (Savon murteesta), *hupaisaa* (Turun murre) ja *nopeaa* (Turun ja Rauman murteet). Erään vastaajan mielestä murre voi olla *pitkästyttävää* (P7). Hän ei kuitenkaan mainitse, mihin murteeseen tämän ominaisuuden liittää. Vastaaja T1 pohtii asiaa:

Ainakin Joensuun seudulla käytetään sitä mie-sanaa, aina kun käyn siel niin heti tarttuu omaan puheeseenkin. Se on melko huvittavaa. (T1)

Vastaajan pohdinnoista ei käy ilmi, onko *huvittavuus* Joensuun seudun murteen ominaisuus vai onko huvittavaa murteen tarttuminen omaan puheeseen. Toisaalta *huvittavuus* voi viitata myös persoonapronominivarianttiin.

Luonnehdinnoista helpoimpia olivat *hauskuus*, *letkeys*, *ärsyttävyyys* ja *outous*. Neljän kärjen jakautumisen perusteella positiivisten ja negatiivisten arvioiden välillä ei ole eroa. Melko helposti murteisiin liitettiin myös ominaisuus *miellyttävä*. Selvästi hankalampia luonnehdintoja olivat *jämäkkyys*, *töksähtelevyys*, *hienous* ja *lämpimyys*. On vaikea sanoa, mistä jako johtuu. Neljä vähiten hyödynnettyä ominaisuutta ovat kenties abstraktimpia kuin *hauskuus* ja *outous*. Se, *ärsyttääkö* tai *miellyttääkö* tietty kielimuoto, on henkilökohtaisista mielityksistä kiinni, ja kenties luonnehdintojen liittäminen murteeseen on siksi helppoa. Toi-

saalta kumpikaan näistä näkökulmista ei vielä selvitä *letkeyden* suosiota, joka olemukseltaan kuuluu kenties lähemmin vähemmille maininnoille jääneiden luonnehdintojen joukkoon.

Sukupuolten suhtautumisessa murteisiin ei ollut juuri eroja. Sekä tytöt että pojat määrittelivät murteita niin positiivisin kuin negatiivisinkin adjektiivein. Pojat tosin liittivät murteita hieman useammin positiivisesti ja harvemmin negatiivisesti kuin tytöt. Erot ovat kuitenkin niin pieniä, että niiden perusteella ei voida vetää johtopäätöksiä sukupuolten erilaisesta suhtautumisesta.

6.2 Murteiden luonnehdintoja ja ominaisuuksia

Murteista eniten luonnehdintoja oli annettu Savon murteelle. Se oli mainittu kaikkiaan 55 kertaa. Savon murretta on ilmeisesti helppo luonnehtia, sillä se oli liitetty jokaiseen annettuun ominaisuuteen vähintään kahdesti. Vastauksissa näkyi ei-lingvistien taipumus määrittellä oma murre muita kielimuotoja korkeammalle (Mielikäinen–Palander 2002: 101, Palander 2005: 84, Preston 1989: 82). Savon murre on informanttien mielestä *hauskaa* (10), *letkeää* (10) ja *miellyttävää* (9). Se on myös *jämäkkää* (6), *lämmintä* (5) ja *hienoa* (4). Toisaalta se on myös *ärsyttävää* (5), *töksähtelevää* (2) ja *outoa* (2). Erään informantin oman luonnehdinnan mukaan Savon murre on myös *junttimaista ja vähän vanhanaikaista* (T1).

Luonnehdinnoissa näkyy siis oman murteen ihailun lisäksi ei-lingvistien kahtalainen näkemys oman alueen kielimuodosta. Syynä tähän positiivisten ja negatiivisten asenteiden sekoittumiseen pidetään itsekritiikkiä sekä statuksen ja solidaarisuuden ristiriitaa: yksilö saattaa ihannoida jotain muuta kielimuotoa tai pitää tärkeimpänä oman yhteisön yhteenkuuluvuutta. Myös kielellinen itsetunto vaikuttaa asennoitumiseen: mikäli ei-lingvisti on varma murteensa arvostuksesta, hän voi myös itse arvioida sen miellyttäväksi. (Mielikäinen–Palander 2002: 101.) On helppo uskoa nuorten ajatusmaailmassa olevan tärkeää, että oma idiolekti noudattelee prestiisivariantteja.

Toiseksi suosituin luonnehdintojen kohde oli Stadin tai Helsingin murre tai slangi. Olen laskenut samaan ryhmään aiemman rajaukseni perusteella myös nimitykset *slangi*, *pääkaupunkislangi* ja *kaupunkilaisten slangisanat*. Myös se on liitetty jokaiseen ominaisuuteen, tosin mainintoja kaikkineen on huomattavasti vähemmän kuin Savon murteella (22). Stadin slangin tärkeimmät ominaisuudet näyttävät olevan *ärsyttävyys* (6) ja *letkeys* (6). Slangin ärsyttäväksi arvioiminen ei sinänsä ole yllättävää, sillä kansanlingvistiikassa on todettu, että Helsin-

gin seudun puhekieleen suhtaudutaan usein negatiivisesti (Mielikäinen–Palander 2002: 102–103; Palander 2005: 86; Vaattovaara 2009: 150).

Toisaalta nuoret ovat arvioineet slangia positiivisin luonnehdinnoin juuri *letkeäksi* ja toisaalta *hauskaksi* (4). Tässä lienee vaikutusta prestiisivarianteilla. Arvostusta nauttivat yleensä juuri suurten kaupunkien puhekielet. Pääkaupungin slangi on monille nuorille jossain vaiheessa juuri tuo tavoiteltava puhetapa ja sillä onkin prestiisiasema nuorten keskuudessa. (Palander–Nupponen 2005: 46, 48; Alpia 2005: 119.)

Nuorten mielestä slangi on myös *töksähtelevää, jämäkkää, miellyttävää, hienoa, lämmintä* ja *outoa*. Nämä ominaisuudet eivät ilmeisesti kuitenkaan ole slangia samalla tavalla määritteleviä kuin muut kolme, sillä kullakin on vain yksi maininta. Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että eräs vastaaja on maininnut slangia niin *hauskaksi, letkeäksi, miellyttäväksi* kuin *hienoksikin* (P3). Erittäin positiivisesta suhtautumisestaan huolimatta hän ei ole kotoisin Etelä-Suomesta, eikä mainitse nuorten puhekieltä kuvaillessaan varsinaisia slangisanoja. Hänen käyttämänsä nimitys on yksinkertaisesti *slangi*.

Lähes yhtä paljon kuin slangiin on luonnehdintoja liitetty Turun murteeseen (21). Sitä oli kuvailtu pääosin negatiivisin luonnehdinnoin. Turun murre on *ärsyttävää* (5), *outoa* (4) ja *töksähtelevää* (3). Marjatta Palander on todennut, että kaukaiset murteet nähdään epämiellyttävinä. Hänen aineistossaan Turun murre oli määritelty rumimmaksi murteeksi. (Palander 2005: 85–86.) Toisaalta Turun murre on neljän vastaajan mielestä myös *hauskaa*. Eräs vastaaja lisää sen olevan myös *hupaisaa* (T20). Turun murretta pidetään myös *jämäkkänä* (2) ja *hienona* (1). Sen ominaisuuksiin ei kuulu *letkeys, miellyttävyys* tai *lämpimyy*s.

Yhden informantin mielestä ”Rauman/Turun murre” on myös *nopeaa* (T5). Käsitykset tästä vaihtelevat: usein sen ajatellaan olevan juuri nopeaa, mutta toisaalta sen on katsottu olevan myös hidasta (Palander 2005: 77). Myös lounaismurteisiin kuuluvan Rauman murteen kuvaillaan olevan *letkeää* ja *outoa*. Murteiden yhteinen ominaisuus on siis *outous*, kun taas *letkeys* kuuluu ainoastaan Rauman murteelle.

Savon, Helsingin ja Turun murteiden jälkeen luonnehdintojen määrät laskevat rajusti. Neljänneksi eniten ominaisuuksia saaneella Tampereen murteella on enää 11 mainintaa. Se näyttää olevan pääasiassa *hauskaa* (5). Toisaalta länsimurteinen puhetyyli on myös *outoa* (3). Tampereen murteen ominaisuuksiin kuuluu myös *letkeys* (2) ja *ärsyttävyys* (1).

Lapin murre (9 mainintaa) vaikuttaa olevan sekä *miellyttävää* että *outoa* (2). Se on myös *hauskaa, töksähtelevää, letkeää, hienoa* ja *lämmintä*. Tässä yhteydessä nostan Lapin murteen rinnalle myös saamen saamat viisi mainintaa. Niillä on yhteisiä ominaisuuksia: myös

saame on *outoa* (3), *töksähtelevää* ja *lämmintä* (1). Tämä vertailukaan ei siis tuo lisäselvyyttä siihen, ovatko kaikki tai osa vastaajista sekoittaneet peräpohjalaiset murteet ja saamen kielen.

Karjalan murteen luonnehdinnat ovat yllättävän negatiivisia, sillä usein kaakkoismurteet on määritelty hyvin positiivisesti ja ne ovat olleet erityisesti nuorten suosiossa (Mielikäinen–Palander 2002: 103). Karjalan murre on kuitenkin *ärsyttävää* (2), *töksähtelevää* ja *outoa* (1). Yksi vastaaja on luonnehtinut murretta *jämäkäksi* ja toinen *hienoksi*. Murteen ominaisuuksiin eivät kuitenkaan kuulu esimerkiksi *miellyttävyyys*, *letkeys* tai *lämpimyys*, mihin kenties perinteinen topeliaaninen käsitys karjalaisista voisi ohjata. (Mantila 2004: 332)

Luonnehdinnat vahvistavat pohjoispohjalaismurteiden erillisyyttä *Pohjanmaan murre*-nimityksestä. Kun Oulun murre (yhteensä 4 luonnehdintaa) on *ärsyttävää*, *töksähtelevää*, *outoa* ja toisaalta *miellyttävää*, ei Pohjanmaan murteeseen (5 luonnehdintaa) kuulu näistä kuin *outous* (1). Sen muita ominaisuuksia ovat *letkeys* (2), *hauskuus* ja *jämäkkyys* (1).

Useista paikkakuntien mukaan nimetyistä murteista annettiin yksittäisiä luonnehdintoja. Mikkelin ja Kuopion murteet ovat *hauskoja*. Imatran murre on *miellyttävää* ja Kymenlaakson murre *lämmintä*. Näissä yksittäisissä maininnoissa kaakkoismurteet saavat Imatran kautta myös *miellyttävyyden* ominaisuudekseen. Savon murteen *hauskuus* taas korostuu Mikkelin ja Kuopion murteiden luonnehdintojen myötä.

Eräs vastaaja on myös määritellyt Kangasniemen ja Jyväskylän murteiden ominaisuuksia. Kangasniemen murre on *jämäkkää* ja *hienoa* mutta toisaalta *ärsyttävää*. Tässä on jälleen nähtävissä kahtalainen suhtautuminen omaan murteeseen (Mielikäinen–Palander 2002: 101). Jyväskylän murre puolestaan on *letkeää* ja *miellyttävää*.

Taulukkoon 5 olen järjestellyt kokoavasti luvun 6 tuloksia. Murteet olen merkinnyt niiden saamien luonnehdintojen määrän mukaan ja sarakkeisiin ominaisuudet niiden käytön määrän mukaan (ks. luku 6.1.). Taulukko ei kerro, kuinka monesti mikäkin ominaisuus oli murteisiin liitetty, mutta se selventää, mitkä ominaisuudet millekin murteelle vastaajien mielestä kuuluvat. Toisaalta siitä näkyy myös, mitkä ominaisuudet on useimmin liitetty murteisiin. Taulukkoon ei ole merkitty vastaajien itse määrittelemiä luonnehdintoja (esimerkiksi *nopeaa* Turun ja Rauman murteista).

Taulukon perusteella vaikuttaa siltä, että outous on liitettävissä useimpaan murteeseen, vaikka se liitosten määrässä häviääkin hauskuudelle (ks. taulukko 4). Toisaalta lämpimyys näyttää sopivan vain viiden murteen kuvaamiseen. Mikään luonnehdinnoista ei kuitenkaan jää selkeästi muita huonommaksi, vaan ne tuntuvat kaikki sopivan melko hyvin murteiden kuvailuun.

Taulukko 5. Ominaisuuksien jakautuminen murteittain

	outo	hauska	letkeä	töksähtelevä	ärsyttävä	hieno	jämäkkä	miellyttävä	lämmin
Savon murre	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Stadin slangi	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Lapin murre	+	+	+	+	-	+	-	+	+
Turun murre	+	+	-	+	+	+	+	-	-
Karjalan murre	+	-	-	+	+	+	+	-	-
Oulun murre	+	-	-	+	+	-	-	+	-
Pohjanmaan m.	+	+	+	-	-	-	+	-	-
Tampereen murre	+	+	+	-	+	-	-	-	-
Kangasniemen m.	-	-	-	-	+	+	+	-	-
Saame	+	-	-	+	-	-	-	-	+
Jyväskylän murre	-	-	+	-	-	-	-	+	-
Rauman murre	+	-	+	-	-	-	-	-	-
Imatran murre	-	-	-	-	-	-	-	+	-
Kuopion murre	-	+	-	-	-	-	-	-	-
Kymenlaakson m.	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Mikkelin murre	-	+	-	-	-	-	-	-	-

Aiemmissa tutkimuksissa on toisaalta todettu, että naapurimurteet arvioidaan kielteisemmin kuin kaukaisemmat (Mielikäinen–Palander 2002: 102). Toisaalta on myös huomattu, että maantieteellisesti läheiset kielimuodot koetaan miellyttäväksi ja vastaavasti kaukaiset epämiellyttäväksi (Palander 2005: 86). Oman aineistoni vastauksista ei ilmene selkeää suuntausta kumpaankaan. ”Karjalan murre” on läheisistä murteista määritelty melko negatiivisesti. Toisaalta sama pätee maantieteellisesti kaukaiseen Turun murteeseen. Hieman lähempänä mutta silti kaukana sijaitsevan Tampereen puheenpartta taas on määritelty melko positiivisesti. Sama koskee kaukaista Lapin murretta.

On mielenkiintoista pohtia, millä perusteella murteita on luonnehdittu ja onko ajatuksissa ollut enemmän itse puheen tyyli vai kielen käyttäjät. Heimostereotyytiat ovat edelleen elin-

voimaiset Suomessa. Toisaalta myös media luo kuvaa erilaisista murteenpuhujista. (Mielikäinen–Palander 2002: 103–104.)

7 KÄSITYKSIÄ LÄHIKAUPUNKIEN PUHEKIELESTÄ

Kyselyssä tiedustelin myös nuorten näkemyksiä lähikaupunkien puhekielestä ja murteesta kysymyksessä ”Tunnetko lähikaupunkien puhekieltä? Miten kuvailisit Mikkelin, Jyväskylän ja Pieksämäen murteita?” Kaikki mainitut kaupungit kuuluvat savolaismurteiden alueeseen. Mikkelin kuuluu Kangasniemen tavoin Etelä-Savon, Jyväskylä Päijät-Hämeen ja Pieksämäki Pohjois-Savon murrealueeseen. Jyväskylää ei tosin usein ajatella savonmurteisena, vaan eilingvistit ovat pitäneet sitä ja sen ympäristöä hyvin yleiskielisenä (Palander 2005: 84).

Tähän kohtaan vastattiin hyvin: vain kolme informanttia oli jättänyt viivat tyhjäksi. Usea oli aloittanut vastauksensa ilmoittamalla, että ei tiedä, mutta kuitenkin jatkanut kuvaillen lähikaupunkeja jotenkin. Olen tässä tehnyt rajauksen, että en laske tämäntyyppisiä vastauksia ”en tiedä” -vastauksiksi. Kumoavathan informantit heti epäröintinsä perään oman tietämättömyytensä kertomalla lisätietoja. Seuraavat esimerkit kuvaavat tällaista tilannetta.

En tunne, mutta luulisin sielläkin puhuttavan melko samalla tavalla kuin täällä, ”mie sie” ja ”mä sä” tyyliin. (T13)

En tunne, tai samanlaista kuin mitä kangasniemellä puhutaan. (P6)

Käsittelen ensin lähikaupungeista yleisesti kerrottuja luonnehdintoja ja piirteitä ja siirryn siten erittelemään kaupungeittain annettuja tietoja.

Ainoastaan kolme oppilasta on vastannut ”en tiedä”. Lisäksi oli kaksi muuta vastausta, joista sama ajatus on luettavissa. Toinen ilmoitti, ettei ole perehtynyt asiaan (T7) ja toinen ihmetteli ”onks niilläkin oma murre” (T16). Suosituimman näkemyksen mukaan lähikaupunkien puhekieli ei juuri eroa Kangasniemellä käytetystä (12 vastausta; nuorten näkemyksestä Kangasniemen murteesta ks. luku 2.1).

Ne kuulostavat samanlaisilta kuin kangasniemellä (P4)

Lähikaupunkien murteet eivät mielestäni eroa kovin paljon tai ainakaan tällä hetkellä ei tule mieleen. Olen tottunut tämän alueen puheeseen, joten se ei ”särähdä” korvaan. (T5)

Jälkimmäisestä esimerkistä näkyy, että vastaaja on tunnistanut lähialueet myös kielellisesti samaksi alueeksi. Siinä ei myöskään selkeästi ilmoiteta vertailukohdetta. Tällaisia tapauksia oli muutama. Olen kuitenkin vastausten kokonaisuuksien perusteella käsittänyt vertailun kohdistuvan Kangasniemeen ja laskenut ne näin mukaan tähän ryhmään. Murteiden vertailu on

helppoa, mutta ei-lingvistien havainnot voivat olla yleisluontoisia: aineistossani tämä näkyy juuri puhumalla samankaltaisuudesta tai eroamisesta asiaa kuitenkin tarkentamatta (Mieli-käinen 2005: 108).

Tietämättömyyden ja puhekielten samankaltaisuuden ajatuksen väliin mahtuu muutama luonnehdinta. Kaupunkien puhekielet eivät ole ”mitään erikoista” (P9) ja niissä käytetään normaalia puhekieltä (T1). Sitä, mikä tekee kielestä erikoisen tai normaalin puhekielen ei kerrota. Kenties nämäkin vastaajat käyttävät mittarina Kangasniemen murretta.

Myös maaseutupitäjän ja kaupunkien välisen kielen eroista on tehty havaintoja. Eräs vastaaja kuvaa asiaa näin:

Samantapaisia paitsi kaupunkilaiset käyttävät enemmän slangi sanoja puheissaan, varsinkin nuoret (P20)

Lisäys nuorista kertonee vastaajan kontakteista lähikaupunkeihin; lienee luonnollista, että nuoret kohtaavat nuoria ja tekevät päätelmänsä juuri näiden kielestä. Kielen ”kaupunkilaisuuteen” liittyy myös affektiivisiä toteamuksia.

tyypillisiä kaupunkilaisia (P13)

Siellä kaupunkilais tyypit puhuu pääkaupunki slangia (P21)

Vaikka kaupunkilaisuuteen ei varsinaisesti näissä havainnoissa oteta kantaa, on niiden yleis-sävy kuitenkin negatiivinen. Toisaalta jälkimmäinen informantti on luonnehtinut ”pääkaupunki slangia” tehtävässä 7 sekä negatiivisesti että positiivisesti, niin *ärsyttäväksi* kuin *jämäkäksi*.

Murteita yleisesti luonnehdittaessa annettiin vain yksi kielenaineesimerkki: havainto persoonapronominien äänneasusta. Vastaajan P12 mukaan lähikaupungeissa käytetään persoonapronominien yksikön ensimmäisen ja toisen muotojen *mie* ja *sie* -variantteja.

Ne käyttää Mie ja Sie juttua (P12)

Todellisuudessa tämä piirre ei kuulu minkään mainitun kaupungin murteisiin (Kettunen 1981 nro 112). Toisaalta yksi informantti on tehnyt oikein huomion siitä, että kaikissa kaupungeissa puhutaan ”aika lailla Savon murretta” (P17).

Vaikka kysymyksen kohteet oli selvästi määritelty, eräs informantti nostaa esiin myös Kangasniemen rajakunnan, Joutsan. Hänen mukaansa ”Joutsassa on asioilla eri nimiä kuin täällä” (P10). Vastauksessa Joutsa erottuu omaksi alueekseen, sillä muiden lähikaupunkien

kieli on vastaajan mukaan samanlaista kuin Kangasniemellä. Havainto Joutsan erilaisesta sanastosta lienee oikea: Joutsa kuuluu savolaismurteiseen Päijät-Hämeen murrealueeseen.

Mikkelin murre tunnuttiin tuntevan lähikaupungeista parhaiten. Yhteensä 13 vastaajaa on kertonut Mikkelin puhekielestä jotain. Tähän ei ole laskettu niitä, jotka erikseen ovat maininneet, että eivät tiedä tai muista murteesta mitään. Viiden vastaajan mielestä Mikkelin murre on samanlaista kuin Kangasniemellä.

Mikkelissä on melkein samanlainen puhekieli kuin Kangasniemellä. (T2)

Mikkelissä on muistaakseni hyvin samantyyppinen murre kuin täällä. (P19)

Havainto onkin luonteva, kuuluvathan pitäjät samaan murrealueeseen. Toisaalta Etelä-Savo on murrealueena heterogeeninen ja murre vaihtelee jopa paikkakunnittain. (Mielikäinen 1999: 26–27.) Eräs vastaaja onkin sitä mieltä, että ”Mikkelissä puhutaan vähän eri lailla” (P2). Kangasniemen ja Mikkelin eroihin ottaa kantaa myös informantti, jonka mukaan ”Mikkelissä nuoretkin puhuvat paljon jotain murretta” (T19). Vastaajathan tekivät omaa murretta määritellesään eron eri sukupolvien murteenkäytön välille (ks. luku 2.1.).

Eräs informantti pohtii puhekielten eroja murteen kautta:

Mikkelissä ihmiset puhuvat selvempää suomea, mutta savo korostuu silti enemmän puheessa – –. (P18)

On mielenkiintoista, että vastaaja katsoo puhekielen olevan selvempää suomea, vaikka Savon murretta onkin enemmän. Yleisesti ei-lingvistit käsittävät murteen ja kirjakielen toistensa vastakohdiksi (Mielikäinen 2005: 108), joten voisi olettaa selvemmän suomen muistuttavan enemmän yleiskieltä kuin murretta. Tämän vastaajan lisäksi myös kaksi muuta vastaajaa on havainnut Mikkelissä puhuttavan savoa.

Jopa viisi vastaajaa oli havainnoinut persoonapronominien käyttöä Mikkelissä. Muita murrepiirteitä tai -sanoja ei mainittu. Kaikkiaan ainoastaan yksi vastaaja oli kuitenkin huomannut oikean muodon: Mikkelissä yksikön ensimmäisestä ja toisesta persoonasta käytössä on variantit *miä* ja *siä*, ei suinkaan *mie* ja *sie*, kuten neljä muuta olivat arvelleet (Kettunen 1981 nro 112).

Mikkelissä monet puhuvat ”miä ja siä” tyylillä. (P5)

Yksikön ensimmäisen ja toisen muodon lisäksi yksi vastaajista mainitsee myös monikon ensimmäisen ja toisen persoonan *myö* ja *työ*, arvellen niiden olevan erilaiset kuin Kangasniemellä.

Mikkelissä puhutaan vähä eri lailla esim. sie (sinä), mie (minä), työ (te), myö (me) (P2)

Näin ei kuitenkaan ole: *myö* ja *työ* ovat yleisitämurteiset variantit ja näin käytössä myös Kangasniemellä (Mielikäinen 1999: 29, Kettunen 1981 nro 112).

Jyväskylän puhekieltä on luonnehdittu toiseksi eniten: kaikkiaan 12 vastaajaa on kertonut murteesta omia havaintojaan. Myös Jyväskylän kohdalla enemmistö on sitä mieltä, että siellä puhutaan samaan tapaan kuin Kangasniemellä.

Jyväskylän [murre] kuulostaa aika samalle ku Kangasniemen – –. (P2)

Omaan korvaan esim. Jyväskyläläiset puhuvat aika samalla tavalla kuin minä itse ja kaverit ja muut... (T14)

Eräs vastaaja tekee mielenkiintoisen lisäyksen:

Noista muista en niin tiedä, mutta mielestäni Jyväskylässä puhutaan aika samanlailla kuin Kangasniemellä nykyisin. (T3)

Informantti on siis havainnut muutoksen Kangasniemen murteessa: ennen puhuttu kieli on eronnut enemmän Jyväskylän puhekielestä. Lomakekyselyn varjopuolia on, etten pääse tiedustelemaan, miten. Yksi mahdollinen vastaus on murteen muuttuminen yleiskielen suuntaan.

Erojakin löydettiin. Erään vastaajan mielestä kaupungissa puhutaan Kangasniemeä enemmän puhekieltä (T4). Ehkä yllättävimmän näkemyksen mukaan murteet ovat Jyväskylässä Kangasniemeä voimakkaammat (P19).

Ainoa murre jonka tunnen on Jyväskylältä. Siellä murteet ovat paljon Kangasniemeä voimakkaammat. (P19)

Yleensä ei-lingvistikit ajattelevat Jyväskylässä puhuttavan puhdasta yleiskieltä (Palander 2005: 84; Mielikäinen–Palander 2002: 93.)

Yhden vastaajan mukaan Jyväskylässä puhutaan enemmän slangia (T18). Myös toinen informantti on huomannut slangin käytön (T22).

Jyväskylässä ainakin puhutaan ehkä enemmän slangeja kuin täällä. (T18)

En oo kyllä kuullu kunnan Jyväskylän murretta, kai jotkut puhuu jotain slangia ja samalla lailla ku Kangasniemeläiset. (T22)

Arvoitukseksi jää, ovatko vastaajat ajatelleet Helsingin slangia puhekieltä kuvaillessaan. Vastaja P3 liittyy pohdintansa selkeästi Helsingin ympäristöön toteamalla, että jyväskyläläiset

puhuvat ”melko pääkaupunkiseutulaisittain”. Myös vastaajan P7 mukaan Jyväskylässä käytetään kaupunkikieltä.

Jyväskyläläiset puhuvat kaupunkikielellä. (P7)

Erään eron murteissa on huomannut myös seuraava vastaaja:

Mikkelissä ja Pieksämäessä on aika samanlaista mutta Jyväskyläläisten puhe on sellasta ”menevää” (T15)

Menevyys voi kuvata positiivista menevyyttä ja vauhdikkuutta tai kaupunkilaisten kiireisyyttä. Joka tapauksessa se kuvaa kielen käyttäjiä, jos sillä ei tarkoiteta puheen tempoa. Tälle tulkin-
nalle vastaus ei kuitenkaan anna aihetta. Jyväskylän murteesta ei mainittu murrepiirteitä.

Pieksämäen murre tunnettiin kaikista huonoiten, eikä siitä antanut esimerkkejä kuin neljä vastaajaa. Mikkelin ja Jyväskylän ovat Pieksämäkeä isompia kaupunkeja ja valtatie-
varressa. Kenties siksi kangasniemeläisten kontaktit ja esimerkiksi ostosmatkat suuntautuvat näihin kaupunkeihin ja Pieksämäki jää tuntemattomaksi. Suuremmissa kaupungeissa myös har-
rastusmahdollisuudet voivat olla paremmat. Pieksämäellä on tosin ammattikoulu, mutta kah-
deksaluokkalaisten kontaktit siihen eivät liene vielä henkilökohtaisia.

Havainnot Pieksämäen murteesta jäivät laihoiksi. Kahden vastaajan mielestä murre ei
poikkeakaan Kangasniemen murteesta. Eräs informantti on kuitenkin havainnut eron:

Päxmäkeläisten [’pieksämäkeläisten’] murre eroaa hiukan meistä (P3)

Hän ei kuitenkaan erittele miten. Myös slangin käytöstä on tehty havainto:

Pieksämäellä ihmiset puhuvat pienellä slangilla – –. (P18)

Tämäkään vastaaja ei perustele arviotaan tarkemmin.

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että nuoret ajattelevat lähikaupunkien puhekielen
muistuttavan omaansa. Merkille on myös pantu murteiden ”kaupunkilaisuus” ja slangin käyt-
tö. Kielenainesesimerkkejä ei annettu paljoa ja ne kaikki koskivat persoonapronomineja.
Mikkelin murre tunnettiin parhaiten, joskin Jyväskylän puhekieli ei jäänyt havainnoissa paljoa
jälkeen. Pieksämäen murre on vastaajille vierain ja siitä saatiin vain vähän esimerkkejä.

8 NUORTEN METAKIELI

Kansanlingvistiikan kiinnostavia ulottuvuuksia on ei-kielitieteilijöiden käyttämä metakieli, siis se, miten murteista ja kielestä puhutaan (ks. myös luku 1.2). Siinä missä kirjakieli tarkoittaa lingvistille kirjoitettua kielimuotoa, kuvaa se ei-lingvistille usein myös puhuttua norminmukaista kieltä.

Eihän me nyt ihan kirjakielellä puhuta, mutta en nyt sitä varsinaiseksi slangiksikaan kutsumisi. (T12)

On täysin ymmärrettävää, että kielitieteilijöiden ja ei-kielitieteilijöiden käyttämät ilmaukset eroavat toisistaan. Tämä metakielen erilaisuus aiheuttaa kuitenkin myös haasteen: tutkija voi käsittää informantin käyttämän ilmauksen eri tavoin, eikä tulkinta aina välttämättä osu oikeaan. (Mielikäinen–Palander 2002: 91–100.)

Metakielen ilmauksia ei voi tiedustella asenteita selvittävässä kyselylomakkeissa, vaan ne on etsittävä muiden vastausten joukosta. Tässä luvussa esittelen ja ryhmittelen informanttieni metakieltä. Kansanlingvistisesti metakieleen kuuluvat vastaajien käyttämät termit, eri murteiden ja niiden piirteiden määritelmät sekä kielimuotojen nimitykset. Tähän joukkoon kuuluu myös eri murteille annetut nimitykset, joita olen jo käsitellyt luvussa 5.1. (Mielikäinen 2005: 98, 110, 114.) Koska metakieli on erilaista, on tutkijan kiinnitettävä huomiota siihen, millaisia termejä hän esimerkiksi kyselylomakkeessa käyttää. Paitsi että ei-kielitieteilijät voivat ymmärtää termit eri tavalla, he voivat myös vastatessaan hyödyntää niitä (Mielikäinen–Palander 2002: 89, 91). Olenkin jättänyt tässä ei-kielitieteilijöiden metakielen ulkopuolelle ne termit, jotka mainitaan kyselylomakkeessa: *murre*, *muresana*, *murrepiirre*, *puhekieli*, *slangi*, *sana*. On mahdollista, että vastaajat olisivat käyttäneet näitä ilmauksia myös oma-aloitteisesti. Sitä ei kuitenkaan voida selvittää ja siksi on varminta jättää ne kokonaan tarkastelun ulkopuolelle.

Jo lähes kansanlingvistiksi termeiksi ovat muodostuneet ilmaukset **vääntää**, **leveä** ja **venyttää**. Näistä *vääntää* esiintyi aineistossani kolmesti, muista kahdesta mainintoja ei ollut. Yleensä *vääntämisellä* on kuvattu savolaismurteiden *mua*, *piä* -diftongeja ja savolaismurteita yleensä, vaikka se on liitetty muihinkin murteisiin (Mielikäinen 2005: 111–112; Vaattovaara 2009: 145–146.) Kaksi informanttia kolmesta viittasi *vääntämisellä* juuri Savon murteeseen, kolmas käytti sitä yleisemmällä tasolla.

Osa ”vääntää” savolaisittain. (T5)

-- ja kai sieltä suusta silloin tällöin savoksi jotain väännetään. (T19)

ei ihan sellasta vääntämistä. (P3)

Verbi on mielenkiintoinen, sillä jos sen katsotaan tarkoittavan mitä tahansa leimallista murreta, se vastaa oikeastaan jo *murtaa*-verbiä. Tätä verbiä ei Mielikäisen mukaan juuri enää sellaisenaan käytetä. (Mielikäinen 2005: 112.) Omassa aineistossani kuitenkin eräs vastaaja käyttää sitä kuvatessaan nuorten ja vanhojen puhekielen eroa:

Monet vanhemmat ihmiset varsinkin puhuvat hieman murtaen. Nuoremmat eivät niinkään huomattavasti murra puheessaan. (T14)

Olisi mielenkiintoista selvittää, käyttääkö vastaaja verbiä normaalisti murteista puhuessaan, vai onko tilanteen eräänlainen virallisuus vaikuttanut sananvalintaan. Toisaalta myös kysymyksessä esiintyvä sana *murre* on voinut johdattaa tämän verbin käyttöön.

Eräs informantti toteaa, että ”konsonantteja saatetaan tuplata” (T12). Tällä hän viittaa itämurteiseen yleisgeminatioon. Ilmaus ei ole ainutkertainen: yleisgeminatio on aiemminkin määritelty konsonanttien *tuplaamiseksi*. Informantin käyttämässä ilmauksessa on nähtävissä myös koulun vaikutus metakieleen. Kun nuorilta kysytään kieleen liittyviä asenteita, he ottavat usein avukseen kouluopetuksesta tutut kielioppitermit. (Mielikäinen 2005: 110.) Tässä vastaaja siis käyttää selkeästi koulussa opittua sanaa *konsonantti*.

Kaksi informanttia käyttää myös *lauseen* käsitettä. On kuitenkin vaikea päätellä, onko termi varsinaisesti koulussa opittu sen enempiä kuin erään vastaajan käyttämä *kirjain*, joka on enemmänkin eräänlainen kieltä koskeva yleistermi. Toisaalta sillä saatetaan tarkoittaa myös *äännettä*, sillä terminä *äänne* ei juuri ole ei-lingvistien käytössä. (Mielikäinen 2005: 107.) Informantin v-kirjaimen käytöstä antama esimerkki *lauvantai* edustaakin juuri tällaista tilannetta: kyseessä on v *siirtymä-äänteenä*, ei suinkaan kirjaimena.

Samaan kategoriaan asettuu myös *kieli*.

Mitä nyt ole parin mikkeliäisen kanssa puhunut, kieli tai murre kuullosta aika samalta kuin kangasniemeläiset puhe. (P1)

Vastauksessaan informantti käyttää termejä *kieli*, *murre* ja *puhe* lähes synonyymisesti viittaamassa tietyn ryhmän puhumisen tapaan. Kouluopetuksen vaikutusta täytyy pohtia termin *lyhenne* kohdalla, jota käyttää kolme vastaajaa. Yksi heistä puhuu myös *sanojen lyhennyksis-*

tä. Tämä nimitys on termiä *lyhenne* selkeämmin informantin oma muodoste, ei niinkään koulussa opittu.

Käytössä on myös paljon lyhenteitä. (T4)

Se [nuorten puhekieli] on melko lailla sanojen lyhenteitä. (T20)

Paljon lyhenteitä... Ja sanojen lyhennyksiä. (T21)

Valitettavasti lyhenteistä ei annettu esimerkkejä ja niiden tarkoitus jää näin ollen hämäräksi. Lyhenteillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi pikapuhemuotoja. *Sanojen lyhentelyllä* on tarkoitettu myös esimerkiksi loppuheittoa (Mielikäinen 2005: 110).

Vastaajat käyttävät myös erilaisia yhdyssanoja kuvatakseen sanojen kategorioita:

Huudahdus sanoja käytetään aika paljon ja jotain **slangi sanoja** (P2)

Tulee mieleen **ruokasana** ”puahtosuola”. (T5)

Informantit nimeävät erilaisia kielimuotoja. Tärkein näistä on kolmen vastaajan käyttämä nimitys *kirjakieli*. Kuten aiemmin todettu, ei-lingvistit käyttävät *kirjakieltä* murteen vastakohtana määrittämään normitettua kieltä (Mielikäinen–Palander 2002: 91–92). Ensimmäisessä esimerkissä (samoin kuin luvun alussa esitetyssä) tulee esiin juuri kirjakielen vastakohtaisuus vapaamman kielenkäytön kanssa.

-- vanhat sanovat sanan kirjakielellä ja nuoret muuttavat niitä -- (P21)

Joku sanoi, että se [Kangasniemen murre] on lähellä kirjakieltä, mutta en ole samaa mieltä.. (T21)

Kirjakielen lisäksi nuoret käyttivät nimityksiä *nykysuomi*, *nykynuorison puhe*, *kaupunkikieli* ja *puhetyyli*. Viimeisin ei ehkä yksittäisenä sanana muistuta kielimuodon nimitystä, mutta se saa merkityksensä käyttöyhteydessä:

Kangasniemeläisen voi tunnistaa hieman savon murteen puhetyylistä. (T20)

Tässä *puhetyyli*-nimitystä käytetään kuvaamaan tietynlaista kangasniemeläiselle ominaista puhetta, johon kuuluu Savon murteen ominaisuuksia.

Käyttämällä nimitystä *nykysuomi* ja toteamalla, että Kangasniemen murteeseen ”on sekoittunut nykysuomea” (T4) vastaaja liittää *murteeseen* vanhanaikaisuuden ajatuksen. Nykysuomi ei myöskään ole kirjakieltä; on oletettavaa, että vastaaja on tarkoittanut yleistä nykypuhesuomea, ei niinkään täysin norminmukaista kieltä. *Nykynuorison puheella* taas viitataan

nuorten yleiseen puhekieleen, joka on monilta osin yhdenmukaistumassa (Mielikäinen 1986: 14). *Kaupunkikieli* taas on kielimuoto, jota Jyväskylässä käytetään (P7).

Tunnistetuin murrepiirre omassa murteessa olivat persoonapronominit, erityisesti yksikön ensimmäisen ja toisen *mie, sie* -variantit. *Variantin* termi on kuitenkin käytössä vain lingvisteillä, eivätkä informantit sitä käyttäneetkään. Sen sijaan he löysivät monia erilaisia tapoja ilmaista tarkoituksensa joutumatta siihen ongelmalliseen tilanteeseen, että tarkoitetut piirteet tulisi jotenkin nimetä esimerkiksi juuri varianteiksi, persoonapronomineiksi tai edes yksinkertaisesti pronomineiksi.

Mikkelissä monet puhuvat ”miä ja siä” tyylillä. (P5)

Kyllähän nuorikin käyttää sie, mie tapasta murretta – –. (T6)

Oiskohan savolaisten murteena sie, mie tapaus? (T6)

Ne [lähikaupunkien asukkaat] käyttää Mie ja Sie juttua (P12)

Ainaki Joensuun seudulla käytetään sitä mie-sanaa – –. (T1)

Kuvausten produktiivisuudesta kertoo esimerkiksi se, että yksi vastaajista (T6) on keksinyt jopa kaksi eri tapaa ilmaista persoonapronominien käyttöä. Eteläsavolaiset voivat puhua *miä ja siä -tyylillä* tai *sie, mie -tapaista* murretta. Nämä vastaajat pitävät luultavasti persoonapronomineja koko kielimuodon erottuvimpana piirteenä. Toisaalta persoonapronominien variaatio voi olla myös *mie, sie -juttu* tai *mie, sie -tapaus*. Lähimmäksi tieteellistä määrittelyä tulee vastaaja, joka määrittelee pronominin yksinkertaisesti *sanaksi*.

9 PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut kangasniemeläisten kahdeksaluokkalaisten käsityksiä omasta ja muiden murteesta ja heidän asenteitaan murteita kohtaan. Lisäksi tutkin nuorten käsityksiä omasta puhekielestään.

Nuorten mielestä Kangasniemellä ei ole omaa murretta, eikä kangasniemeläistä voi näin ollen tunnistaa puheen perusteella. Toisaalta yhtä suuri joukko oli sitä mieltä, että Kangasniemen murre on Savon murretta. Kun tähän lisätään joukko jonka mielestä paikkakunnan murre on ”savonomaista”, ikään kuin savoa, huomataan, että savolaismurteinen leima on tärkeä tekijä Kangasniemen murteessa. Tämä varsinaisen savolaismurteisyyden epäily selittynee sillä, että ei-lingvistit yleensäkin erottavat Savon murteen alueeksi Pohjois-Savon; Etelä-Savo ja sen myötä Kangasniemi jäävät tämän varsinaisen perussavon ulkopuolelle.

Nuoret ovat havainneet puhekielen erilaisuuden eri sukupolvien välillä. Vanhempien ihmisten katsotaan olevan murteellisempia kuin nuoret itse ovat. Tämä pitäneeikin paikkansa: suomalaiset aluemurteet tasoittuvat ja nuoret ovat etujoukoissa tässä muutoksessa.

Esiin tuli myös vahva näkemys omasta kielestä sekakielenä. Kangasniemen murteen sanottiin olevan sekoitus monia murteita tai siihen todettiin sekoittuneen myös yleiskieltä. Oman kielen käsittäminen erilaisten kielimuotojen sekoituksena on kansanlingvivistisesti tyyppillinen näkemys. Nuorten vastausten perusteella on myös luultavaa, että monen nuoren puhe todella koostuu esimerkiksi Savon murteesta ja nuorten puhekielestä.

Ottaen huomioon, että nuoret eivät kyselyn ajankohdan aikaan vielä olleet opiskelleet murteita, eikä heitä näin ollut johdatettu niitä myöskään havainnoimaan, nuoret osasivat eritellä oman murteensa piirteitä ja sanastoa hyvin. Vaikka oma murre onkin tuttu, ei siitä puhuminen usein ole näin yksityiskohtaisella tasolla helppoa. Nuorilla ei myöskään ole välttämättä vielä ollut paljon kontakteja muiden murteiden puhujiin, mikä kenties helpottaisi myös oman murteen analysointia.

Kiistämättömästi tunnistetuin ja keskustelluin piirre olivat persoonapronominit eri variantteineen. Tämä onkin odotuksenmukaista: persoonapronominit ovat mukana kaikkein henkilökohtaisimmissakin keskusteluissa. Yllättävää sen sijaan on, että nuoret mainitsivat ehdottomasti useimmin Kangasniemen murteen piirteeksi kaakkoismurteiset *mie*, *sie* -variantit. Mainintojen määrä on niin suuri, että nähdäkseni ei voida olettaa nuorten olevan yksinkertaisesti väärässä. Perinteisesti muodot eivät toki kuulu Kangasniemen murteeseen, ja

voi olla, että vanhemmilta ikäpolvilta kysyttäessä niitä ei edes mainittaisi. Olisikin kiinnostavaa tutkia, ovatko pronominivariantit todella käytössä Kangasniemellä, ja jos ovat, millä ikäryhmillä ja kuinka laajasti. Näiden varianttien lisäksi kommentoitiin myös laajalevikkisiä pikapuhemuotoja *mä, sä* ja monikon 1. ja 2. persoonan itämurteisia muotoja *myö* ja *työ*.

Mainittujen piirteiden määrän ja tarkkuuden perusteella voidaan olettaa, että yleisgemi-naatio (*korree*) ja pitkän *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen ensi tavussa ja kauempanakin sanassa (*puahtosuola, kukkoo*) ovat eläviä murteellisuuksia Kangasniemen puheessa. *Mennä*-verbin *männä*-asu, *ee*-loppuisten yksikön kolmannen persoonan muotojen labiaalistuminen (*männöö*) sekä *ts*-yhtymän *ht*-variantti (*mehtä*) ovat jo vaikeammin havaittavia piirteitä ja siksi luultavasti heikommin edustettuna kangasniemeläisten ja varsinkin nuorten puheessa. Murrepiirteiden lisäksi nuoret mainitsivat myös kotimurteelleen tyypillisiä sanoja.

Nuorten mielestä Kangasniemen murre kuulostaa tavalliselta ja normaalilta puheelta. Tähänkin luonnehdintaan liittyy kuitenkin affektiivinen lataus: normaalius voi olla joko positiivista tai negatiivista. Mikäli vertailukohta on yleiskieli, joka on Suomessa ideaalikielen asemassa, on oletettavaa, että suhtautuminen tavallisuuteen on enemmän positiivista kuin negatiivista.

Joka tapauksessa nuoret kuvailivat omaa murrettaan useammin positiivisesti kuin negatiivisesti. Se on mm. *hauskaa, mukavan kuuloista, mielenkiintoista* ja *selkeää*. Toisaalta se on *vanhanaikaista, tyhmää* ja *tylsää*. Sama koskee myös kielenkäyttäjien arviointia: he ovat toisaalta *huumorintajuisia* ja toisaalta *tylsii* ja *negatiivisia*. Usea vastaaja on kiinnittänyt huomiota kangasniemeläisten kovaäänisyyteen.

Suuri osa vastaajista totesi nuorten käyttävän omaa puhekieltä. Vastauksissa kuitenkin tarkennettiin, että nuorten puhekieli on yleistä nuorten puhekieltä, ei varsinaista omaa slangia. Sanaston perusteella näin näyttää olevankin; toisaalta joukkoon mahtui myös uudismuodosteita, jotka kertovat kangasniemeläistenkin nuorten produktiivisesta kielenkäytöstä. Nuoret kertoivat omaan puhekieleensä vaikuttavan murteen, Stadin slangin ja englannin. Mielenkiintoisia ovat maininnat lyhenteiden runsaasta käytöstä. Harmillista kyllä, näistä ei annettu esimerkkejä.

Nuoret pohtivat myös sitä, ketkä puhekieltä käyttävät. Heidän mielestään sitä eivät käytä aivan kaikki nuoret, vaikka yläasteella se vaikuttaakin olevan yleisesti käytössä. Muutama nuori pyrki aktiivisesti etääntymään puhekielen käyttäjien joukosta ja arvioivat näitä hyvinkin negatiivisesti ja arvottavasti.

Muita suomalaisia murteita tunnistaessaan nuoret nimesivät niitä pääosin jonkin alueen tai paikkakunnan mukaan. Muita mahdollisia nimeämisperusteita olivat eräänlaiset seutukun-

nat ja kielenkäyttäjät. Yleisimmin nuoret nostivat esiin Savon murteen erilaisine nimityksineen. Muita alueen mukaan nimettyjä murteita olivat mm. Lapin murre ja Karjalan murre. Paikkakunnan mukaan taas nimettiin mm. Stadin slangia, Turun murre ja Tampereen murre. Itämurteita nimettiin pääosin alueen mukaan. Länsimurteista sama koski Lapin murretta. Pohjanmaan murteen kohdalla nimeämisperusteet menivät lähes tasan. Lounais- ja hämäläismurteista sen sijaan käytettiin huomattavasti useammin paikkakunnan mukaan määriteltyjä nimityksiä.

Murteita tunnistettiin eniten savolaismurteiden alueelta ja toiseksi eniten hämäläismurteista. Näiden murrealueiden jälkeen tapahtuu mainintojen määrässä roima pudotus ennen lounaismurteita. Seuraavien kaakkoismurteiden ja pohjalaismurteiden kohdalla pudotusta tapahtuu edelleen. Toiseksi vähiten mainintoja ovat saaneet peräpohjalaismurteet. Perää pitää nuorten vastauksissa neljästi esiintynyt saamen kieli.

Aineistossa ei esiintynyt kertaakaan murrealueiden kielitieteellisiä nimityksiä. Siksi mainintojen määrän laskeminen niiden mukaan onkin harhaanjohtavaa: esimerkiksi Stadin slangia ja Tampereen murretta ei luultavasti ole käsitetty hämäläismurteisiin kuuluvaksi. Sama koskee mm. lounaismurteiden kohdalla Turun ja Rauman murteita. Murteita mainitessaan jotkut vastaajat myös arvioivat murteita ja antoivat niistä kielenkäytön esimerkkejä. Tällaisia tarkempia luonnehdintoja annettiin Stadin slangista sekä Lapin, Savon ja Tampereen murteista.

Lomakkeen tehtävässä 7 pyysin nuoria liittämään murteita valmiiksi annettuihin luonnehdintoihin ja halutessaan keksimään niitä myös lisää. Tärkeimmiksi murteen luonnehdinnoiksi nousivat *hauskuus*, *letkeys*, *ärsyttävyyys* ja *outous*. Myös *miellyttävyyys* on melko helppo liittää murteen ominaisuudeksi. Sen sijaan *jämäkkyys*, *töksähtelevyyys*, *hienous* ja *lämpimyys* eivät ole yhtä helposti liitettävissä murteisiin. Lisäksi murteet voivat nuorten omien luonnehdintojen mukaan olla *vanhanaikaisia*, *junttimaisia*, *hupaisia*, *nopeita* ja *pitkästyttäviä*.

Eniten luonnehdintoja oli tässäkin kohtaa saanut Savon murre ja toiseksi eniten Stadin slangia. Savon murretta oli luonnehdittu enemmän positiivisin luonnehdinnoin ja tämä onkin omaa murretta kuvailtaessa tavallista. Savon murteen ja slangin lisäksi kolmen eniten luonnehdintoja saaneen murteen joukkoon kuuluu Turun murre. Näihin kolmeen murteeseen on siis syystä tai toisesta helpoin liittää ominaisuuksia. Ilmeisesti ne ovat vastaajille jollain tapaa tutuimpia, olihan ne myös nimetty useimmin.

Näiden jälkeen luonnehdintojen määrät laskevat. Tampereen, Lapin, Karjalan Pohjanmaan ja Oulun murteista ominaisuuksia ei tunnistettu enää yhtä paljon. Useampia mainintoja saaneiden murteiden lisäksi myös yksittäisiä murteita liitettiin useisiin luonnehdintoihin.

Lähikaupunkien puhekieltä yleisesti arvioidessaan nuoret esittivät yhtenäisimpänä näkemyksenä, että ne eivät juuri eroa Kangasniemen puheenparresta. Lisäksi vastaajat havaitsivat maalaispitäjän kielen ja kaupunkikielen eroja: kaupunkilaiset käyttivät enemmän slangisanoja. Rivien välistä oli luettavissa negatiivista asennoitumista kaupunkilaisiin.

Mikkelin murre tunnettiin lähikaupunkien murteista parhaiten. Sen ajatellaan muistuttavan Kangasniemen murretta, vaikka erojakin on. Persoonapronominien käyttöä on havainnointu: käytössä oleviksi varianteiksi on ehdotettu niin *mie*, *sie* -muotoja kuin osuvampia *miä*, *siä* -varianttejakin. Jyväskylän murre on toiseksi tutuin. Myös Jyväskylän kieli on samankaltaista kuin Kangasniemellä. Toisaalta siellä käytetään enemmän puhekieltä ja slangia. Erään mielenkiintoisen näkemyksen mukaan murteet ovat Jyväskylässä Kangasniemeä voimakkaammat. Murrepiirteitä Jyväskylän puhekielestä ei mainittu. Pieksämäen murre tunnettiin huonoiten. On mahdollista, että kangasniemeläisten nuorten kontaktit suuntautuvat enemmän suurempiin kaupunkeihin, Mikkeliin ja Jyväskylään. Myös Pieksämäen puheen arvioidaan muistuttavan kangasniemeläistä, vaikka se toisaalta hiukan eroaakin paikallisesta. Toisaalta pieksämäkeläisten on havaittu käyttävän myös slangia.

Kaiken kaikkiaan kangasniemeläiset nuoret pystyvät nuoreen ikäänsä nähden erittelemään käsityksiään omasta murteestaan ja tunnistamaan muita Suomen murteita melko hyvin. Paljon jää kuitenkin vielä selvittämättä: Millaisia piirteitä ja sanoja nuoret voisivat havainnoida Suomen murteista? Mitä mieltä he ovat murteiden asemasta? Miten he hahmottelisivat murrealueet kartalle? Pystyisivätkö he tunnistamaan äänitteeltä kangasniemeläisen tai eteläsavolaisen puhujan oman murrealueensa edustajaksi? Millainen on nuorten alueellinen ja murteellinen identiteetti? Käyttävätkö nuoret autenttisessa puhetilanteessa murretta ja huomaavatko he sen itse? Tämän tutkimuksen valossa näyttää siltä, että nuoret katsovat lähinnä itseään vanhempien käyttävän murretta.

Olisi hyvin mielenkiintoista selvittää, miten eri ikäluokat vastaisivat näihin samoihin tai samankaltaisiin kysymyksiin. Mitä esimerkiksi työikäiset pitävät murteen tärkeimpänä tunto-merkkinä? Entä millaisia eroja tai yhtäläisyyksiä lähikaupunkien puhekielessä havaitsevat eläkeläiset? Miten he suhtautuvat Suomen muihin murteisiin? Eräs kiinnostava ja laaja tutkimusalue on, millaista Kangasniemen murre on nykyään. Missä määrin siitä ovat kadonneet perinteiset Etelä-Savon murteen piirteet ja millainen on eri ikäluokkien ero? Tässä tutkimuksessa on esitelty eräs kulma tästä laajasta alueesta, nuorten näkemys aiheesta. Kokonaisen kuvan saamiseksi tarvittaisiin kuitenkin paljon tätä pro gradua laajemmat selvitykset.

Lähteet

- Alpia, Johanna 2005: Miun murre. Joensuulaisten lukiolaisten kotimurteentuntemuksesta. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 91–124. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- Arve, Laura 2002: *Murtaen, sortaen vai juuret irti repien? Katsaus Jyväskylän yliopisto-opiskelijoiden murreasenteisiin*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos, Fennicum.
- Jarva, Vesa – Nurmi, Timo 2006: *Oikeeta suomee. Suomen puhekielen sanakirja*. Jyväskylä: Gummerrus.
- Kangasniemen kunnan internetsivut 2011: Kangasniemi-info. – <http://www.kangasniemi.fi/> 12.1.2011.
- Kantoluoto, Anita 2007: *Lahtelaisnuorten puhekieleen liittyviä asenteita*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos, Fennicum.
- Kettunen, Lauri 1981: *Suomen murteet*. Murrekartasto. 4. supistettu p. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kielikello*. Kielenhuollon tiedotuslehti. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Lignell, Mirja 2007: *Tuas souvetaan Sulkavalla. Sulkavalaisten murreasenteita*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos, Fennicum.
- Leipälä, Sanna 2000: *Haapajärviisten murreasenteista*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos, Fennicum.
- Mantila, Harri 2004: Murre ja identiteetti. – *Virittäjä* 108 (3) s. 322–346.
- Mielikäinen, Aila 1981: Murre, kielenkäyttäjät ja asenteet. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nyky-suomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 2* s. 91–126. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 24. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitos.
- 1986: Nyky-suomen murtuvat murrerajat. *Kielikello* 2/1986 s. 12–17.
- 1999: *Mikkelin seudun murrekirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 764. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005: Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan. – *Sananjalka* 47 s. 98–118.
- 2008: Savon murteet ja savolaismurteet: vääntämistä ja retoriikkaa. – Riitta Räsänen (toim.), *Savo ja sen kansa* s. 60–107. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mielikäinen, Aila – Palander, Marjatta 2002: Suomalaisten murreasenteista. – *Sananjalka* 44 s. 86–109.
- Niedzielski, Nancy A. – Preston, Dennis R. 2000: *Folk linguistics*. Trends in linguistics. Studies and monographs 122. Berlin: Mouton de Gruyter.
- NS = *Nyky-suomen sanakirja*. Helsinki: WSOY 1951–1961.
- NSS = *Nyky-suomen sivistyssanakirja. Vierasperäiset sanat*. 12. painos. Helsinki: WSOY 1989.
- Palander, Marjatta 1982: Havainnoita nuoren polven murteenkäytöstä ja -tuntemuksesta. – *Virittäjä* 86 (2) s. 164–176.
- 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikkaa. – *Virittäjä* 105 (1) s. 147–151.
- 2005: Muu suomi karjalaisten silmin. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 56–90. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- 2007: Alueellisen taustan vaikutus murrekäyttöön. – *Virittäjä* 111 (1) s. 24–55.
- Palander, Marjatta – Nupponen, Anne-Maria: Karjalaisten ”karjala”. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 15–55. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- Paunonen, Heikki 1982: Muuttuvat puhesuomen muodot. – Maija Larmola (toim.), *Kouluikäisten kieli* s. 130–152. Tietolipas 88. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2000: *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. Laatineet Heikki ja Marjatta Paunonen. Helsinki: WSOY.
- Preston, Dennis R. 1989: *Perceptual dialectology. Nonlinguists’ views of areal linguistics*. Topics in sociolinguistics 7. Dordrecht: Foris Publications.
- Rapola, Martti 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 283. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sananjalka*. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Turku: Suomen Kielen Seura.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985–2008.
- US = *Urbaani sanakirja*. – <http://urbaanisankirja.com/> 12.1.2011.
- Vaattovaara, Johanna 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1225. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Virittäjä*. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki: Kotikielen Seura.

LIITE 1
TUTKIMUKSEN KYSELYLOMAKE

Hyvä kahdeksaluokkalainen!

Tällä kyselyllä selvitetään kangasniemeläisten nuorten murrekäsityksiä ja -asenteita. Vastauksianne käytän kandidaatintutkielmani, sekä myöhemmin mahdollisesti pro graduni aineistona. Vastaukset käsitellään täysin nimettöminä. Muistathan, että kyselyssä tutkitaan mielipiteitä, ei osaamista! Vastaathan siis rohkeasti kysymyksiin.

päivämäärä _____
Olen tyttö poika
luokka _____ syntymävuosi _____

Missä kylässä asut? _____
Oletko asunut koko ikäsi Kangasniemellä? olen en ole
Jos et ole, milloin ja mistä olet muuttanut?

1) Mikä on mielestäsi Kangasniemen murteen tärkein murrepiirre tai murrasana? Mistä kangasniemeläisen tunnistaa?

2) Mitä muita kangasniemeläisiä murrepiirteitä ja -sanoja voisit mainita?

3) Miltä Kangasniemen murre mielestäsi kuulostaa? Kuvaile.

4) Onko kangasniemeläisillä nuorilla mielestäsi omaa puhekieltä, ”slangia”? Jos on, ketkä sitä käyttävät? Millaista se on (millaisia piirteitä, sanoja ym.)?

5) Mistä muista murteista olet kuullut tai lukenut?

6) Tunnetko lähikaupunkien puhekieltä? Miten kuvailisit Mikkelin, Jyväskylän ja Pieksämäen murteita?

7) Onko jokin murre (mainitse, mikä) sinusta

hauskaa _____
ärsyttävää _____
töksähtelevää _____
letkeää _____
jämäkkää _____
miellyttävää _____
hienoa _____
lämmintä _____
outoa? _____

Jos sinulla ei ole johonkin kohtaan selvää mielipidettä, jätä se tyhjäksi.

Keksitkö muita samantapaisia sanoja, joilla eri murteita voi kuvailla? Mainitse myös murre.

Kiitos vastauksistasi!

